T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ PROGRAMI

THE NEW YORK TIMES GAZETESİNE GÖRE DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ (1933-1960)

Ege BULANIK

DANIŞMAN
Doç. Dr. Zafer ATAR

MANİSA-2019

T.C.

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

GENEL TÜRK TARİHİ PROGRAMI

THE NEW YORK TIMES GAZETESİNE GÖRE DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ (1933-1960)

Ege BULANIK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Zafer ATAR

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Doküman Kodu	FRYL-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 08.10.2019 tarih ve 38/Ek5 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ege BULANIK'ın **"The New York Tımes Gazetesine Göre Doğu Türkistan Meselesi (1933-1960)"** konulu tezi incelenmiş ve aday 11.10.2019 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒ OY BİRLİĞİ ☒

DÜZELTME yapılmasına * ☐ OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐ ile karar verilmiştir.

BAŞKAN
Doç. Dr. Zafer ATAR

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Emin KIRKIL

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ŞAN

	Evet	**Hayır**
Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.	☐	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.	☐	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☒	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐	☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişiği kesilir.
** Bu halde adayın Enstitü ile ilişiği kesilir.

Hazırlayan Enstitü Sekreteri	Onaylayan Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum "The New York Times Gazetesine Göre Doğu Türkistan Meselesi (1933-1960)" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/10/2019

Ege BULANIK

İmza

ÖZET

New York Times Gazetesine Göre Doğu Türkistan Meselesi (1933-1960)

Bu çalışmanın amacı, XX. yy'da Doğu Türkistan'daki Türklerin bağımsızlık mücadelelerinin dış basına yansımalarını incelemektir. Bu doğrultuda, Amerika'nın en büyük gazetelerinden olan The New York Times gazetesi incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda, Çin'in yapmış olduğu propagandalar ve sansürlerden dolayı, Türklerin Doğu Türkistan'da özgürlükleri için verdikleri mücadele dünya kamuoyunda çok fazla yer almadığı görülmüştür. Dış basında daha çok Doğu Türkistan'nın stratejik konumu ve doğal kaynakları konusu yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Çin, The New York Times, İsa Yusuf Alptekin, Osman Batur.

ABSTRACT

East Turkestan Issue According To Newyork Times

(1933-1960)

The purpose of this study is to examine the reflections of the Turkish national struggle in the East Turkestan in the 20 th century to the foreign press. Accordingly, we examined The New York Times, one of largest circulated newspapers in America. As a result of this review, because of the propaganda and censorship of China, ıt was seen that the struggle of the Turks for their freedom in eastren Turkestan did take not taken place much in the world press. The most important foreign strategic position of East Turkestan and its natural resources were in the foreign press.

Keywords: East Turkestan, China, The Newyork Times, İsa Yusuf Alptekin, Osman Batur.

ÖNSÖZ

Çalışmamızın konusu olan 1933-1960 yılları arasında Doğu Türkistan meselesi dış basın çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ana kaynak olarak Amerika Birleşik Devletlerinin en büyük trajlı gazetelerinden The New York Times gazetesi tercih edilmiştir. The New York Times gazetesi, 18 Eylül 1851'de dönemin iki usta gazetecisi Henry Jarvis Raymond ve George James tarafından Amerika'nın New York eyaletinde kurulmuş, günlük yayın yapan bir gazetedir. Bu gazete öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nin, daha sonra da dünyanın en prejtijli gazetelerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde en çok satan üçüncü gazete olma özelliği taşıyan The New York Times gazetesi, aynı zamanda Birleşik Devletleri'nin diğer ülkelere karşı yürüttüğü politikalar konusunda da bizlere bilgi vermektedir.

Tezimizde, The New York Times gazetesinde yayımlanan haberlerden yola çıkarak, Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin milli mücadelesine dünya kamuoyunun bakış açısı incelenmek istenmiştir. Çalışmamızda Doğu Türkistan üzerine hâkimiyet yarışına giren Çin'in ve SSCB'nin Türklere karşı izledikleri politikalar sebepleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bölgedeki Türklerin bağımsızlık hareketleri de The New York Times gazetesinde yayımlanan haberler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece Doğu Türkistan'da yaşanan olayların dünya kamuoyuna yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hem Amerikan basını hem de Amerikan basının yönlendirdiği dünya basının Doğu Türkistan meselesine etkileri incelenmek istenmiştir.

Çalışmamızda öncelikle The New York Times gazetesinde, Doğu Türkistan meselesiyle ilgili (1933-1960) haberler belirlenmiştir. Bunun için gazetenin arşivine internet ortamında ulaşılmış, konu ile ilgili haberler incelenmiş, haberlerin Türkçeye tercümeleri yapılmıştır. Sonrasında ise gazete haberleri, diğer kaynaklarla ile birlikte değerlendidirlmiştir.

Çalışmamız da öncelikle Türkistan adının kökenleriyle ilgili tartışmalara yer verilmiş, bölge coğrafi özellikleriyle, ekonomik faaliyetleriyle, demografik özellikleriyle ve tarihiyle tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Doğu Türkistan'ın tarihi açısından önemli olan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin varlığına değinilmiştir. Ardından Doğu Türkistan Devleti'nin yıkılmasıyla bölgede yaşanan olaylara yer verilmiş, söz konusu olayların The New York Times gazetesine yansımaları

değerlendirilmiştir. Sonrasında, Doğu Türkistan'ın Çin tarafından işgali ele alınmıştır. Çin'in ve Sovyetlerin bölgeye olan ilgisi, 1949 olayları, 1951-1954 yılları arasında Çin işgali karşısında Türklerin direniş hareketleri, 1954-1963 yılları arasında bölgede değişen güç dengeleri ışığında Doğu Türkistan'ın durumu üzerinde durulmuştur. Bölgede büyük güçler olarak zikredebileceğimiz Çin ve SSCB'nin bölgeye olan ilgilerinin nedenlerine cevaplar aranmıştır. Çalışmanın devamında Çin işgali altında Doğu Türkistan'daki Türklere yapılan baskılar, haksızlıklar irdelenmiştir. Bu baskılara sebebiyet veren koşullar ve kişiler ele alınmıştır. Ayrıca dünya kamuoyunun Doğu Türkistan'da yaşanan olaylara karşı yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Yüksek Lisans Tez konumun belirlenmesinde ve tezimin hazırlanması aşamalarında akademik birikimini paylaşan, değerli görüşlerini esirgemeyen ve her konuda desteğini gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Zafer ATAR'a, tecrübeleri ile bana yol gösteren kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Emin KIRKIL ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ŞEN'e, yine çalışmalarım esnasında desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Dr. Züleyha USTAOĞLU'na, tez süreci de dahil olmak üzere her zaman yanımda olan değerli eşim Şükrü BULANIK'a, babam Mustafa CANBAZ ve anem Neziye CANBAZ'a teşekkürü borç bilirim.

Ege BULANIK

İzmir, 2019

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1933-1949 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN'IN ÇİN TARAFINDAN İŞGALİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN İŞGALİ ALTINDA DOĞU TÜRKİSTANLILARA YAPILAN YAPTIRIMLAR

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
Der.	Derleyen
DTC	Doğu Türkistan Cumhuriyeti
DTİC	Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti
DTTMKK	Doğu Türkistan Türkleri Millî Kurtuluş Komitesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	Sayfa
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Türkistan adını ilk defa eski İranlılar kullanmıştır. Bu adlandırma daha sonra Araplar tarafından Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır[1]. Türkistan olarak adlandırılan bölge, İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak, Kuzey Afganistan dâhil *Pamir* ve *Hindukuş-Kunlun* (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in *Tun-huang* bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural Dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplamaktadır. Bu alanın tarihî kaynaklardaki adı XIX. yüzyıl ortalarına kadar Türk yurdu anlamına gelen Türkistan'dır. Günümüzde çoğunluğunu Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarının oluşturduğu, Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye; Doğu (Şarkî) Türkistan, 1924'ten sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana ise Batı (Garbî) Türkistan adı verilmektedir. Doğu Türkistan'ın yüzölçümü 1.828.418 km^2 iken, Batı Türkistan'ın yüzölçümü 3.836.503 km^2'dir[2].

Doğu Türkistan'ın yüzey şekilleri farklılıklar göstermektedir. Bölgede çöller, verimli tarım alanları, yüksek dağlar ve ormanlar yer almaktadır. *Tarım Havzası* bölgedeki en verimli arazidir. *Cungarya Havzası* ise en geniş otlaklara sahiptir[3]. Bunun yanında bu iki havza geniş ziraat alanlarına sahiptir. *İli Tokkuztara, Moğolküre, Turfan, Çonk Yultus* gibi ovalar bulunmakta ve Altay Dağları, Tanrı Dağları, Targa Batay Dağları ile Ala Dağları önemli yeryüzü şekillerini oluşturmaktadır. Altay Dağları ülkeyi ikiye ayırmaktadır. Dağlar 7000 metreyi aşan zirvelerle kaplıdır. Lop Nor, Bağraş, Isık bölgenin başlıca gölleridir. Tarım Ertis ve Hurungudu nehirleri önemli akarsularıdır. Tarım nehrinin geçtiği yerlerde ziraat gelişmiştir. Karakurum ve

---

[1]Ahmet Taşağıl, "Türkistan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı (TDVİ) Yayınları, İstanbul 2012, Cilt 41, s. 556. Türkistan hakkında geniş bilgi için bkz. Çağatay Koçar, **Türkistan ile İlgili Makaleler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991; Zekeriya Kitapçı**, Türkistan Millî Tarih Ve Kültür Davamızın Temel Meseleleri**, Yedi Kubbe Yayınları, İstanbul 1993; Muhammed Salih, Şuayb Karakaş, **Türkistan Şuuru**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1997; Seyfi Çelebi, **Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi**, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

[2] Taşağıl, a.g.m., s.556.

[3] Enis Şahin, "Doğu Türkistan", https://dergipark.org.tr/download/article-file/33328, s. 95. (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

Taklamakan Çölleri geniş yer kaplamaktadır. İklim olarak yer yer ılıman bir iklim görülse de genel itibariyle karasal iklim hâkimdir. Kuzeyde Sibirya'ya yakın bölgeler oldukça soğuktur. Tarım havzası ve çöllerin bulunduğu bölgelerde yaz sıcaklığı oldukça yüksektir. Güney kesimleri kuzeye göre daha sıcaktır[4].

Doğu Türkistan'ın ekonomisi genel olarak tarıma dayalıdır. *Cungarya* ve *Tarım Havzaları* başta olmak üzere pek çok yerde tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Sebze, meyve, pamuk ve hububat bölgenin önemli tarım ürünleri arasındadır. Özellikle pamuk tarımı gelişmiştir. Bunun yanı sıra ipekçilik de Doğu Türkistan için oldukça önemlidir. Doğu Türkistan iklimi ve bitki örtüsü açısından küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığa elverişlidir. Geniş bozkır ve otlaklarla çevrili olduğundan hayvancılık önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır. Yeraltı ve yerüstü kaynakları oldukça zengin olan Doğu Türkistan'da *Cungarya*, *Tarım* ve *Taklamakan* [5]bölgelerinde zengin petrol yatakları bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da çıkarılan petrol; Çin'in ihtiyaçları için kullanılmakta ve Türkler bu kaynaklardan yararlanamamaktadır. Bu durum diğer madenler ve ekonomik kaynaklar için de geçerlidir. Kömür, altın, bakır, demir, volfram, gümüş, uranyum, platin, kalay, amonyak ve cıva ülkenin farklı yerlerinde bol miktarda çıkarılmaktadır. Bölgede sanayi gelişmemiştir. Basit el tezgâhları ve atölyeler halkın ihtiyaçlarının çok azını karşılayabilmektedir. 1950'den sonra açılan fabrikalarda petrol ve madenler işlenerek Çin'e taşınmaktadır. Ayrıca burada çalışan işçiler de Çin'den getirtilmektedir. Türkler bölgede işsiz bırakılmaktadırlar[6].

Doğu Türkistan'ın nüfusuna baktığımızda ise, kesin bir bilgi vermemiz mümkün değildir. Açıklanan demografik rakamların gerçek verileri tam olarak yansıtıp yansıtmadığı bilinmemekle birlikte, birbirleriyle çelişkili olduğu da görülmektedir. Çin makamlarının Doğu Türkistan nüfusunu bu şekilde tutarsız göstermelerinin iki sebebi olabilir: Ya azınlık nüfusun sayısını az gösterip onların

---

[4] Mehmet Saray, **Doğu Türkistan Türkleri Tarihi**, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 23-24.
[5] Ayrıntılı bilgi için bkz., Kürşat Yıldırım, Doğu Türkistan'ın Yer Adları, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
[6] Saray, a. g. e., s.32.

toprak haklarını vermemek ya da bölgenin yarısının Çin nüfusuyla kaplı olduğunu göstermek[7]. Sonuç olarak Çin idaresi, etnik grupların sayısını veren açık ve inandırıcı bir nüfus sayımı yapmamıştır[8].

Bununla birlikte XIX. yüzyıl sonlarından itibaren bölgedeki Türk varlığını ortaya koyan kaynaklar incelendiğinde; 1876 tarihli Mehmet Atıf'ın "Kaşgar Tarihi" isimli eserinde nüfusun 4.799.700, 25 Aralık 1879'da Kaşgar Piyade Askeri Kumandanı Mehmet Han'ın Osmanlı Devleti'ne verdiği layihada nüfusun beş milyon, 1929 yılına ait bir Çin kaynağı olan *China Year Book*'ta nüfusun 4-6 milyon olduğu görülmektedir. 1938 yılında Çinli genel vali *Şin-Si Sey*'in yaptığı nüfus sayımına göre bölgedeki Türk nüfusu; 4.774.770, Çin Komünist Partisi'nin kurucusu olan Mao Ze Duung'un 1949 yılında yaptığı açıklamaya göre dokuz milyon, 1953 yılında Çin'in resmi nüfus verilerine göre 4.218.000, 1967 yılında yine Çin'in resmi nüfus verilerine göre 5.726.000 ve son olarak 1982 yılında Çin'in resmî nüfus verilerine göre ise 13.081.438'dir[9].

Anlaşılacağı üzere Doğu Türkistan'daki Türklerin nüfusuna dair birçok farklı rakam telaffuz edilmektedir. Bunlardan bazıları yukarıda yer verdiğimiz rakamlarla örtüşmekte, bazıları ise daha az veya daha çok olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Çinlilerin "*Central Asian Review*"de 1957 yılında yaptıkları eyalet sayımlarına göre Doğu Türkistan'daki Türk nüfus 6,5–7 milyon civarındadır. Bu arada 1934 ile 1944 yılları arasındaki hükûmet raporlarında, Doğu Türkistan Türklerinin nüfusunun 4.873.608 olarak verildiği görülmektedir[10]. Ancak Doğu Türkistan'da yaşayanların iddialarına göre; 30 milyon nüfusa sahip olan bölge 27 milyon Uygur Türk'ü, 2.100.000 Kazak Türk'ü, 1.200.000 Çinli, 600.000 Mançu ve diğer azınlık gruplardan oluşmaktadır. Çin'in Türk nüfusunu az olarak göstermesinin nedeni; Türk nüfusu yok

[7]Yücel Tanay, "Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı ve Çin'in Gizlediği Gerçekler" http://www.oncevatan.com.tr/dogu-turkistanin-demografik-yapisi-ve-cinin-gizledigi-gercekler-makale,32047.html, (Erişim Tarihi: 11.05.2018). s.1.
[8] Saray, a.g.e., s.12.
[9] İstiklal Gazetesi, Nisan 2010, Sayı:69 www.istiklalgazetesi.com/69/files/69/.pdf (Erişim Tarihi, 20.05.2018), s. 8-9.
[10] Saray, a.g.e., s.37.

saymak, haklarını vermemek ya da nüfusun çoğunluğunun Çinli olduğunu ispatlama gayreti şeklinde ifade edilmektedir[11]. Ayrıca bu nüfus verilerini ortaya koyarken şunu da ifade etmemiz gerekir ki; uzun yıllardan beri Doğu Türkistan'a devlet eliyle Çinliler iskân ettirilmektedir. Diğer taraftan yine Çin yönetiminin sistemli olarak Türklere uyguladığı doğum kontrolü, zorunlu kürtaj ve Türkleri Çin'in iç bölgelerine göç ettirme politikaları, Doğu Türkistan'daki Türk nüfusun az göstermeyi hedefleyen politikalardır[12].

Genel kanıya göre, Günümüzde Doğu Türkistan'daki Türk nüfusunun oranı tam anlamıyla saptanamamaktadır. Elde edilen demografik veriler açısından Doğu Türkistan'da Türk varlığının yok sayılamayacak ölçüde bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. "*Türk Dünyası açısından bu denli önemli olan Doğu Türkistan'ın coğrafî özelliklerini ele aldığımızda ise bölge, Çin toprağının Kuzeybatısına ve Asya kıtasının ortasına yerleşmiş olup, batı tarafı Batı Türkistan, kuzey tarafı Dış Moğolistan, doğu tarafı Kansu, güney tarafı Pamir Dağları ile hem-sınırdır*"[13].

"*Medeniyetler Havzası olarak nitelendirilen Doğu Türkistan, tarihî İpek Yolu'nun bir kısmını içerisinde barındırmasından dolayı İslâmiyet öncesi Türk, Hint ve Batı Yunan medeniyetlerinin kesiştiği bir nokta olmuştur. X. yüzyıla gelindiğinde Uygur Türklerinin İslâmiyet'i kabul etmeleri sonrasında bölge, İslâm, Budizm ve Batı Hristiyan medeniyetlerinin de odak noktası olmuştur*"[14].

Asya kıtasında bulunan Doğu Türkistan, Türk kimliğinin tarih sahnesine ilk çıktığı zamanlardan önce bile "*Türk Yurdu*" olarak varlığını korumuştur. 1.828.418

---

[11]İsmail Cengiz**, Sürgündeki Doğu Türkistan Hükûmeti**, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, İstanbul 2002, s. 12.
[12] Amine Tuna, **Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık**, İnsani Yardım Vakfı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 133.
[13] Polat Kadiri, **Baturlar Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 1.
[14]Alimcan İnayet, "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan", **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu**, Ed. Ümmühan Özkan, İİH Araştırma Yayınlar Birimi, İstanbul 2010, s. 14.

km² genişliğindeki bu ülke, Büyük Hun, Göktürk, Uygur gibi devletleri de içine alarak Türk kimliğinin özünü oluşturmuştur[15].

Bölgenin tarihini kısaca ele alıp burada yaşayan Türk devletlerine kısaca değinmek gerekirse; bölgede kurulan ilk Türk Devleti Hunlardır[16]. Hun halkı, Çin'liler ile verdikleri mücadelelerden sonra, M.Ö. I. yüzyılda yıkılmıştır. Sonrasında ise farklı bölgelerde (Seyhun'un doğusu, Kafkasların kuzeyi, *Dinyeper* nehri civarı ve özellikle *Aral* gölünün doğu bozkırları) varlığını sürdürmüştür. Bu bölgelerde yaşam mücadelesi veren Hun halkı çeşitli sebeplerden dolayı (iklim vs.) Batı'ya doğru yönelerek, Batı (Avrupa) Hun Devleti'ni kurmuşlardır[17]. Böylelikle Hun Devleti'nin Orta Asya'daki hâkimiyeti son bulmuştur. Bu Türk gücünün ortadan kalkması ile beraber Orta Asya'da siyasi bir otorite boşluğu oluşmuştur. Hunlar'dan sonra Akhunlar(350-558), bölgede bir Türk gücü olarak ortaya çıkmış ve yeni bir devlet kurmuştur. Akhunların, hâkimiyet sahası Afganistan'ın kuzey bölgesi ile Batı Türkistan'ı kapsamaktadır[18]. Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgede Göktürk devleti hâkimiyet kurmuştur. Tarihte ilk Türk adını taşıyan bu devlet Bumin Kağan önderliğinde Ötüken merkez olmak üzere 552 yılında kurulmuştur[19].

Doğu'da büyük kağan Bumin Kağan, Batı'da ise ona bağlı olarak hareket edecek olan İstemi Kağan başa geçmiştir. Adının çıkış noktası tam olarak net olmayan Göktürk devletinin varlığı 193 sene sürmüştür. Türk tarihinin kuruluş aşamasından biri olan çifte imparatorluk idaresine göre; daha başlangıçta iken devlet Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır[20].

---

[15] Andrew D.W. Forbes, **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri**, (Çev. Enver Can), Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih 1990, s. 11.
[16] Ekrem Memiş, **Türk Kültür Tarihi**, Günay Ofset, Konya 1996, s. 228.
[17] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü,** Ötüken Yayınevi, İstanbul Ağustos 2010, s. 68-69.
[18] Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 18.
[19] Kafesoğlu, a.g.e., s. 92.; Ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Taşağıl, "Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları", **Tarih Boyunca Türklerde İnsan Hakları Kitabı** Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, I, İstanbul 1992, s.93-116.
[20] Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Yayınları, İstanbul 1963, s.143-144.

Doğu her zaman daha kuvvetli ve baskın bölge olmuştur. Devlet bu sebeple Türk geleneklerine bağlı olarak, Doğu'dan yönetilmiştir. Fakat zamanla Doğu bölgesinde yani devletin başında zor şartlar başlamış, hakan olan İşbara dengeyi kaybetmiş ve Çin hegemonyası altına girmeyi kabul etmiştir. Bu olaydan sonra Türk devletini yeniden yükseltmek için Hakan Yu-hu'nun oğlu Kür-şad ve 39 arkadaşı gizli bir cemiyet kurarak Çin'e saldırmıştır. Bu, son büyük mücadele olmuştur. Göktürk Hanlığı yıkılmış, sonrasında ise 630-680 yılları arasında II. Göktürk Devleti kurulmuştur. II. Göktürk (Kutluk) Hakanlığı, Göktürkleri hürriyetlerinden yoksun bir hale getirmiştir. Devlet adamlarının yetersizliği ve Türk kavminin uygunsuz davranışları gibi etmenler devleti gittikçe itibarsızlaştırmıştır. Son Göktürk istiklal savaşının başrollerinde olan Bilge Kağan ve vezir Tonyukuk'un ölümlerinin ardından Göktürk Hakanlığı çöküş dönemine girmiştir. Ardından Kutluk Bilge Kül tarafından Ötüken'de Uygur Türk Devleti baş göstermiştir[21].

Uygur Türklerinden ilk defa *Orhun Kitabeleri*'nde 717 yılında Çin'e karşı ayaklanmaları sebebiyle bahsedilmiştir. Bunun yanında zamanla İç Asya'ya doğru göç eden Uygur Türkleri, "*Göç Destanı*"nın konusunu oluşturmuştur. 745-840 yılları arasında varlığını sürdüren Uygur Devleti, büyük bir Türk hakanlığı olarak tarihe geçmiştir[22]. İlk hükümdarları Kutluk Kül Bilge Kağan'dır. Başkenti *Ötüken* olup, sonradan "*Ordu-Balık*" denilen *Karabalasagun*'a başkenti taşımışlardır[23].

Uygurlar en parlak dönemini Moyen-çur zamanında yaşamıştır. Moyen-çur, Kırgız, Tatar ve Türgişleri hâkimiyet altına almıştır. Bu sırada Çin, İslâm ordularıyla 751 yılında Talas nehri kıyılarında karşılaşmış, büyük bir yenilgi ile iç bölgelere çekilmiş ve ülkede isyanlar başlamıştır. Bu tarihten sonra Türk boyları arasında İslâmiyet yayılmaya başlamıştır. Moyen-çur güneyde Çin'de çıkan isyanı fırsat bilerek, Çin'e sayısız seferler yapmış ve bölgeyi vergiye bağlamıştır. Moyen-çur'un 759 tarihinde ölümünden sonra tahta geçen kişi Böğü Kağan (759-779) olmuştur.

---

[21] Kafesoğlu, a.g.e., s.104.
[22] Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.130.
[23] İbrahim Kafesoğlu, "Asya Türk Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 146-147.

Böğü Kağan, Türk boyları arasında tekrar birliği sağlamış ve Çin üzerine sefere çıkmıştır. Bu seferden sonra Çin'i vergiye bağlamıştır. Sonrasında Mani rahipleri bölgeye gelmiş ve Türkler arasında Mani dinini yaymaya başlamıştır. Bu durum Uygur halkı tarafından oldukça tepki toplamıştır. Çin hâkimiyeti sonrasında Türk nüfusu ile Çin nüfusunu beraber iskân ettirerek Türklerin asimile olmasına neden olmuştur[24].

Böğü Kağan'ın vezir Baga Tarkan tarafından 779'da öldürülmesi ülkede karışıklıklara yol açmıştır. Baga Tarkan'dan sonra oğlu Alp Kutluğ Bilge Kağan başa geçmiştir. Bilge Kağan döneminde Uygurlar ile Çinliler arasında çıkan anlaşmazlıklar çözülmüştür. Fakat *Çöl Türkleri* olarak adlandırılan *Şato Türkleri* ile yapılan savaşta ise Uygurlar yenilmiştir. Bilge Kağan'ın ölümünden sonra ülkede karışıklık çıkmış olup kısa bir süre To-lo-szu Kağan olmuştur. Ancak onun öldürülmesi sonunda veziri Kutluk Bilge Kağan başa geçmiştir[25]Bilge Kağan sırasıyla Karluklular ve Tibetliler'i hâkimiyetine alarak Uygurlara karşı isyan eden Kırgızları egemenliğine katmıştır. Kutluk Bilge Kağan döneminde ülke en geniş sınırlara ulaşmıştır. Uygurlar bu dönemde Doğu Türkistan'a tamamen yerleşmiş ve aynı zamanda bölgenin önemli ticaret merkezlerine sahip olmuşlardır[26].

Kutluk Kül Bilge Kağan'ın ölümünden sonra diğer Bilge Kağan başa geçmiş ve Çin'e karşı otoritesini kabul ettirmiştir. Çin imparatoru, Uygurlar ile iyi geçinmek için kızını Bilge Kağan'a vermek suretiyle Türklerin dostluğunu temin etmiştir. Lakin Ay Tengri'de kut bulmuş Bilge Kağan'ın kısa süren hükümdarlığı sonunda ülkede iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu durumu fırsat bilen Kırgızlar, Uygurlardan intikam almak için 840 yılında Uygurların başkenti Karabalasagun'a girmiş ve halkı katletmiştir. Bu olay neticesinde Uygur Devleti yıkılmıştır[27].Bu devletin yıkılmasından sonra Uygurlar, Orhun coğrafyasında kalmamış, batıya göç etmişlerdir[28].

---

[24] Kafesoğlu, a.g.m., s. 146-147.
[25] Saray, a.g.e., s.54.
[26] Saray, a.g.e., s.54.
[27] Kafesoğlu, a.g.m., s. 126.
[28] Mualla Uydu Yücel, "Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesine Adanan Bir Ömür", **Tarih Bilinci Dergisi**, Sayı: 25-26, Mart 2014, s. 154.

Uygurları yıkan Kırgızların adı tarihte ilk defa Orhun Yazıtlarında geçmektedir[29]. Kırgızlar; Asya Hunları zamanında Baykal'ın batısında, İrtiş nehri havalisinde bir Türk kavmi olan Ting-ling'ler ile bir arada oturmuşlardır[30]. Ahmet Taşağıl'a göre Kırgızlar 900'lü yılların başında bu bölgeden ayrılmış ve eski yurtlarına göç etmeye başlamışlardır. Şiddetli bir hücumla Uygur Devleti'ni yıkarak Ötüken'de kendi devletlerini kurmuş olan Kırgız hâkimiyetinin sona eriş tarihi tam olarak bilinmemektedir[31].

Kırgızların bölgedeki geri çekilişi sonrasında Moğol halkları ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır. Moğol olarak kabul edilen bu halklar, varlıklarını devam ettirmek için birleşmek istemişlerdir. Bu sebeple XI. yüzyılın son zamanlarında, Moğol şefi Kaydu önderliğinde, pek çok Moğol kavmi bir araya gelmiş ve böylelikle ilk Moğol imparatorluğu kurulmuştur.[32]

Moğollar, Kırgızlar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş olsa da toplanan büyük Moğol kurultayı sonucunda, Timuçin "*Cengiz*" unvanıyla han ilân edilmiştir. Sınırlarını genişletmek isteyen Timuçin, Doğu Türkistan'ı hâkimiyeti altına almıştır. Cengiz Han bölgede hâkim güç haline geldikten sonra ülkeyi dört oğlu arasında paylaştırmıştır. Bu pay etme sonucunda Çağatay, Doğu Türkistan'ın idaresini almıştır. Böylece Çağatay tarafından bizzat kendi adını verdiği Çağatay Hanlığı, kurulmuştur. Fakat halk yönetim şeklinden memnun olmadığı için Cengiz Han; Doğu Türkistan'ı oğlu Çağatay'a vermiştir. 1239 yılına gelindiğinde ise Çağatay Devleti, Doğu Türkistan merkez olmak üzere iki devlete bölünmüştür. Moğol ve Çağatay halkı süreç içerisinde hem Türkleşmiş hem de Müslümanlaşmıştır[33].

---

[29] Talat Tekin, **Orhun Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 146.
[30] Kafesoğlu, a.g.m., s. 133-134.
[31] Ahmet Taşağıl, "Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar", **Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul 1997, s. 494.
[32] Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, , II. Baskı, İstanbul Şubat 2006, s. 291-292.
[33] Kafesoğlu, a.g.m., s. 133-134.

Çeşitli sebepler sonucunda (iç karışıklıklar, yönetimde yaşanan istikrarsızlık vs.) Çağatay Hanlığı yıkılmıştır. Çağatay Hanlığı'nın yıkılmasından sonra başa gelen yeni yöneticiler, bölgede sükuneti sağlayamamışlardır. Bölgede çıkan karışıklıklar neticesinde halk, yönetim karşısında güçsüz kalarak 1370 tarihinde Belh şehrinde hükümdarlığını ilân eden Timur'u tanımış ve Timur İmparatorluğu'na tâbi olmak zorunda kalmıştır. 1400lerde Timur'un vefat etmesi ile sırasıyla oğulları başa geçmiştir[34].

Çağatay Hanlığı'nın çöküşünden sonra ortaya çıkan Saidiye Devleti'nin kurucusu; Babür Hanı'nın soyundan gelen Said Han'dır. Kurulduğunda topraklarını genişletme, dış dünyadan gelen tehdidi azaltma ve içten halkın maddi durumunu iyileştirmeye ağırlık vermiştir. Güneyde Tibetliler ve kuzeyde Cungarlarla[35] savaşmış ve bölgede söz sahibi olmuştur[36].

Kurulmuş olan hanlığın ilk merkezi Kâşgar, daha sonraları ise Yarkent olmuştur. Saidiye Devleti'nin kurulmasından beri başta halk, ondan sonra da ordu ve Hocalar denilen din adamlarının etkisi altında kalmıştır. Bu durum sadece Saidiye Devleti'ne özgü bir durum olmayıp tüm Türkistan'daki hanlıkların genel özelliği olmuştur[37].

Sultan Seyit Han, Tibet'e yapılan cihat savaşında vefat etmiştir. Sultanın ölümünden sonra, hocaların iktidarda etkisi artmıştır. Fakat hocalar arasında görülen gruplaşmalar ve iç kavgalar sonucu yaşanan bölünmüşlük, düşmanlarını birbirine karşı *kışkırt*, *böl* ve *yönet*[38] politikası takip eden Çinliler için fırsat olmuştur. Seyid Sultan'dan sonra tahta geçen hükümdarlara kendi otoritelerini kabul ettirmeye çalışmışlar. 1678 yılında Cungarların yardımıyla Yarkent tahtına oturan Afak Hoca,

---

[34] Kul, a.g.t. , s. 24.
[35] Ayrıntılı bilgi için bkz., Ekrem Kalan, **Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara Ocak 2008.
[36] Kul, a.g.t., s.24.
[37] İklil Kurban, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 52.
[38] Vasiliy Vladimiroviç Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, s. 405.

Saidiye Devleti'ni yok ederek kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Hocalar hâkimiyeti 1678- 1715 yılına kadar etkisini göstermiştir. Bu dönemde Kumul şehri Mançuların eline geçmiştir. Cungurlar da Mançuların şiddetli saldırılarına maruz kalmışlar ve daha fazla dayanamayıp Doğu Türkistan'a çekilmişlerdir[39]. Doğu Türkistan'daki karışıklıkları fırsat bilen Çin İmparatorluğu, Doğu Türkistan'a girmiştir. Çin'in Doğu Türkistan'a karşı ilgisi tarihte hep var olmuştur[40].

Doğu Türkistan coğrafyası, Moğolistan'dan gelen Uygurlar tarafından 8. yüzyılda fethedilmiştir[41]. XI. ve XII. yüzyılda İslâmiyet'in bu coğrafyada yayılmasından sonra Kaşgar, 1219'da Moğol, XIV. yüzyıl sonunda Timur akınlarına uğramıştır. 1368-1644 yılları arasında Ming Hanedanlığı (Mançu) döneminde sık sık Çin istilasına uğrayan bu bölgede 1755 yılına kadar Timur ve Moğol soyundan gelenler hâkim olurken, 1759'dan sonra Çinliler egemen olmaya başlamıştır[42]. Çin geçmişten günümüze Doğu Türkistan bölgesinin, Çin'in vazgeçilmez bir parçası olduğunu iddia ederken, tüm bölge ancak XVIII. yüzyılın ortalarında doğu bölgesinden itibaren Çinliler tarafından fethedilebilmiştir[43].

Doğu Türkistan'ı istila eden Çinliler 1764-1790 bölgeyi Cungarya ve Kaşgar vilayetleri olarak ikiye bölmüştür. Yönetim şeklini bu ikili idari sistemle yönetmişlerdir. Çinliler, 1815 yılına kadar Doğu Türkistan bölgesinde hâkim güç olmuştur[44].

1846'da *Yedi Hocalar*, Kaşgar bölgesinde bağımsızlık ilan etmiştir. Hocaların yönettiği bu süreç içerisinde, idari anlaşmazlıklardan dolayı siyasi birlik sağlanamamıştır. Zamanla kendi içlerinde yaşadıkları problemler sonucunda bu bağımsızlık hareketi sekteye uğramıştır. Bu sebeple Çin işgali bölgede hız kazanmıştır.

---

[39] Kul, a.g.t., s.25.
[40] Kul, a.g.t., s.25.
[41] Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, "Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013, s. 13.
[42] İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 344.
[43] Dağcı ve Keskin, a.g.m., s. 13.
[44] Baymirza Hayit, **Rusya ve Çin Arasında Türkistan**, Otağ Yayınları, İstanbul Nisan, 1975, s. 138-140.

Zaman zaman Doğu Türkistan halkı Çin işgallerine karşı koysa da başarılı olamamıştır[45]. Doğu Türkistan halkı, her ne kadar Çin boyunduruğu altına girse de bağımsızlık fikrinden hiç kopmamıştır. Buna istinaden yaklaşık 16 yıl sonra ayaklanmalar tekrar baş göstermiştir[46].

1864 yılına gelindiğinde Yakup Bey tarafından Kaşgari'ye Devleti kurulmuştur. Yakup Bey; *İli, Altay, Urumçi* ve tüm Doğu Türkistan'ı birleştirmek için mücadeleye girişmiştir. Yakup Bey öldükten sonra ise Kaşgariye Devleti zayıflamıştır[47]. Bu zayıflığın sebebi devlet içerisinde çıkan taht kavgaları olmuştur. Çin, 1878 yılında Kaşgariye Devleti'ni yıkmıştır[48].

Kaşgariye Devleti'nin yıkılışından sonra Doğu Türkistan halkı, 1644 yılında başa gelen ve 1911'e kadar Çin'e hâkim olan Mançu sülalesinin idaresi altına girmiştir[49]. 1911'de Mançu sülalesi yıkılmış ve yerini Cumhuriyet yönetimine devretmiştir. Bu dönem içerisinde, halk mevcut yönetim şeklinden hiçbir suretle memnun olmamış, keyfi olarak görülen tüm yaptırımlar ve yıldırma politikaları dönemde en üst seviyeye ulaşmıştır. Tüm bu baskılar neticesinde, 12 Kasım 1933'te Müstakil Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin ilân edilmesi ile halk nazarında bir refah dönemi başlamıştır. Takriben 1 yıl kadar süren bu devletin ömrü, Çin ve Rus baskıları neticesinde son bulmuştur. Bu durum ile Doğu Türkistan halkı yeniden devletsiz kalmış ve bu otorite boşluğunda halk çok daha büyük bir baskı altına girmiştir. Bu olumsuz durumlar Doğu Türkistan Türkleri'ni tekrardan bir bağımsızlık mücadelesine itmiştir. Bu gelişmeler ile Ekim 1944 tarihinde "*Şarkî Türkistan Cumhuriyeti Kabinesi*" ilân edilmiştir. Bu girişim istenilen sonuca ulaşamamış ve 1949'da Doğu Türkistan Rus ve Çin'in güç birliği yapmasıyla esaret hayatına geri dönmüştür. 1949'dan başlayarak bugün halen daha bağımsızlığına kavuşamamıştır[50].

---

[45] Barış Adıbelli, **Doğu Türkistan**, IQ Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul 2008, s. 36.

[46] Dağcı ve Keskin, a.g.m., s. 13.

[47] Kurban, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, TTKB, Ankara 1995. s. 84, Yakup Han Dönemi için Bkz, Saadettin Gömeç, "Doğu Türkistan'da Yakub Han Dönemi Ve Osmanlı Devleti İle İlişkileri", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1153/13570.pdf, (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

[48] Adıbelli, a.g.e., s. 49-50.

[49] İsa Yusuf Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, Otağ Yayınları, İstanbul Aralık 1973, s. 103.

[50] Kul, a.g.t., s.29.

BİRİNCİ BÖLÜM
1933-1949 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

Doğu Türkistan'ın tarihi açısından 1933-1934 yılları oldukça önemlidir. Zira 12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiş olup, devletin başına "cumhurbaşkanı" olarak Hoca Niyaz Hacı getirilmiştir. Hükûmet merkezi olarak ise Kaşgar şehri ilan edilmiştir. Dönemin önemli güçlerinden Çin'in ve Rusya'nın bu bağımsızlıktan rahatsız olması ve Doğu Türkistan üzerine yaptıkları faaliyetler sonucunda Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin ömrü sadece bir yıl sürmüştür.

I. 1933-1934 Yılları Arasında Doğu Türkistan Bağımsızlık Süreci

Bu dönemde Çin Hükümeti'inde, Mançu yönetimi yerini cumhuriyet rejimine bırakmıştır. Bu dönemdeki Çin ulus devletinin Hanları, Doğu Türkistan'ın asıl sakinleri olan ve nüfus bakımından üstün olan Türkleri kendi himayeleri altındaki bir etnik kimlik olarak kabul etmişlerdir. Bu durumdan dolayı Türkler, kendilerine ait olan Doğu Türkistan topraklarında söz hakkına sahip olamamışlardır. Bu nedenle bölgede var olan verimli topraklar Çin yönetiminin idaresine geçmiştir. Türkler yaşanan bu haksızlığa karşı sessiz kalmamış, ulusal boyutta bir tepki göstermiştir[51].

1930 yılında Çin Hükümdarı olan Jin Shuren, Doğu Türkistan'da çeşitli baskıcı politikalara başlamıştır. Bu politikaların en etkili olanları, vergilendirme sistemindeki usulsüzlükler ve bir plan dahilinde uygulanan Çin halkının, Türk topraklarına iskan ettirilmesidir. Bu olaylar sonucunda Türklerde milli birlik hareketi başlamış ve Çin Hükümeti'ne karşı tepki ve isyanlar artmıştır. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Hoca Niyaz Hacı, bu dönemde Çin hükümetine karşı ayaklanmaları gerçekleştiren isim olarak dikkat çekmiştir. Hoca Niyaz Hacı, tüm halk tarafından sevilen bir kişidir. Vatanperver, iyi ata binen, güzel silah kullanan bir liderdir. Fakat askerlik ve siyaset konusunda yeterli donanıma sahip olduğu

---

[51] Yelda Demirağ, "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan", **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, 2014, s. 238.

söylenememektedir[52]. İlk olarak Çin hükümetinin halk üzerinde uyguladığı baskılar sonucu Koray Dağında Çin idaresine karşı başlatmış olduğu isyan ile dikkatleri üzerine çekmiştir[53]. Sonrasında Hoca Niyaz Hacı, büyük ses getiren Kumul ayaklanmasını gerçekleştirmiştir. Kumuldaki ayaklanmanın, Doğu Türkistan'da büyük ses getimesinin üzerine, buna benzer bir ayaklanmanın Turfan bölgesinde de başlatılması konusunda Türklerden kendisine talep gelmiştir. Kendisi ilk önce tam anlamıyla Kumul'a sahip olmak istediğini belirtmiştir[54].

1933 yılının Nisan ayında Kumul ayaklanması giderek güçlenmiş ve güney bölgesi Kumul ihtilalcilerinin eline geçmiştir. Böylece ülkenin güneyindeki Çin hakimiyeti ortadan kalkmıştır[55]. Hoca Niyaz Hacı Kumul'a sahip olduktan sonra, askerilerini Turfan bölgesine göndererek, Turfan ayaklanmasının da başlamasına zemin hazırlamıştır[56].

Ülkenin güneyinde bu durumlar yaşanırken, 1933 yılında Tarım Havzasının güneyinde, Türkistan'ın büyük şehirlerinden biri olan, sınırları Batı Tibet'e kadar uzanan, kuzeyinde Yarkent ili bulunan, Hoten bölgesinde[57] , Doğu Türkistan milli mücadelesinin önde gelen isimlerinden Mehmet Emin Buğra liderliğindeki Hoten ayaklanması meydana gelmiştir[58]. Mehmet Emin Buğra 1901 yılında Doğu Türkistan'ın Hoten vilayetinde dünyaya gelmiştir. Mehmet Emin Buğra tarihçi, diplomat gibi çok yönlü vasıflarıyla Doğu Türkistan mücadele tarihinde çok özel ve imtiyazlı bir makama sahip olmuştur. Mehmet Emin Buğra'nın Hoten vilayeti genelinde başlattığı ayaklanma silahlı direnişe dönüşmüştür. Ardından kısa zaman içerisinde Hoten şehrini ele geçiren Mehmet Emin Buğra, geçici Hoten Hükümeti'ni tesis etmiştir.[59]. Daha sonra ise Hoca Niyaz Hacı'nın desteği ile, Mahmut Muhiti

---

[52] İsa Yusuf Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin- İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları,** Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi, İstanbul 1985, s.234.
[53] Kadiri, a.g.e., s.33
[54] Kadiri, a.g.e., s.39.
[55] Demirağ, a.g.m., s. 238.
[56] Andrew D.W., Forbes, **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri**, (Çev. Enver Can), Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih 1990, s.147.
[57] Biçurin Nikita Yakovleviç, **Eskiçağlar ve Günümüzdeki Cungarya ve Doğu Türkistan'ın Tasviri**, Çev. Gülnar Kara, Gece Akademi yayıncılık, Gülnar Kara, Ankara 2018, s.147.
[58] Demirağ, a.g.m., s. 238.
[59] Hidayet Oğuzhan, **Doğu Türkistan Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü**, I. Baskı, Aktif Matbaa, İstanbul 2018, s.32.

liderliğinde Turfan ayaklanması gerçekleşmiştir. Bu önemli ayaklanmalar, Doğu Türkistan'ın bağımsızlık sürecine zemin hazırlamıştır[60].

Doğu Türkistan'daki bu etnik ayaklanmalar ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, bölgeye sahip olmak isteyen Rusya'yı ve Çin'i rahatsız etmiştir. Bu nedenle Çinliler ve Ruslar, Doğu Türkistan'ı nasıl ele geçirebileceklerinin planlarını kurarken, Çinliler Doğu Türkistan'ı barışla mı yoksa savaşla mı ele geçirecekleri konusu üstünde yoğunlaşmışlardır. Tabi ki bu durumda Ruslar da plan içerisine girmiştir[61]. Sonuç olarak bakılacak olursa; 1933 ve 1944 yıllarına gelindiğinde iki kez bağımsızlık ilan eden Türklerin bu mücadeleleri, Sovyet ve Çin güçlerince bastırılmıştır[62].

Türklerin başlattıkları bağımsızlık hareketleri Sovyetler ve Çin tarafından endişe ile karşılanmıştır. Bu gelişmeleri takiben tüm zorluklara rağmen Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti 1933 yılında *İslâmiyet*, *bağımsızlık*, *adalet* ve *kardeşlik* esasları üzerine kurulmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Sovyetler, hâkimiyetleri altında yaşayan Türk nüfusun bağımsızlık talep etmelerinden çekindikleri için, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kabul etmemiştir. Benzer sebeplerden dolayı Hindistan üzerinde hakim güç olan İngilizler de Doğu Türkistan'ı tanımaya yanaşmamışlardır[63].

Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, umduğu desteği Türkiye tarafından da bulamamıştır. Bunun yanı sıra Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyet'i içinde oluşan anlaşmazlıklar da İslâm Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en ciddi problemler arasında yer almıştır. Hem iç karışıklıklar hem de Çin ve Sovyet baskısı, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'ni, dış ülkelerle çatışmaya sürüklemiştir. Buna rağmen Türkler, bağımsızlık davasından vazgeçmemişlerdir. Bu sebeple Kazak bölgesinde ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalar ülke genelinde ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Bu ayaklanmalar sonucunda Çin Şu-jen devrilmiş ve ülkeden kaçmıştır[64].

Şu-jen yerine Şeng Şih-tsai başa geçmiştir. Bu değişimle birlikte, Hoca Niyaz Hacı gizlice Şeng ile anlaşma yoluna gitmiştir. Görüşmeler sonucunda Hoca Niyaz

---

[60] Demirağ, a.g.m., s. 238.
[61] Alptekin, a.g.e., s. 158.
[62] Barış Adıbelli, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 171-172.
[63] Forbes, a.g.e., s.188.
[64] Forbes, a.g.e., s. 188.

Hacı, Doğu Türkistan'ın güneyine Savunma Bakanı olarak tayin edilmiş ve Hoca Niyaz Hacı bu tayinin karşılığında Şeng Şih-tsai hükûmetini tanımıştır. Fakat diğer taraftan Doğu Türkistan'ın Hoten Emirleri bağımsızlık hareketleri başlamıştır[65].

1933 Eylül-Ekim aylarında Doğu Türkistan'da yaşanan karışıklık ortamında Hoten Emirleri güneydeki ayaklanmaların lideri durumuna gelmiştir. Bu liderliği üstlenmelerindeki amaçları ise, Doğu Türkistan Bağımsız İslâm Devletini ilan etmektir. Buna istinaden, Uygur asıllı ve Doğu Türkistanlı olan Sabit Damolla (Gulca'nın eski kadısı) sayesinde geçici bir hükûmet kurulmuştur. Karakaş kadısı Muhammet Niyaz Alam devlet reisi, Sabit Damolla başbakan, Mehmet Emin Buğra kumandan ilan edilmiştir[66]. Hoca Niyaz Hacı ise, cumhur reisi sıfatıyla, Hoten Kuça'da ve Aksu'da "*Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'ni*" ilan etmiştir.[67]

Bu milli devlet yeni kurulması sebebiyle bir takım kurallar dahilinde şekil almıştır. Böylece iç dinamikte ekonomi, eğitim, sosyo-kültürel faaliyetler alanında yenilikler yapmıştır. Yapılan bu yenilik çalışmaları ise, şeriat esaslı bir İslâm Devleti kurmaya hizmet etmiştir. Sabit Damolla DTİC Hükûmeti'nin başbakanlığına atanmıştır. Başkent olarak ise Kaşgar seçilmiştir. Bağımsızlığın sembolü olarak mavi zemin üzerine beyaz ay yıldız, ülkenin bayrağı olarak kabul edilmiştir. Çin yönetiminin bastırdığı paralar ise yürülükten kaldırılmış ve bununla birlikte Kaşgar'da ve Hoten'de DTİC'nin kendi parası basılmıştır. İslâm geleneğine uygun bir şekilde *"İstiklal"* adlı bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. DTİC'nin siyasi yolu Kur'an ve Hadis'e dayanmaktadır. Kaşgar'daki İngiliz Başkonsolosu Fitzmaurice DTİC'nin ilke ve esaslarını şu maddeler ile belirtmektedir :

1. *Bağımsız İslâm Devleti kurmak.*
2. *Sovyet hâkimiyetinden kurtulmaya çalışmak*
3. *Barış getirmek ve kanunsuzluğu çalışmak*
4. *Ticareti teşvik etmek ve düzene sokmak*
5. *İngiliz Hükûmeti ile dost olmaya ve ondan mümkün olduğu kadar çok yardım temîn etmeye çalışmak*[68].

---

[65] Forbes, a.g.e., s. 190.
[66] Buğra, Mehmet Emin, **Şarki Türkistan Tarihi**, Özel Baskı, Ankara 1987, s. 31.
[67] Forbes, a.g.e., s. 190-193.
[68] Forbes, **a.g.e.**, s. 220.

DTİC'nin, ilk ve en önemli maddesi tam bağımsız bir devlet olmaktır. Bu amacını gerçekleştirmek için ise başta Türkiye olmak üzere, Orta Doğu ve İngiltere'den de destek istemiştir. İsteklerine İngiltere'den cevap bulan DTİC, İ İngiliz Hükümeti tarafından, bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Fakat DTİC'nin, yeni bir devlet olarak tanınma isteği ve başvurusu Türkiye tarafından reddedilmiştir. Aynı şekilde Afganistan Hükümeti tarafından da bağımsızlığı kabul görülmeyen DTİC'ye, Afganistan tarafından ihtiyaç duyduğu teçhizat ve cephane yardımı da yapılmamıştır. DTİC, her ne kadar istediği desteği yabancı devletlerden görememiştir. Ayrıca, DTİC Sovyetler tarafından ciddi bir tehlike olarak algılanmıştır. Bundan dolayı Sovyetler, DTİC'ye karşı olumsuz bir propaganda hareketi başlatmıştır.[69].

DTİC, bağımsızlık davası uğruna, büyük bir çaba sarfetmiştir. 1933 Aralık ayına gelindiğinde Hoca Niyaz Hacı önderliğindeki askeri birlik Çinliler ile giriştiği mücadele de ciddi bir yenilgi almıştır. Bu yenilgiden sonra kazandığı gücü kaybeden ve kısa süre bir süre bağımsızlığını korruyabilen DTİC, dağılmıştır. Fakat Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti, Türkçülük ile İslâmcılık fikirleri etrafında birleşen yapısını her zaman için muhafaza etmiştir[70].

The New York Times Gazetesi'nde bahsettiğimiz dönemde yani 1933 yılına ilişkin kaydadeğer haberlere rastlanılmamıştır. Ancak Avustralya Ulusal Kütüphanesi üzerinden ulaştığımız farklı gazetelerde, döneme ilişkin aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

"*Doğu'da Başarılı Devrim Türkistan*" başlığı ile 1933 yılında Doğu Türkistan'da çıkan isyanların başarılı bir şekilde sonuçlandığı, bu başarıyla birlikte Doğu Türkistan'daki Çin hâkimiyetinin sona ermiş olduğu haberlerde yer almıştır. Bu isyanın nedenlerinden birinin, Hükümetin din alanındaki baskılar olduğu belirtilmiştir[71]. Bu durumu destekler nitelikte, İsa Yusuf Alptekin *Esir Doğu Türkistan İçin Mücadele* kitabında, Çin hükümeti'nin en çok din adamlarından ve milliyetçilerden korktuğunu belirtmiştir. Çinliler, din adamlarının nüfuz sahibi olmasını, hükümete karşı bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Çin hükümeti din adamlarını yakalayıp öldürmek istemiştir. Fakat bu durumun, halk tarafından çok tepki

---

[69] Forbes, **a.g.e.**, s. 195.
[70] Forbes, a.g.e., s. 201.
[71] The Mercury Gazetesi, " Chineese Turkestan", 19 Mayıs 1933, s.9.

çekip, halkın nefretini kazanmaktan çekinmiştir. Bu nedenle din adamlarının her yaptıklarını takip etmiş ve açıklarını aramıştır[72].

Haberlerde, din alanındaki baskılardan dolayı bağımsızlık mücadelelerinin en çok Sincan bölgesi'nde meydana geldiği belirtilmiştir. Haberde, bu bölge'nin "*Çin Türkistanı*" olarak bilindiği ve Çinliler tarafından bu bölgeye "*Sinkiang*" isimi verildiği yazılmıştır[73]. Çinliler tarafından hakim olmaya çalışılan Sincan bölgesinde volf madeninin çıkarılması, bölgeyi önemli kılmıştır.[74]. İsa Yusuf Alptekin ise, Sincan bölgesinin ilgi çekmesinin nedeninin, sadece volf madeni olmadığı ayrıca, bölgenin ticari, mülki, askeri, siyasi, kültürel alanlarda da dikkat çektiğini belirtmiştir[75].

Döneme dair gazetelere yansıdığı üzere, isyanların yoğun olduğu bir diğer bölge Kaşgar'dır[76]. Türkistan'ın büyük şehirlerinden biri olan Kaşgar'ın, toprağı çok verimlidir. Tahıl ve meyve yetiştirilebilir. Yerli ürünleri, atlas, ipek kumaş, gümüş ve altın iplikler, keten kumaşlar, nar, kavun, elma, üzümdür[77]. Bu bölge özellikle verimli toprakları açısından Çinlilerin dikkatini çekmiştir. Müslümanların şiddetli çarpışmalarından sonra Çin hakimiyeti bu bölgede sona ermiş ve Kaşgar'ı Müslümanlar ele geçirmiştir. Kaşgar ve Sincan bölgesi Çinliler tarafından ara ara işgal edilmiştir. Çin yönetimi, 1825, 1830 ve 1847 yıllarındaki işgallerde başarı elde etmiş ama kalıcılığı sağlayamamıştır[78]. Doğu Türkistan'ın sadece Çinliler tarafından değil Sovyetler tarafından da hedef haline geldiği haber stünlarına yansımıştır. Gazetede, Sovyetlerin Doğu Türkistan bölgesindeki amacının komünizmi yaymak olduğu söylenmiştir. Ayrıca Sovyetler bölgeye yenilik götürmek istediğini belirtse de böyle bir yeniliğin bölgede görünmediği eleştirilmiştir[79]. İsa Yusuf Alptekin bu haberleri doğrular nitelikte Ruslarla ilgili bir olayı şu şekilde anlatmıştır; Doğu Türkistan'da yaşayan çok cesur, yardımsever, halk tarafından sevilen Kerim Puçuk adında bir zat, lider mevkiine gelmiştir. Kerim Bey, iş hayatındaki bu yükselişinden

---

[72] Alptekin,a.g.e., s.93.
[73] The Evening Gazetesi, " East Turkestan Outbreak ", 5 Mart 1934, s.6.
[74] The Daily Gazetesi, " Soviet Menace In Far East", 27 Ekim 1933, s.8
[75]Alptekin, a.g.e., s.186.
[76] The Evening Gazetesi, " East Turkestan Outbreak", 5 Mart 1934, s.6.
[77] Yakovleviç, a.g.e., s.148.
[78] The Mercury Gazetesi, " Moslems And Chinesee Rule", 18 Mayıs 1933, s.50.
[79] The Mercury Gazetesi, " Communism And War ", 27 Şubat 1933, s.6.

dolayı Rusların dikkatini çekmiştir. Ruslar kendisinden özellikle siyasi açıdan fazlasıyla yararlanmışlardır. Fakat, Kerim Bey Rusların Batı Türkistan halkı üzerinde yaptığı baskıları öğrendikten sonra, Ruslar'a hizmet etmek istemediğini belirtmiştir. Ruslar bu durum üzerine Kokant'ta Kerim Bey'i tutuklatmışlardır. Ardından Kerim Bey'i öldürmek için planlar yapmışlardır. Ruslar halk tarafından tepki çekmemek için, Kerim beyi Çinliler tarafından öldürülmesini sağlamışlardır. Sonuçta, Ruslar geçmişte Çin aleytarı propagandalara katılması bahanesiyle Kerim Bey'i Çin'lilere teslim etmişlerdir. Sonuç olarak, Kerim Bey Çinliler tarafınadan öldürülmüştür[80]. Görüldüğü üzere bölgeye yenilik getirdiğini idda eden Ruslar, aslında kendi çıkarlarına uymayan her durumu, dikkatleri üzerlerine çekmeden, ortadan kaldırmak istemiştir[81].

İsa Yusuf Alptekin, Rusların 1933-1934 yılları arasında Doğu Türkistan'da bu kadar söz sahibi olma sebebini, Kumul halkının isyan etmesi olduğunu belirtmiştir. Çin hükümeti Kumul halkı üzerinde baskılarını arttırmış, bunun üzerine Hoca Niyaz Hacı önderliğinde Kumul'da isyan çıkmıştır. Çin hükümeti bu isyanı tek başına bastıramamış ve Ruslardan yardım istemiştir. Bu yardım üzerine Çin Hükümet'i Ruslar ile anlaşma yapmıştır. Yapılan bu anlaşma üzerine Çin hükümeti, Ruslara bir çok hak tanımıştır. İsa Yusuf Alptekin, yapılan bu anlaşma üzerine *" Anlaşma yapılmış, Ruslara bazı imtiyazlar verilmiş. Ama anlaşmayı madde madde öğrenmem mümkün olmadı."* sözünü söylemiştir. Ayrıca verilen bu imtiyazların çok yanlış olduğunu, bu sayede Rusların Doğu Türkistan'da her yerde rahatça ticari müessese kurabileceklerini dile getirmiştir. Rusların Doğu Türkistan'a zarar vereceği ön görüsünde bulunmuştur[82].

II. 1934-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan Bağımsızlık Süreci

1934 yılı itibariyle Doğu Türkistan'a bakıldığında; Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti devrilmiş, Çin Hükümet'i tarafından Türk liderlerinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise bölgeden göç etmek zorunda kalmışlardır[83].

---

[80] Alptekin, a.g.e, s.107.
[81] Alptekin, a.g.e., s. 186, 244.
[82] Alptekin, a.g.e., s. 186, 244.
[83] Forbes, a.g.e., s.82.

1934-1942 yılları arasında ise; Doğu Türkistan’a hâkim olan Şeng Sih-tsai başa gelmiştir. Şeng çok fazla tepki çekmeden yönetim işlerini yürüten bir yol izlemiştir. Sovyetlerin de desteğini alan Şeng, göstermelik olarak bazı Müslümanları önemli makamlara getirmiştir. Fakat daha sonrasında Şeng yönetimi onları ilk olarak görevden geri almıştır. Daha sonra, 1937 yılında Şeng tarafından görevden alınan kişiler toplu bir şekilde ortadan kaldırılmıştır[84]. Şeng Müslüman Türklere karşı, adaletsiz, baskıcı bir tutum içerisinde olmuştur. Daha fazla baskılara dayanamayan Türkler, Şeng yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Şeng, bu dönemde kendisine karşı çıkan isyanlar ve Çin Hükümeti’nin Japonya ile savaşının devam etmesi karşısında zor durumda kalmıştır. Rusların desteği ile başa geçmiş olan Şeng, bu zor durum karşısında Ruslardan yardım istemiştir. Sonuçta talep ettiği yardımlar sonucu Çin hükümeti, Ruslara karşı çok fazla imtiyaz tanımak zorunda kalmışlardır[85].

Nitekim Şeng rejimine karşı 1937 yılında, Doğu Türkistan’ın güneyinde ayaklanmalar başlamış ve Tanrı Dağları ile Kumul Bölgesi’nde bu ayaklanmalar devam etmiştir. Çünkü Şeng döneminde İslâm dinine ve Müslüman halka karşıt davranışlar sergilenmiştir. Dini açıdan önde gelen kişiler Türkçü veya burjuva millîyetçiliği ile suçlanarak ortadan kaldırılmışlardır. Bu baskılara dayanamayan Türkler, 1937 ihtilalini başlatmışsa da bu ayaklanma Sovyet desteği tarafından bastırılmıştır. Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti’nin sona ermesinden sonra, hapse atılan Hoca Niyaz Hacı 1937 yılındaki bu ayaklanma ile ilişkisi olduğu gerekçesi ile 1942'de idam edilmiştir. Bu olayın ardından geçici bir süre Doğu Türkistan’da sessiz bir dönem yaşanmıştır[86].

Hoca Niyaz Hacı’nın idamından sonra, 1944 yılına kadar Şeng yönetimine karşı çok büyük direniş olmasa da küçük çaplı ayaklanmalar yaşanmıştır[87]. Bu ayaklanmalar, Kazak Lideri Osman Batur, Altay Bölgesi’nde verdiği mücadele ve bu mücadelenin güney bölgesine yayılmasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir[88]. Yönetime

[84] Forbes, a.g.e., s.85.
[85] Hızırbek Gayretullah, **Altay Kazakları- Doğu Türkistan’dan Göçen Türkler**, I. Baskı, İstanbul 2019, s. 101.
[86] Hayit, a.g.m., s.318.
[87] Tekin Tuncer, “Doğu Türkistan Yönetiminde Çin-Sovyet Çekişmesi”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı: 54, Mart-Nisan 2016, s.1053.
[88]Tuncer, a.g.m., s.207.

karşı ara ara devam eden ayaklanmalarla birlikte, aynı döneme denk gelen Alman – Rus savaşının etkisiyle, Ruslar Şeng'e verdikleri desteği kesmek zorunda kalmıştır[89]. Sovyet Birliklerinin kendisine desteğinin kesilmesi sonucunda Şeng, Doğu Türkistan'da güçsüz hale gelmiştir. Sovyetlerden yardım alamayan Şeng Sih-tsai'in, bu nedenle Sovyetler ile arası açılmıştır. Bu durum sonrası, Sovyetler bölgedeki Türkleri desteklemeye başlamıştır[90]. Bu gelişmeleri takiben Nanking Hükûmeti (Millîyetçi Çin Hükûmeti), Doğu Türkistan'ı tamamen kontrolü altına almıştır[91].

1944 yılına gelindiğinde Şeng devri sona ermiştir. Merkezi Çin Hükûmeti, 1944-1948 yılları arasında genel valilik sistemini kaldırmış ve yerine hükûmet başkanlığı sistemini getirmiştir. 1944-1948 yılları arasında Doğu Türkistan Hükûmeti başkanlığına sırasıyla Wu Çung-hsin (1944-1946), Çang Çi-çung (1946-1947), Mesut Sabri Baykozi (1947-1948) ve Burhani Şehidi (1948-1949) getirilmiştir[92].

Doğu Türkistan'da yaşanan bu olaylar üzerine, zaman zaman Çinlilere destek veren Sovyetler, taraf değiştirerek Türklerin safına geçmiştir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşında, Alman orduları hızla Moskova'nın yakınlarına doğru ilerlemesiyle Sovyetler, Doğu Türkistan üzerinde çok fazla imtiyaz sahibi olmalarına rağmen, bölge üzerine fazla yoğunlaşamamıştır. Bunu fırsat bilen Çin kuvvetleri Doğu Türkistan'a girmiştir. Doğu Türkistan halkı, bu durum karşısında ayaklanmıştır. Sovyetler, Doğu Türkistan bölgesinin doğal zengin kaynakları üzerinde tek başına hakimiyet kurmak istediği için, Çin Hükümeti'ne karşı Türkleri desteklemiştir[93]. Bu destek doğrudan değil, Moğolistan Halk Cumhuriyeti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sovyetlerin bu tutumu dünya basının da dikkatini çekmiştir. Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler sosyal, ekonomik, kültürel ve özellikle dini açıdan baskı görmüştür. The New York Times gazetesi "*Müslümanlar Üzerine Yapılan Politika Sovyetler Birliğine Yarıyor*" başlıklı haberinde; 1943 yılına kadar Müslüman Türklere yapılan zulümlere destek veren Sovyetler, Müslümanlara karşı saygılı, ılımlı bir halde yansıtılmıştır. Çinliler gibi Almanların da Müslüman kesime dini baskı uyguladıklarını, buna karşın

---

[89] Alptekin, a.g.e., s.45.
[90] Forbes, a.g.e., s.91.
[91] Mehmet Emin Buğra, **Doğu Türkistan, Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, Güven Matbaası, İstanbul 1952, s. 54.
[92] Kul, a.g.t., s.170.
[93] Oğuzhan, a.g.e., s.45.

Sovyetlerin ise ılımlı tutum sergiledikleri haber sütunlarında yer almıştır. Gazetedeki haber şu şekildedir:

> *"(…) Almanların Müslümanlara namaz kılmasına izin vermemeleri, kutsal kitaplarını imha etmeleri, yeni doğan tüm çocuklara Alman isimleri verilmesi gibi Müslümanlığa karşı sert tutumlarının aksine Sovyetlerin Müslümanlığa karşı göstermiş oldukları ılımlı tutumları dikkat çekmektedir."* [94]

Almanların Türklere yönelik baskıları devam ederken, Çin Hükümeti de Doğu Türkistan Türkleri'ni Çin Hükümetin'e ağır vergi ödemek zorunda bırakmış ve zorla orduda çalıştırmak istemiştir. Ayrıca Çin, Kazak askerlerininde kendi ordusuna destek vermesini istemiştir. Bu istek karşısında Kazaklar direniş hareketlerine hız kazandırmışlardır. Bu direniş hareketi zamala çok daha büyük bir ihtilale dönüşmüştür[95]. İli ayaklanması olarak da bilinen bu ayaklanmanın öncüsü, Ali Han Töre'dir[96]. Ali Han Töre, Batı Türkistan'dan Andicanlı Özbek olup, 1885'te dünyaya gelmiştir. Ali Han Töre, öncelikle dini bir alim olmasına rağmen, siyasetteki başarısı ile de dikkat çekmiştir[97]. Ali Han Töre Mekke, Medine ve Buhara şehirlerinde iyi bir siyasi eğitim almıştır[98].

Ali Han Töre'nin başarılı siyaseti sonucu, Çin Hükümeti'ne karşı, liderlik ettiği ayaklanmalar başarıya ulaşmıştır. Bu ayaklanmaların diğer adı ise "Üç *Vilayet İhtilali*" dir[99]. "Üç *Vilayet İhtilali*" başladıktan sonra Doğu Türkistanlılar ile Sovyetler yakın ilişkiler kurmuştur. Sovyetler, Doğu Türkistanlılara Tayankol bölgesinde imtiyaz tanımanın yanında Doğu Türkistan'dan gelen aydınların koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Sovyetlerin bu destekleri sonucunda "*Doğu Türkistan Türkleri Millî Kurtuluş Komitesi* (DTTMKK)" faaliyete geçmiştir. Komite'nin kuruluş amacı, Çin Hükûmeti'ne karşı faaliyetlerde bulunmaktır. İli ayaklanmasının ardından Nılkı ayaklanmaları meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalar sayesinde Çin birlikleri, Türkler tarafından mağlup edilmiştir. İli şehrine kadar ulaşan bu hareket sonrasında, Türkler geçici bir hükümet kurma girişiminde bulunmuşlardır[100]. Geçici Türk Hükümeti'nin

---

[94] The New York Times, "Policy On Moslems Aids Soviet Union", 15 Ocak 1945, s. 14.
[95] Forbes, a.g.e., s. 312.
[96] Kurban, a.g.e., s. 86.
[97] Oğuzhan, a.g.e., s.30.
[98] Ali Han Töre Saguni, **Doğu Türkistan'ın İlk Devlet Başkanı Alihan Töre'nin Hatıratı Türkistan Kaygısı,** T&K Yayınları, İstanbul 2019, s. 359.
[99] Tuncer, a.g.m., s.1055.
[100] Forbes, a.g.e., s. 320.

kurulmasında Rusların desteği büyüktür. Ali Han Töre, Rusların kendisine yardım etmesi sonucu, çok fazla müdahale etmek istemelerine karşı çıkmıştır. Ali Han töre, bu durum karşısında daha milliyetçi bir politika sürdürmeye karar vermiştir. Bu karar karşısında Ruslar hoşnut olmamışlardır[101]. Bu hükûmetin kuruluşu sırasında, bu karışıklıkları yanı sıra bir de Ahmet Can Kasimî, hükümet başkanlığını ele geçirmeye çalışmıştır. Ahmet Can Kasimî ile ilgili olarak fazla belge olmasa da Stalin'in Gulca'daki adamı olduğu söylenmektedir[102].

Neticede 15 Kasım 1944 günü Gulca'da "*Bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti*" ilân edilmiştir. Cumhur reisi Ali Han Töre olmuştur. Fakat Rusların kurulan Cumhuriyet'e çok fazla müdahale etmek istemeleri Ali Han Töre ile aralarını açmıştır. Bunun üzerine Ruslar, Ali Han Töre'yi Cumhuriyet'in başından alıp, mahkum etmişlerdir. Ruslar, Ali Han Töre'nin yerine ise Rus yanlısı lider Ahmed Can Kasımi'yi getirmişlerdir[103]. Doğu Türkistan'a Sovyetlerin destek verdiğinin anlaşılması üzerine, Çin Hükümeti, Sovyetler Biriliği'ne tepki göstermiştir. Sovyetler bu durumun karşısında Merkezi Çin Hükümeti'ne "*Kremlin, Çin'in iç işlerine karışma niyetinde değildir*" şeklinde yanıt vermiştir[104].

Sovyetlerinde desteği ile Doğu Türkistan'ın gün geçtikçe ses getiren bağımsızlık ayaklanmalarının ardından kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, günden güne Çin Hükûmeti'nde endişe yaratmaya başlamıştır. Şayet bu dönemde İsveç ve Polonya gibi ülkelerin bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşması, Çin Hükûmeti'nin gözünü korkutmuştur. Bundan mütevellit Çin Hükûmeti, Türk lideri Ahmed Can Kasimi'ye uzlaşmak için bir mektup yollamıştır. Bu mektupta özellikle Sincan bölgesinde güç kazanan bağımsızlık hareketlerinin, şu an için İsveç ve Polonya gibi olamayacağı uyarısını yapmıştır. Sincan halkının bölgedeki siyasi gücü, bölgenin bütünlüğünü bozmaması koşuluyla ele alabilceğini; aksi takdirde sonucu ne olursa olsun merkezi hükûmetin buna tölerans göstermeyeceği uyarısını yapmıştır. Ardından, Çin ordusuyla Türk ordusunun birleşmesini talep etmişlerdir. The New York Times

---

[101] Oğuzhan, a.g.e., s.31.
[102] Tuncer, a.g.m., s.207.
[103] Oğuzhan, a.g.e., s. 31.
[104] Forbes, a.g.e., s. 319.

gazetesinde bu mektubun tercümesi ile birlikte "*Çin Sınır Bölgesi Polonya Olarak Görülüyor*" haber başlığı altında gelişmeler şu şekilde sunulmuştur:

"Sincan Eyaletindeki Türkler, Çin Lideri'nin konuşması ve mektubuyla uyarılmıştır. Çin'in sınır bölgesi Sincan'ın, Asya'nın Polonya'sı olabileceği endişesi, Urumçi'de Chang Chih-chung tarafından Müslüman Türk liderleri için yaptığı bir konuşmada dile getirilmiştir. 'Merkezi Hükûmet, bütün siyasi güçleri Sincan halkına tek bir şart altında teslim etmek istiyor, yani ülkenin toprak ve egemenliğinin en azından bozulmamasını istiyor' diye belirtilmiştir. 'Bölgesel bütünlüğümüze ve egemenliğe zarar verebilecek herhangi bir şey olursa, merkezi hükûmet buna tölerans göstermeyecektir, hatta savaş pahasına bile olsa (…)

Türk direnişçilerin lideri Ahmet Can Kasımî'ye gönderilen bir mektup metniyle birlikte General Chang'in konuşmasının bir tercümesi bugün sunulmuştur (...) Geçtiğimiz yıl Çin Hükûmeti'nin Sincan'a Çin'in önceki kötü yönetiminin etkilerini gidermek ve çekişme hali alan bölgede barış sağlamak için bir mektup gönderen General Chang, Türkler'e Çin-Sovyet arasında tampon devleti görevi görerek ilişkilerini sağlamlaştırabilirse; bağımsız bir Sincan'ı hoş karşılayacağını söylemiştir.

(…) Avrupa paralelini çizen General Chang, İsviçre ve Polonya örneklerini bağımsız devletler olarak belirtmiş. Ancak Sincan'ın şu anda bir İsviçre olmasının imkansız olduğunu söylemiştir. 'Sincan bir Polonya olursa, Merkezi Hükûmet ve ülkenin dört bir yanındaki insanlar, belki de Sincan halkının kendisi de dahil olmak üzere, birçok insan tarafından kesinlikle onaylanmayacaktır' diye belirtmektedir.

(…) Türklere, Eyalet Hükûmeti'ne etkili katılım da dahil olmak üzere daha fazla kültürel özgürlük ve siyasi reformlar konusunda izin verilmiştir. Bunun karşılığında Türk ordusunun birliklerini Çin Ordusu ile birleştirecek ve altı alaya indirgeyecektir. Ardından Çinliler ılımlı bir Türk olan Mesud Sabri'yi Vali olarak atadılar, Direniş lideri Ahmet Can Kasımî'yi de Vali yardımcısı olarak görevlendirmişlerdir.

(…) Askerleri Sovyet modelinde tek biçimli olan Türkler, ordularını ulusal kuvvetlere dâhil etmemiş ve Çinlilerin Sincan Eyaleti'nin on ilçesinden üçüne girmelerini yasaklamışlardır. Sincan'da henüz açık bir askeri savaş olmamasına rağmen, Türk delegasyonunun Urumçi'den ayrılmasıyla ağırlaşan gergin bir ortamda acı bir siyasi savaşın yaşanacağı bildirilmiştir. Asya'da bir okul öğretmeni olarak eğitim görmüş Ahmet Can Kasımî liderliğindeki tüm delegasyon geçen ay İli'ye gitmiştir. General Chang, Ahmet Can Kasımî'ye 1 Eylül'de gönderdiği bu mektupta; Türklerin barış anlaşmalarını yerine getirmekte başarısız olduğunu ve terör saltanatı yaydıklarını ifade etmiştir." [105]

Haberden de anlaşılacağı üzere Doğu Türkistan'daki Türkler askeri güç konusunda Çin ordusuna hiçbir zaman destek olmamışlardır. Bu durum Merkezi Hükûmet ile

[105] The New York Times, "China Border Area Seen As a 'Poland'", 23 Eylül 1947, s. 22.

aralarını daha da açmıştır. Çin Hükûmeti'ni karşısına alan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, kendi yönetimi içerisinde de zaman zaman sorunlar yaşamıştır. Buna rağmen devlet olma yolunda hızlı adımlar atılmıştır. Halkın karşı çıkmayacağı yeni vergi sistemini hayata geçirerek, kendi paralarını basmışlardır[106]. Sonuç olarak Çin Merkezi Hükûmeti, Doğu Türkistan'da güç kaybetmeye başlamış ve bu durum neticesinde telaşlanan Çin Hükûmeti, bir temsilcisini Sovyet Başkonsolosluğu'na göndererek, kısa sürede ateşkes imzalanmadığı takdirde konuyu uluslararası platforma taşıyacaklarını bildirmiştir. Görüşmelerde Sovyetler Birliği arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir[107]. Doğu Tüksitan'da çıkan ayaklanmalara destek veren Sovyetler Birliği'nin bu arabuluculuk yapma isteğini, İsa Yusuf Alptekin hatıralarında, *ikiyüzlülük* olarak nitelendirmiştir. Çünkü, Çin Hükümeti, Komünist Çinliler ile aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için Komünist Çinler'e bir heyet göndermiştir. Hükümet bu heyetin başkanlığına da Orgeneral Can Ci Cun'u getirmiştir. Ruslarla gizli bir anlaşma içerisinde olan Orgeneral Can, bu görevi kabul etmek istemese de, sonrasında kabul etmek zorunda kalmıştır. Orgeneral görevi gereği, Çin Hükümet'inin sınırlarından ayrılamamıştır. Ruslar Orgeneral ile yaptıkları gizli anlaşmanın açığa çıkması ve Çin Hükümeti'nin itimadını kaybetme korkusuyla, Doğu Türkistan halkı ile Çin hükümeti arasında arabuluculuk yapmayı kabul etmiştir[108]. Bu durum üzerine Çin Dışişleri Bakanlığı'na giden Rus sefiri, "*İli, Tabgatay ve Altay halkı Çin idaresine karşı ayaklanmış. Bir cumhuriyet kurarak istiklallerini ilan etmişlerdir. Diğer vilayetlerini de kurtarmak için harekete geçmişler. İsterseniz ben sizi onlarla barıştırayım. Sovyet hükümeti olarak sizi barıştıralım"* demiştir. Dışişleri Bakan'ı *"Onlar razı olur mu?"* demiş. Sefir *"Biz razı ederiz"* diye cevap vermiştir[109]. Hatta Ruslar Çin kuvvetlerini Kuzeybatı Çin bölgesini istila etmeye teşvik etmişlerdir. Ruslar bu istila sırasında Çin Hükümeti'ne destek olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, daha önce desteklemiş olduğu İli, Altay'daki inkılapçılarını da Çin'liler ile

[106] Tuncer, a.g.m., s.208.
[107] Tuncer, a.g.m., s.208-209.
[108] Alptekin, a.g.e., s.527
[109] Alptekin, a.g.e., s. 441.

anlaşmayı kabul etmeye ikna edecekleri vaadinde bulunmuşladır. İsa Yusuf Alptekin, bu durumun Rusların *iki yüzlülüğünü* adete belgelediğini belirtmiştir[110].

Çin-Sovyet görüşmelerinin ardından Sovyetlerin arabuluculuğu ile taraflar arasında mütareke süreci başlamıştır. Bu durum The New York Times Gazetesinde ise, "*General Chang Türk Kabileleri İle Pakt Yapma Umudunu Taşıyor*" başlığı ile haber olmuştur:

> *"(…) General Chang dün Sinkiang'dan Urumçi'ye uçakla gelmiştir. General Chang bölgedeki Nanking karşıtı Türk unsurları tarafından yakın gelecekte bir isyan tehlikesinin olmadığını söylemektedir, lakin karşıt Türk grupları ve bölgesel hükûmet arasında ilişkilerin neredeyse tamamen kopmuş olduğunu belirtmiştir. Aradaki bu uçuruma rağmen, bir restleşme yaşanmasının beklenmediğine işaret etmiştir. Chang, politikasının hoşnut olmayan taraflarını ortadan kaldırmaya yönelik çabaların devam ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine İli grubu, kısa zaman önce atanan Nanking (Millî Çin Hükûmeti) yanlısı bir Türk olan Masud Sabri'nin bölgesel yönetimine hâlen şiddetle karşı olduğunu açıklamıştır. General Chang ise, bu duruma karşıt grubun Sinkiang'ın nüfusunun sadece %20'sini kapsadığını ve bu kişilerin sayısının azınlıkta olduklarını ifade etmiştir. Sinkiang'daki nüfusun geri kalan %80'inin Çin'e sadık olduğunu ve yeni Eyalet Başkanı'nı desteklediğine dikkati çekmiştir. 1 Eylül'de İli liderlerini siyasi bir mutabakat için Urumçi'ye dönmeye çağırdığını, ancak herhangi bir cevap almadığını söylemektedir.*
>
> *(…) Bu durum General Chang'ın bugünkü konuşmasında çizdiği portreden çok daha ciddi bir durum olduğuna işaret etmektedir. General Chang'in gönderdiği mektup ile İli liderlerini Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurma çabalarını devam ettirmekle suçlamaktadır. İli liderlerinin bölgesel yönetimi zor durumda bırakmak için Sinkiang boyunca isyanlar ve olaylar çıkarmakla suçlamıştır. General Chang Merkezi Hükûmet'in Sinkiang'a demokrasi getirmekteki kararlılığına vurgu yapmıştır. İli liderlerinin eğer silahlı direniş çabası içerisinde değiller ise o halde Urumçi'ye dönmeleri ve zorlukları barış yoluyla çözüme ulaştırma çabalarını sürdürmeleri gerektiğini açıklamıştır".* [111]

Gazetenin haber sütünlarındaki yansımasına göre Çin Merkezi Hükûmeti Doğu Türkistanlılar ile mevcut sorunlarını barış yoluyla çözmek istediğini belirtmiştir.

Türk liderler ilk aşamada Çin Hükümet'i ile anlaşmaya yanaşmamışlardır. Hatta bu durumdan istifade, İli Bölgesi'ndeki liderler, Doğu Türkistan'daki Çin askerini bölgeden çıkarmak istemiştir[112]. Bu liderlerin en başında Osman Batur gelmektedir. Osman Batur mücadelesinin hiçbir döneminde, Çin hükümeti ile

---

[110] Alptekin, a.g.e., s.527

[111] The New York Times, "Gen. Chang Hopes for Pact With Turkey", 12 Eylül 1947, s.11.

[112] Alptekin, a.g.e., s.527.

uzlaşmaya yanaşmamış ve sorunların barış değil ancak savaş yoluyla çözülebileceğine inanmıştır[113]. Anlaşılacağı üzere Sovyetlerin arabulucuğundaki ilk görüşmelerden netice alınamamıştır.

Özellikle Çin Hükümeti'nin takındığı tavırlardan dolayı oluşan olumsuz hava, zamanla daha ılımlı bir tutuma dönüşmüştür. Çin hükümeti ve Türk liderler Sovyetlerin çabası ile tekrar bir görüşme yapmışlardır[114]. Bilindiği üzere Türk liderler, ilk etapta Çin hükümeti ile anlaşmaya yanaşmamıştır. Sovyetler bu duruma büyük tepki göstermiş ve Türk liderlerin tekrar görüşmeye ikna olmadıkları takdirde, askeri müdahelede bulunacaklarını söylemiştir[115]. Bunun üzerine, 2 Ocak 1946 tarihinde Çin Hükümeti ve Türk liderler arasında bir uzlaşma sağlanmıştır. Alınan kararlar içerisinde, Doğu Türkistan halklarının anadilde eğitim hakkına, düşünce özgürlüğüne, basın-yayın faaliyetlerine ve dernek vs., gibi kurumlar açmalarına Merkezi Çin Hükümeti'nin saygı duyacağı yer almıştır[116].

Tekin Tuncer, bir noktaya dikkat çekmiştir. Tuncer'e göre; Sovyetler Birliği başlangıçta İli ayaklanmasına destek vermiş ayaklanma başarıya ulaşacağı sırada ise uzlaşmacı bir politika izlemiştir. Bu durumun nedenin pek anlaşılmadığına değinmiştir[117]. Bu duruma yönelik açıklamayı ise İsa Yusuf Alptekin, "*Sovyet Rusya, Doğu Türkistan'daki milli hareketleri, kendi menfaatlerine uygun düştüğü için destekliyor. Menfaatleri ters düştüğü anda Doğu Türkistan'ı ya Çin'e teslim ediyor ya da kendi nüfuzu altına alıyordu. Şimdiye kadar hep böyle olmuştu. İli ayaklanmalarını desteklemesindeki menfaatlerini şöyle hususa edebiliriz. Birincisi, daha önce kendilerini Doğu Türkistan'dan kovan Çinlilerden intikam almak. İkincisi, Japonlarla harp halinde bulunan Çinlilere Amerika'nın Doğu Türkistan üzerinden asker sevk ederek yardımda bulunmasına mani olmak. Çünkü Tahran'da Rosewelt, Churcill ve Stalin arasında bir toplantı yapılmış ve Roosewelt, "Milliyetçi Çin'e yapılacak yardımı, Batı ve Doğu Türkistan üzerinden sevk etmek niyetinde olduğunu" Stalin'e söylemişti. Zaten bu maksatla büyük miktarda Amerikan yardım malzemesi ile bin*

---

113 Gülçin Çandarlıoğlu, **Özgürlük Yolu**, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 16.
114 Tuncer, a.g.m., s.1063.
115 Alptekin, a.g.e., s.527.
116 Tuncer, a.g.m., s.1063.
117 Tuncer, a.g.m., s.1063.

kadar Amerikan askeri Basra Körfezinde hazır bekliyordu. Ruslar, Türkistan üzerinden Çin'e yardıma mani olmak istiyorlardı. Amerikan'ın Doğu Türkistan'dan yakinen haber olmasını istemeyen Ruslar, burada kendilerinden başka bir de Amerika'nın varlığını kabül etmek istemiyorlardı. " şeklinde ifade etmiştir. Ruslar bu gibi sebeplerle, Doğu Türkistan'da çıkan ayaklanmalara destek vermişler. Çıkarları çatıştığı zamanda Çin hükümeti'nin yanında olmuşlardır[118].

Rusların değişen bu politikarıyla ilgili, Türk-Rus ilişkileri The New York Times Gazetesi'nde "*İttifak Çin Sınırına Ulaştı*" başlığı ile haber olmuştur[119]:

> *"(…) Güvenilir kaynaklara göre; General Chang'ın dönüşünden sonra uzlaşmaya varılan anlaşma, Çin kuvvetlerinin sınırlarda garnizon kuracağını temin ederken, altı Türk alayının da eyaletin kuzey sınırına yakın olan İli, Tahcheng ve Chengwa'da kurulacağını temin etmektedir. Türk temsilcileri, ordularının güneyde Kaşgar ve Aksu'da garnizon kurma taleplerinden vazgeçmişlerdir. General Chang'ın da Çinlilerin kendi güçleri tarafından tutulan alanlara yeni birlikler göndermeyecekleri konusunda Türklere güvence verdiği söylenmektedir.*
>
> *(...) Anlaşma, Çin'in Uygur dilini tanıyan din, ticaret ve kültürel genişleme özgürlüklerini garanti altına almaktadır. Ayrıca taraflar vergi yükünün hafifletilmesi ve siyasi tutsakların serbest bırakılması çağrısında bulunmuşlardır. Her iki taraftan da Urumçi'ye gelmesini isteyen Sovyet konsolosu, arabulucu olarak hizmet etmekte ve konsolosun burada tarafsızlık ve adaletle hareket ettiğine inanılmaktadır. (…) Fakat Sinkiang'daki Sovyet etkisi eski haline göre oldukça düşüktür. Bununla birlikte, Sinkiang kabile üyelerinin propaganda broşürleri, Sovyetler Birliği'nin Türklere doğru bir eğilimi olduğunu göstermektedir. Sovyetlerin, bir bildiride en yakın kan bağlarının Kazak, Kırgız, Özbek ve Tatarlar olduğunu söylemesi ve Sovyetler Birliği'nde bu ırkların her biri kendi hükûmetini kurmuş olması ve üyeleri özgür ve mutlu bir hayat yaşaması bu durumun kanıtıdır. Nitekim, Türklerin asıl talepleri arasında Sovyetler Birliği ile ticaretin yeniden yapılması vardır. Bildiride Doğu Türkistan halkı ile Sovyetler Birliği arasında daha önce dostça ticaret ilişkileri bulunduğu şeklinde ilan edilmiştir. Bu ilişki Çin yönetimi tarafından bozulmuştur. Ticaretin sona ermesi hayatılarına büyük sıkıntı getirmiş ve pazarlardaki ticarette bir durgunluğa neden olmuştur. Özerk bir hükûmet kuran Moğolistanlılar gibi, Türkler de Çinlilerin ekonomik ihlallerine karşı kızgınlık sergilemişlerdir. Dini açıdan, Müslümanların Mekke'ye hac yollarını kısıtlayan düzenlemelere karşı savaşmışlardır. Aşırı vergi konusundaki şikâyetlerin yanı sıra, kabile üyeleri zorla çalıştırmayı ve Çin yetkililerinin merkezi otoriteden uzak sözde yolsuzluk yapmalarını şiddetle eleştirmişlerdir. Ancak General Chang, aydınlanmış bir hükûmet kurarak bazı Türklerin güvenini tekrar kazandı. Sinkiang'daki Türklerin siyasi imtiyazlarının somut bir şekilde uygulanması sağlanacaktır."*

---

[118] Alptekin, a.g.e., s.441.

[119] The New York Times, "Alliance Reached the Border of China", 3 Haziran 1946, s. 5.

Tarafların arasında yapılan uzlaşmanın içeriği açık bir şekilde habere yansımıştır. Sovyetler Birliği'nin Türklere yakınlaşma gösterdiği gazetede vurgulanmıştır. Görüşmeler neticesinde; Uygurlar dil, din, ticaret ve kültürel alanlarda bir takım haklar elde etmişlerdir. Ayrıca vergi yükünün hafifletilmesi ve siyasi tutsakların serbest bırakılması gibi konular masaya yatırılmıştır. Sovyetler Birliği, Türkler ile dostluk ilişkilerini bu anlaşma üzerinden tekrar gösterme çabasına girişmiştir.

The New York Times gazetesi, Türklerin refah içerisinde yaşayabilmelerinin ancak Rusya veya Çin desteği ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Gazete, bölgedeki Türklerin iktisadi ve ordusal zayıflıklarından dolayı tek başlarına ayakta kalamayacakları yorumunda bulunup, bu sebeplerden dolayı Türk tarafının Çin hükümetiyle anlaşmaya mecbur olduğunu da ayrıca belirtmiştir[120]. The New York Times haberine paralel olarak, Hızırbek Gayrettulah da "*Altay Kazakları- Doğu Türkistan'dan Göçen Türkler*" eserinde, Çin hükümeti'ne karşı bağımsızlık mücadelerinde, Osman Batur'un Ruslar'dan aldıkları destek konusuna değinmesi, Türklerin Çin Hükümeti'ne karşı ayaklanmalarında desteğe ihtiyaç duyduğunun bir göstergesidir[121]. Yine Çin Hükümetiyle uzlaşmak istemeyen, İli liderlerinin Rusların araya girmesi ve tepki göstermesi üzerine, Çin Hükümeti ile anlaşmaya mecbur kalmıştır[122]. Bu durumda Türklerin tek başına karar verebilecek durumda olmadıklarının göstergesidir.

Doğu Türkistan halkı hem Rus hem Çin Hükümeti'nin baskısı altında olsa da The New York Times gazetesi, Türk millîyetçiliğinin bilhassa Sinkiang bölgesinde can bulduğu belirtmiştir. Yine gazete, Sinkiang'da Çinli olmayan halk ;Tam bağımsızlık, Çin altında özerklik ya da Sovyetler ile işbirliği isteyenler şeklinde üç muhtemel gruba ayırmıştır. Gazete Türk liderlerinin eğitimsiz olmasından ötürü kendi başına ayakta kalabilecek gücü olmadığını belirtmiştir. Türk liderlerinin okuma-yazma bile bilmediklerini belirttiklerini ifade etmiştir[123]" . Türk liderlerinin okuma yazma bilmediklerini idda eden bu habere karşılık olarak, *"Doğu Türkistan İslam*

[120] The New York Times, "Turki Nationalism Is Faced By Choice", 7 Eylül 1948, s. 26.
[121] Gayretullah, a.g.e, s.108.
[122] Alptekin, a.g.e., s.527.
[123] The New York Times, "Russian Comed in 1934", 27Ağustos 1948, s. 7.

Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Sabit Damollam büyük alimdir. Kaşgar merkezinde cehaleti yok etmek adına Kaşgar Hanlık Medresesinde hocalık yapmıştır"[124]. Ayrıca 12 Kasım 1944'te Gulca'da kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurucusu Alihan Töre, ilim irfan'a önem veren bir kişidir. 17 yaşına kadar bulunduğu Mekke'de Arapça, Farça, Osmanlı Türkçesi, tesfir, hadis, fıkıh, mantık dersleri almıştır. Alihan Töre ayrıca, Buhara'ya da eğitim için gitmiştir[125]. Bir diğer lider ise, Mehmet Emin Buğra'dır. Mehmet Emin Buğra, alim, tarihçi, diplomat siyasetçive komutan gibi çok yönlü bir insandır[126]. Görüldüğü üzere, bu örnek verdiğimiz kişiler Türk liderlerinden sadece bir kaçıdır. Öyleki sonuç olarak Türk liderlerinin başarısız olmaları The New York Times Gazetesi'inde belirtildiği gibi eğitimsiz olmalarından kaynaklı değildir.

II. OSMAN BATUR ve MÜCADELESİ

Osman Batur, Doğu Türkistan Milli Mücadelesinde 1940-1951 yılları arasında, Çin Hükümeti'ne karşı göstermiş olduğu direniş hareketleriyle dikkatleri üstüne çekmiştir. Türkler tarafından bir halk kahramanı olarak atfedilen Osman Batur, halk tarafından bir dava adamı olarak tanımlanmıştır. Batur'un gerçek adı İslâmoğlu Osman'dır[127]. Kahraman ve cesur anlamına gelen "Batur" ise kendisine Doğu Türkistan Türklerin'nin verdiği bir ünvandır. 1899 yılında Sincan Uygur Muhtar Cumhuriyeti'nin Altay ilinde yer alan Köktogay ilçesindeki Kürti isimli köyünün Aral Yaylası'nda doğmuştur[128]. 1911 yılında, henüz 12 yaşındayken, Osman Batur'un hedefi bütün Altay toprakları ile Doğu Türkistan'ı Çinlilerden ve Ruslardan temizlemek olmuştur[129]. II. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Türkistan topraklarındaki

---

[124] Oğuzhan, a.g.e, s.28.
[125] Oğuzhan, a.g.e., s.30.
[126] Oğuzhan, a.g.e., s.32.
[127] Oğuzhan a.g.e., , s.37.
[128] Tursinkan Zakenuli, "Osman Batur ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti", (Çev. Meryem Kırımlı), **Doğu Türkistan Dergisi**, No:182, İlkbahar 1999, s. 590-592; Abdülvahap Kara, "Osman Batur ve Şehadeti", **Tarih ve Medeniyet Dergisi**, No: 37, 1997, s.25.
[129] Kara, a.g.m., s.26.

Türklere yönelik baskıların artmasıyla birlikte, bu baskılara tepkiler de güçlenmiştir. Bu durum Osman Batur'un yükselmesine zemin hazırlamıştır[130].

1930'lu yıllarda Moğollar, Osman Batur'u esir alsa da, o bir yolunu bulup kurtulmayı başarmıştır[131]. Osman Batur görüldüğü üzere gözükara, cesur bir kişiliğe sahiptir. Batur, cesur olduğu kadar otoriter olarak da bilinmektedir. Örneğin; Batur'un adamlarından olan Abdullah ve Orazlar kendi başına hareket edip, Osman Batur'un sözünü dinlememişlerdir. Bunun üzerine Batur, "Böyle disiplinsizliklerden, kendi başına buyruk hareket edenlerden bıktım! ne isterseniz onu yapın, ben Urumçi'den gelecek olan askerlerin yolunu keseceğim. Sizin gibi insafsızların yüzünü görmek istemiyorum" demiştir[132]. Osman Batur Kaşgar'ı ele geçirdiği zaman ise *"Bu vatan, bizim vatanımız kimse hesap soramaz"* şeklinde cesur, kendine güvenen ifadelerde bulunmuştur. Çinliler tarafından esir düşerken bile *" Sen kimsin"* sorularına, gür sesiyle *"Osman Batur"* demesi cesaretinin en güzel örneğidir[133]. Kazak liderlerinden olan Irıs Han, Osman Batur hakkında, *"Ölürsem Osman'ı lider olarak seçin. Zira liderlik, idarecilik ve savaşçı vasfı var"* demiştir[134]. Hızırberk Gayretullah *Altay Kazakları-Doğu Türkistan'dan Göçen Türkler* eserinde Osman Batur'u, *"çok konuşmaz dindar milletini seven, şüpheci, her şeye hemen inanmayan, inatçı, kendi bildiğinden şaşmayan, tek yönlü biridir."* şeklinde tanımlamıştır[135]. İnatçı ve kendi bildiğinden şaşmayan özelliğine ek olarak çabuk küsen ve alıngan bir kişiliğe de sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin; General Temür'un kendisine gönderdiği bir telgrafta isminin geçmediğini fark edince, General Temür'un itaatinden çıkmıştır[136].

1940'lı yıllara gelindiğinde Çin, Doğu Türkistan Türklerine karşı baskı ve yaptırımları iyice arttırmıştır. Çinlilere boyun eğmek istemeyen Türkler, hükümet tarafından "*isyancı*" olarak nitelendirilip tutuklanmıştır[137]. Ayrıca Çin Hükûmeti Türklerin ellerindeki silâhları toplamaya başlamış ve bu duruma istinaden Osman

---

[130] Gayretullah, **a.g.e.**, s. 101.
[131] Yusuf Ziya Arpacık, **Osman Batur ve Asrın İbretli Olayları**, I. Baskı, İlteriş Yayınları, İstanbul 2009, s. 142-143.
[132] Kadri, a.g.e., s.57.
[133] Gayretullah, a.g.e., s. 101.
[134] Gayretullah, a.g.e., s.36.
[135] Gayretullah, a.g.e., s.113.
[136] Kadri, a.g.e., s.58.
[137] Hızırbek Gayretullah, **Çin'de İslamiyet ve Türkler**, Kent Basımevi, İstanbul 1983. s.7.

Batur, kurtuluş yolunun ancak savaşmaktan geçtiğine inanmış ve silahlarını teslim etmemiştir[138]. Sonrasında Batur Çin yönetimine karşı ayaklanmıştır. Kırgızlar Çin yönetimine karşı ayaklanan Osman Batur'a *"Fikirlerinizi kabul ediyoruz. Ne yaparsanız yapın emrinizdeyiz"* diyerek Batur'a destek vermişlerdir[139]. Osman Batur'un davasına destek verenlerin başında oğlu Şerdiman ile arkadaşı Süleyman gelmektedir. Kısa sürede, Musa Mergen, Aktepe Zelebay Telci, Kâseyin Batur, Nurgocay Batur, Canım Han Hacı, Süleyman Batur, Sulibay, Ökürbay, Halil Teyci, Nogaybay, Karakul Zalin, Ahid Hacı gibi vatanını savunmak için gönüllü olan kişilerden meydana gelen bir ordu oluşturulmuştur. Doğu Türkistanlıların yaklaşık 2 yıl kadar süren mücadelesi gerilla taktiği şeklinde devam etmiştir[140]. Osman Batur bu dönemde Kaşgar'ı feth etmiştir. Ardından, din alimi olan Muhammed Emin Buğra'nın liderliğini yaptığı Hoten ayaklaması meydana gelmiştir. Osman Batur bu ayaklanmaya da destek vermiştir. Bununla birlikte Hoten şehri Türklerin eline geçmiştir. Hoten'de galibiyet sağlamalarının ardından Türkler, Guma üzerine harekete çıkmışlardır. Fakat burada ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmışlardır. Sonrasında Yarkent ve Eskişehir'e yerleşmişlerdir. Çin Hükümetine güvenmeyen Osman Batur, verdiği ağır kayıplara rağmen, silahlarını teslim etmemiştir. Çin Hükümet'i Başkanı Şeng Şisey çeşitli yollara başvurarak Osman Batur'u ele geçirmenin çarelerini aramıştır. Şeng, Osman'a elçiler göndermiştir. Ancak Osman Batur silahlarını yine de teslim etmemiştir. Hükümet onu tutuklamak için asker göndermiştir. Bu nedenle Osman Batur ve Süleyman Batur ile altı kişi Dış Moğolistan sınırında sekiz ay boyunca dolaşmak zorunda kalmışlardır. Osman Batur, sınırda Dış Moğolistan'nın nöbetçi askerleriyle karşılaşmış ve onlardan iki askeri esir almıştır. Bu olaydan sonra Osman Batur'u, Dış Moğolistan askerleri tutuklayıp Moğolistan'a götürmüşlerdir. Osman Batur 4 ay burda kalmış, sonrasında ise Altay'a geçmiştir. Burada Dış Moğolistan ile irtibat kurarak mal götürüp, silah getirmeye başlamıştır. Batur, kendi tarafına kişiler toplayarak kendisini geliştirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine *"Altay Halkını Özgür Etme Heyeti"* kurmuştur. Bu dönemde, Çin Hükümet'i Osman Batur'a barış teklifinde

[138] Halife Altay, **Anayurt'tan Anadolu'ya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.9-10. ; Gülçin Çandarlıoğlu, **Özgürlük Yolu**, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 16.
[139] Kadri, a.g.e., s.56.
[140] Forbes, a.g.e., s. 470.

bulunmuştur. Fakat Osman Batur bu teklifi reddetmiştir. Bu reddin ardından, *İli, Çöçek* ve *Altay* vilayeti bütünüyle Batur'un eline geçmiştir[141]. Altaylarda 1942'den beri milli mücadeleye kumanda etmekte olan Osman Batur, giderek güçlenmiş ve Altayların bir kısmını da işgallerden kurtarmıştır[142]. Osman Batur'un Altayları tamamen Çinlilerden temizlenmesi ile bu mücadele nihayete ermiştir[143].

Bu zafer sonucunda Osman Batur, yapılan tören eşliğinde "*Altay Kazak Türklerinin Hanı*" ilân edilmiş ve Batur, Altay Geçici Halk Cumhuriyeti Başkanlığı'na seçilmiştir[144]. Sadece bu bölge ile yetinmeyen Batur, 1944-1945 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan'daki Tanrı Dağları'nın kuzey bölgesinde yaşayan soydaşlarını (Kazak Türkleri) da Çin istilâsından kurtarmıştır[145]. Osman Batur, Çin Hükümeti'ne karşı verdiği mücadele döneminde sadece Çinliler ile değil ayrıca, ABD, İngiltere, Rusya ile de iletişime geçmiştir. Osman Batur, Çin Hükümetin'e karşı mücadelede en çok Ruslardan destek görmüştür. Rusya Osman Batur ile ilişkilerinde, Moğolistan Devlet Başkanı Şoybolsan'ı aracı olarak kullanmıştır. Osman Batur Çinlilere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde, yeteri kadar silaha sahip değildir. Bu nedenle Moğol Hükümet'inden yardım istemiştir. Bu durumu değerlendiren Moğol Hükümet'i Stalin ile görüşüp, Osman Batur'a yardım etme kararı almıştır. Rusların amacı, Çin Hükümeti'ne karşı olan Osman Batur'a destek verip, Çin-Moğol sınırını emniyete almaktır[146]. Şoybolsan, Osman Batur ile yapmış olduğu resmi görüşmelerde, Osman Batur'a çok güvendiğini ve bağımsızlık mücadelesini desteklediğini belirtmiştir. Şoybolsan ile resmi görüşmede Osman Batur, *"44 yaşındayım. Milli mücadeleye girmeden önce, tarım ile uğraşan bir çiftçi idim."* dedi. Resmi görüşmeye kendisi ile birlikte katılan Süleyman Bey için *"Süleyman ise 52 yaşında, hayvan besiciliği ve hayvancılıkla geçinen biriydi"* dedi. Sözü alan Süleyman Bey, " *Sizlerle beraber olmaktan gurur duymaktayız. Bizler yüksek tahsilli, akademiden değiliz. Siyasi üslubu*

---

141 Kadri, a.g.e., s.60.
142 Kadri, a.g.e., s.183.
143 Forbes, a.g.e., s. 470.
144 Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti, **Türkistan Şehitleri**, DTGC Yayınları, İstanbul 1969, s.42; Tursınkan a.g.e., s.3. ; Hamit Göktürk, "Osman Batur İslamoğlu", **Doğu Türkistan**, Cilt. I, No: 8, İstanbul 1981, s. 20.
145 Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti, **Türkistan Şehitleri**, DTGC Yayınları, İstanbul 1969, s.42; Tursınkan a.g.e., s.3. ; Hamit Göktürk, "Osman Batur İslamoğlu", **Doğu Türkistan**, Cilt. I, No: 8, İstanbul 1981, s. 20.
146 Gayretullah, a.g.e., s.108.

da beceremeyiz. Bu itibarla hitaplarınıza politik üslup dışında da cevap verecek olursak şimdiden özür dileriz" demiştir. Süleyman Bey bu konuşmanın ardından, bağımsız bir devlet olabilmeleri için Moğolların desteğine ihtiyacı olduklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Süleyman Bey, Rusların bu durum üzerine görüşünü almak istemiştir. Şoybolsan, Osman Batur hakkında eşkıya gibi birçok söylemlerin kendilerine ulaştıklarını belirtmiştir. Osman Batur'un kimlerle işbirliği içinde olduklarını bilmedikleri için ilk etapta şüphe ile baktıklarını belirtmiştir. Fakat Şoybolsan geçen senelerde Osman Batur'un Çin emperyalizmine karşı mücadele etmesinin duruma açıklık getirdiğini belirtmiştir. Bu sebeple Şoybolsan, Osman Batur'a gerekli teçhizat ve silahların tarafından sağlanacağını belirtmiştir[147]. Osman Batur aldığı bu destekten sonra, 2 yıllık bir süre zarfında valilik görevinde bulunmuş ve aynı zamanda Doğu Türkistan Cumhuriyeti koalisyon hükümetinde görev yapmıştır[148].

Osman Batur, aldığı yetkiler ve görevler dahilinde büyük bir mücadele ateşini yakmıştır. Osman Batur 1950'li yıllara gelene kadar 30 bin gönüllüden oluşan bir orduya sahip olmuştur[149]. Osman Batur Çinliler'e karşı özellikle 1940 ve 1951 yılları arasında çok yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Bu mücadele sonucunda, Çinlilerin peşine düştüğü Osman Batur, Barköl'den Tibet'e doğru göç etmiştir. Barkölden yola çıkan Batur, Tibet'e doğru yavaş yavaş yol almaya başlamıştır. Bu göçün kış ayına denk gelmesi Osman Batur'u oldukça zorlamıştır. Çin Hükümet'i Osman Batur üzerine bir alay göndermiş ve Osman Batur ile savaşmıştır. Bu savaş sırasında, Osman Batur'a Rus birlikleri destek olmuştur. Batur her ne kadar oğlu Şerziman, yanında iki kardeşi Nimetullah ve Nebi ile düşmanları geri çevirmeye çalışsa da başarılı olamamıştır[150]. 13 Şubat 1951 günü, Osman Batur tek başına kalmıştır. Batur ancak Kanabal Gölünü geçerse, karşı yamaca ulaşabilirse bu durumdan bir ümit kurtulabilir idi. Fakat tam bu sırada kızı Apazay, az ilerde düşmanla çarpışmıştır. Batur kızını da beraberinde götürmek istemiştir. Bu sırada, Osman Batur'un diri yakalanması için

---

[147] Gayretullah, a.g.e., s.113.
[148] Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti, **Türkistan Şehitleri**, DTGC Yayınları, İstanbul 1969, s.42; Tursınkan a.g.e., s.3. ; Hamit Göktürk, "Osman Batur İslamoğlu", **Doğu Türkistan**, Cilt. I, No: 8, İstanbul 1981, s. 20.
[149] Çandarlıoğlu, a.g.e, s. 37.
[150] Gayretullah, a.g.e., s.100.

emir alan birlikler, Osman Batur'un atını vurmuşlardır. Sonunda Osman Batur ve kızı Çinliler tarafından yakalanmışlardır[151].

Çinliler Osman Batur'u esir almışlardır. Esaret hayatı boyunca ağır işkenceler gören Osman Batur, idam edilerek öldürülmüştür. Kızıl Çin Hükümeti'nin normal şartlarda yakaladıkları esirleri bekletmeden idam ettikleri bilinmektedir. Fakat Osman Batur için durum böyle olmamıştır. Halka ibret olması için sokaklarda elleri, ayakları zincirli bir şekilde dolaştırılarak teşhir edilmiştir. Onur kırıcı davranışlardan sonra ölüm haberi radyo ve gazetelerde günlerce ilân edilmiştir. Osman Batur hakkında ilk haber şöyledir:

"Amerikan emperyalizmin uşağı, casus ve halkımızın en şiddetli düşmanı olan haydut Osman bundan üç gün evvel, kurtuluş askerlerimiz tarafından Çing-Hay eyaletimizde diri olarak ele geçirilmiştir (21.2.1951 tarihli yayın)"[152].

İsa Yusuf Alptekin'in kitabında yer alan bu haberi destekler nitelikte, The New York Times Gazetesin'de Osman Batur'un Amerika casusu olarak ilan edilmesiyle ilgili şu haberleri vermiştir;

"Sincan Kazak Gerilla Lideri ele geçirilmiştir. Çin haber ajansının bu sabah bildirdiğine göre, Sincan'daki antikomünist Kazak Gerilla Kuvveti Lideri Osman Batur ve askerleri yakalanmıştır. Osman Batur Amerikan emperyalizminin silahlı ajanı olmakla suçlanmıştır." Osman Batur haberde siyah sakallı iri, gri mavi gözleri olan, Sincan'da muhteşem bir karakter olarak ortaya çıkan kahraman olarak nitelendirilmiştir[153].

Bir diğer haber ise;

"Resmi bir Roma Katolik yayını olan Çin Misyoner Bülten'inde, ülke çapında Çin komünist rejimine karşı devrimcilerin tespit edilmesi sırasında en az birkaç yüz kişinin idam edildiğini yazmıştır. Bülten, Çin milliyetçilerinin de komünistler tarafından vurulduğunu belirtmiştir. Öldürülen kişi sayısını bildiren raporların doğruluğuna dair hiçbir şüphe olmadığına dikkat çekmiştir. Tam olarak infaz edilen, kaçırılan kişilerin sayısının tam olarak bilinmediğini söylemiştir. Fakat minimum sayının yüz bin olabileceğini ifade etmiştir. Çin komünist hükümeti, karşı devrimcilerinin infazlarını gizlediğini belirtmiştir. Ayrıca Çin hükümeti, Nanking'de tercüman olarak çalışan Y.C. Jao'yu "karşı devrimci" olarak ilan edip, tutuklamıştır. Yaklaşık 48 yaşında olan Y.C. Jao, Çin'deki üniversitelerde görev almış ve Çin hükümetinde editörlükte çalışmıştır. Y.C. Jao, Osman Batur'un Amerikan casusu

---

[151] Gayretullah, a.g.e., s.103.
[152] İsa Yusuf Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, Otağ Yayınları, İstanbul Aralık 1973, s. 264.
[153] The New York Times Gazetesi, "Peiping Nabs Rebel Chif", 24 Şubat 1951, s. 19.

olarak suçlandığını belirtmiştir. Bu sebepten ötürü 27 Nisan Urumçi'de Osman Batur casusluk iddasıyla idam edilmiştir[154]*"*.

Osman Batur'un ölümünün ardından, Amerikalı George Meseleyn *İli Kazak Özerk Ülkesi* adlı eserinde Osman Baturun, A.B.D ile Osman Batur'un yakın ilişkilerinden bahsetmiştir. Ayrıca 18 Nisan 1949 yılında Walter Sulviyan'ın raporlarında, dünya basınında da "*Hatrı sayılır şekilde dikkat çeken Osman Batur"* ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca raporlarda, Osman Batur'un ABD'ye bu yakınlığı nedeniyle ABD casusu olmak ile suçlandığı yer almaktadır. Ayrıca ABD'li yazar akademisyen Linda Benson Osman Batur'u tanımlarken, *" Osman Batur, Kazakların Altın efsanesidir"* demiştir. İngiliz kaynakları ise Osman Batur hakkında, eğer Osman Batur top, tüfek, motorize birliklerinin olmadığı bir dönemde yaşaydı Cengizhan gibi bir imparatorluk kurabileceği yazılmıştır[155].

[154] The New York Times Gazetesi, "Peiping Executions A Mass Procedure Nabs Rebel Chif", 6 Mayıs 1951, s. 11.
[155] Gayretullah,a.g.e., s.122-123.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU TÜRKİSTAN'IN ÇİN TARAFINDAN İŞGALİ

I. Çin'in ve Sovyetlerin Bölgeye Olan İlgisi

Daha önceden belirttiğimiz üzere, Doğu Türkistan coğrafyası XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin ve Rusya arasında hâkimiyet kurma mücadelesinin yaşandığı bir bölge hâline gelmiştir. Çin ve Sovyetler Birliği'nin bu bölge ile ilgilenmesinin asıl amacı; dünya basınında da yer aldığı üzere Doğu Türkistan'ın stratejik konumudur[156].

Coğrafi konumu nedeniyle iki ülkenin ilgi noktası olan Doğu Türkistan'ın *Karanlık*, *Tanrı* ve *Altay Dağları* ile *Urumçi*, *Kâşgar*, *Karaşehir* ve *Turfan* dolaylarında çok zengin kömür madenleri mevcuttur. Bunun yanında *Turfan*, *Aksu* ve *İli* (*Gulca*) dolaylarında demir, *Kuçar*, *Urumçi* ve *İli* bölgesinde de bakır madenleri bulunmaktadır. *Altay*, *Barköl*, *Çerçen*, *Urumçi* ve *Çaveçek* dolaylarında ise zengin altın madenleri vardır. Ayrıca volfram, kalay ve birçok değerli maden ile bunlara ilave olarak beş yerde uranyum, altı yerde amonyak, iki yerde civa ve on üç yerde ise kurşun madeni çıkarılmaktadır. Bütün bu madenlerin yanında *Taklamakan* Çölü, *Turfan* Bölgesi ve *Cungarya* Havzası'nda dünyanın en zengin petrol rezervleri bulunmaktadır. Petrol rezervleri 160 milyar ton olarak hesap edilmiştir ki bu da komşumuz Irak ve İran petrol rezervlerinin toplamının 10 katına tekabül etmektedir[157].

Öyle ki Doğu Türkistan petrolün yanı sıra, uranyum, demir, kömür altın, tuz, doğalgaz gibi yer altı ve yer üstü zenginliklerine de sahiptir[158]. Ayrıca bölgedeki savaş madeni olan manganez madenin de bu topraklarda yer alması bölgeyi önemli kılmaktadır.[159] Bütün Çin topraklarında mevcut olan 148 farklı madenin 118 çeşidi Doğu Türkistan'da çıkarılmaktadır. Burada 5000 maden bulunmakta ve bu da Çin'deki toplam maden ocağının %85'ine denk gelmektedir. Yaklaşık 500 bölgeden petrol, 30

---

[156] Baymirza Hayit, a.g.e., s. 38.
[157] Abdullah Bakır, **Doğu Türkistan Milli İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 2-3.
[158] Deniz Ülke Arıboğan, **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, Bağlam Yayıncılık, Ankara 2001, s. 38.
[159] The New York Times Gazetesi, "East and West in Contest For Rare War' Minerals", 23 Mart 1949, s. 13.

bölgeden ise doğalgaz çıkarılmaktadır. 150 bin km² tarım arazisi ve 12 bin km² ormanlık alana sahip Doğu Türkistan yaylalarında 60 milyona yakın küçük baş ve büyük baş hayvan bulunmaktadır[160]. Özellikle *Cungarya Havzası*'nın kuzeybatısında yer alan dağlarda zengin altın, demir, kömür, bakır ve petrol yatakları ile Altay bölgesinde zengin taş kömürü yatakları yer almaktadır. Ayrıca bölgede zümrüt ve yakut gibi kıymetli taşlar da mevcuttur. İpek Yolu'nun Türkistan'dan geçmesi Çin'in bu toprakları işgal etmesinin diğer sebeplerinden biridir. Çin, hammadde ve kaynak ihtiyacı olduğundan bu bölgeye yönelmiştir[161].

Çin, Doğu Türkistan'ın bu önemli konumundan dolayı bölgeye hâkim olmak istemiş ve burada bağımsız bir devlet kurulmasına müsaade etmemiştir. Kendisine karşı bağımsızlık mücadelesi veren halka, her alanda baskı uygulamış ve Doğu Türkistan'ın dünya basınında yer almasını engellemeye çalışmıştır. Doğu Türkistan sadece coğrafi konumu nedeniyle değil ayrıca Çin'in en büyük pamuk üretim bölgesi olmasından dolayı da Komünist Çin için vazgeçilmez bir hâl almıştır. Bu sebeple Çin Hükümeti en başta ekonomik anlamda iyi bir gelir kapısı sağlayan pamuk üretiminde söz sahibi olmak istemiştir[162]. Hatta sadece Çin için değil Sovyetler için de söz konusu Doğu Türkistan bölgesi pamuk üretiminden dolayı cazip hale gelmiştir[163]. Bu sebeple Sovyetler 1953 yılına gelindiğinde pamuk üretiminin önde gelen yeri Kazakistan'da hâkimiyet sağlamış ve yeni tarım arazisinin Kazakistan olduğunu belirtmiştir. Ruslar bu arazi üzerinde hedeflerinin olduğunu ve bu hedeflerden ilkinin de Kazakistan'ın toprak verimi bakımından üç yılda en az üç kata çıkarılacağını duyurmuştur. Buna istinaden Rusya, Kazakistan'da o sene 6.300.000 hektar boş ve balta girmemiş toprağın sürülmesini beklerken, beklentinin çok daha ötesine geçerek 8.000.000 hektardan fazla alanın sürüldüğünü ifade etmiştir[164].

---

[160] Dünya Uygur Kurultayı, "Doğu Türkistan Gerçeği", 4 Ekim 2013, (Erişim Tarihi: 10.03.2018), www.uyghurcongress.org.

[161] Ahmet Türköz, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 21; Gülnihal Altın Öztürk, "Uluslarası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhtilalleri Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Yalova Üniversitesi, Yalova 2013, s. 69-71.

[162] Yücel Tanay, "Çin'in Doğu Türkistan'dan Vazgeçmeme Nedeni Doğal Kaynaklar", 18 Şubat 2016, https://www.akradyo.net/3270342180,77362,9,Cinin-Dogu-Turkistan.aspx=, (Erişim Tarihi: 20.03.2018), s.1.

[163] The New York Times, "Soviet Plan Wide Irrigation", 17 Kasım, 1947, s. 16.

[164] The New York Times, "Party leader plans in Soviet Repuclic", 1 Kasım 1954, s. 26.

Rus mühendisler hedefleri doğrultusunda 80.000.000 hektardan fazla alanda kullanılabilir arazi bulmak için yüz ölçümü yapmışlar ve 15.000.000 hektar alana ulaşmışlardır. Bu arazilerin 10.000.000 kadarının seneye sürülmüş olacağını duyurmuşlardır. Ayrıca Ruslar, 1953 yılındaki 9.200.000 hektara kıyasla Kazakistan'ın 1956'da 28.500.000 hektar ekili alana sahip olacağını tahmin etmiş ve tahıl üretiminin 1953 yılındakinden iki buçuk ile üç katından fazla olmasını beklediklerini ifade etmişlerdir. Kazakistan'da o sene 93 yeni devlet çiftliği Ruslar tarafından kurulmuştur. Kazakistan'daki devlet çiftliklerinin ve müşterek çiftliklerdeki koyun sayısının gelecek dört yıl içinde iki katına çıkacağı Rus kaynaklarca belirtilmiştir. Ruslar, ayrıca pamuk yetiştiriciliğini de genişleteceklerine vurgu yapmışlardır. Bu sebeple, Aryan-Türkistan Kanalı'nda yüzbinlerce hektar pamuk arazisine su sağlamak için inşaatın başlatıldığı ve Seyhun Gölü'ndeki Kızılorda Nehri'nde sulama barajı inşaatının da devam ettiği The New York Times gazetesinde yayınlanan makalede duyurulmuştur[165].

Gazetede yer aldığı kadarıyla, Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'daki faaliyetlerinin amacı bölgede yapılan hayvancılıkta bizzat söz sahibi olmaktır. Yine aynı haberde Rusya'nın diğer bir amacı, Kazakistan'da yün ve et sağlayıcı bir kurum oluşturmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu amaçlara hizmet etmesi açısından, politika değiştiren Rusya, önceleri Çin Hükümeti'ni Müslüman Türklere karşı desteklerken, zamanla taraf değiştirerek Çin'e karşı ayaklanan Kazakları desteklemiştir. Nitekim Ruslar, isteği amaca ulaşmış ve Kazakistan tarım arazilerini ele geçirmiştir. Bu durum The New York Times Gazesi'nde de "*Müslümanlar Üzerine Yapılan Politika Sovyetler Birliğine Yarıyor*" başlığıyla haberleştirilmiştir:

> **"***Çin Hükûmeti, 'Üç Vilâyet Bölgesi'nin büyük bir kısmında idareyi ele almıştır. Kazakların Altay'daki karargâhı dahi Çin birliklerinin eline geçmiştir. Fakat Stalin, Üç Vilayet bölgesindeki zengin tabii kaynaklara sahip olabilmek, Sovyet ve Sovyet nüfuzunu devam ettirebilmek adına Kazakları desteklemede karar kılmıştır. Bu ise Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki ayrı güçler arasındaki ittifaklarda büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum Osman Batur ve taraftarlarının Sovyet birliklerince yapılan hava ve kara saldırılarından kurtulmasını sağlamıştır. Rusya'nın Üç Vilayet bölgesinde çıkan olaylara karşı politikası da bu bölgede yer alan zengin kaynaklara sahip olma yönünde uygulanmış ve bu nedenle Rusların Kazakları desteklediği görülmüştür.*

[165] The New York Times, "Party Leader Plans in Soviet Repuclic", 1 Kasım 1954, s. 26.

Sovyetler sadece Türkistan ile değil; Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, İran ve Etiyopya ile de diplomatik ilişkiler içerisindedir. Öyle ki bu ülkelere karşı uluslararası hava yolu ve geniş petrol kaynaklarının kontrolü adına din politikasını bile değiştirmiştir. SSCB hali hazırda Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, İran ve Etiyopya ile diplomatik ilişkilere sahiptir. Açıkçası Moskova, Akdeniz'in doğu limanının yanı sıra önemli uluslararası havayolu ve geniş petrol kaynaklarını kontrol eden ve İran üzerinden Sovyetler Birliği ile sınırı bulunan hayati önemi olan bölgededir(…)"[166]

The New York Times'ın haber sütunlarına taşıdığı şekliyle, Rusların baştan beri asıl amacı Kazakistan bölgesini ele geçirmektir. Bu amaç ışığında, Kazakistan'ı ele geçirerek, hâkimiyeti altına almıştır. Sovyetlerin dış politikada tek hedefi Kazakistan ile sınırlı kalmamıştır. Ayrıca haberde, Kazakistan gibi stratejik konum açısından önemli olan Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, İran ile de diplomatik ilişkiler içinde olduğuna da değinilmiştir. Rusya'nın bu temaslarının temel sebebi genişleme gayretinden kaynaklanmaktadır.

Kazakistan'ın yanı sıra Çinliler ve Ruslar açısından önem arz eden bir diğer bölge *"Sincan"*dır. Sincan'ın bu denli dikkat çekmesinin en önemli sebebi ise yeraltı madenleri açısından zengin olmasıdır. Buna ek olarak, Sincan bölgesi Kazakistan'a giden petrol boru hattının da geçiş bölgesi olması sebebiyle oldukça önemlidir[167]. Doğal kaynakları ile Doğu Türkistan'ın ticaret kalbi olan Sincan bölgesi basında "*İç Asya'nın Zaman Bombası*" şeklinde ifade edilmiştir. Gazetede, Sincan'ın, Çin, Tibet, Rusya, Hindistan ve Afganistan'ın buluştuğu ve Asya'nın kalbinde yattığı belirtilmiştir. Sincan'ın özelliklerine baktığımızda yüzölçümü açısından Teksas'ın iki katı büyüklüğünde olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Vaha, mera ve çiftliklerden oluşan topraklara ve deniz seviyesinin altında bataklıklara sahiptir. İklimi kış mevsiminde sert, soğuk ve yazın sıcaktır. Sincan'ın konumu ve önemi hakkında ayrıntılı bilgilere The New York Times Gazetesinde yer verilmiştir:

"Çok sayıda vatandaş Sincan Eyaleti'ni haritada kolaylıkla bulabilir. (…) Sincan, Doğu-Batı Savaşı'nda hayati bir cephe haline gelmiştir. (...)Resmi olarak bir asır önce Çin'in bir bölümü olduğu ilan edilen Sincan, resmi zorunlulukları formalite gereği kabul edip, aynı zamanda kendi dış ilişkilerini, ekonomisini ve ırk gerginliklerini gerçekten yönetmeyi (ya da yanlış yönetmeyi) sürdürmüştür. Çin Komünistleri Sincan'ı elinde tutmuşsa da görünüşe göre onu ele geçirmek için ciddi bir çaba sarfetmemiştir.

[166] The New York Times, "Policy On Moslems Aids Soviet Union", 15 Ocak 1945, s.14.
[167] Dağcı ve Keskin, a.g.m, s.14.

Bay Lattimore, eğer devlet adamları liyakat mühendisleri olsalar idi Sincan'ın çoğunu Komünist Dış Moğolistan'a veya Sovyetler Birliği'ne ekleme konusunda çok iyi bir karar verebilirlerdi diye belirtmiştir. (…) Yine de Çin'in Sincan'daki maddi ve manevi çıkarları bir gerçektir(…) Bu sebeple Sincan'da çıkan ayaklanmalara karşı Rus ve Moğol komşuları tarafından engellenmesi pek mümkün değildir (...)"[168]

Haberden anlaşıldığına göre, Sincan'ın stratejik konumunun özellikle Rusya ve Moğollar tarafından iyi değendirilemediğine dikkat çekilmiştir. Fakat Çin, diğer komşu bölgelere nazaran Sincan bölgesinde daha aktif rol oynamıştır. Yine de bölgede üstlendiği rol yetersiz kalmıştır. Bölgede yaşanan olaylara bakıldığında Çin, Sincan'da hâkimiyet kurmak adına bir takım faaliyetler yürütürken, Rusya ve Moğolistan'ın bu faaliyetlere ilgisiz kalması dikkat çekicidir[169]. Çünkü bu dönemde Almanlar Moskova ve Rusya sınırlarına doğru yaklaşmıştır. Bu durum Rusya ve Moskova'yı endişelendirmiştir. Bu nedenle iki ülkenn gündem konusu Almanya olmuştur[170]. Fakat sonrasında, özellikle 1948 yılında Soğuk Savaş döneminde, ülkelerin maddi gelirlere ihtiyaç duyumaları üzerine, Ruslar ve Moğollar, sadece ticari amaçları için Sincan bölgesinde faaliyet göstermiştir[171]. İsa Yusuf Alptekin de bu haberi destekler nitelikte, Ruslar'ın, Çin hükümeti'ne zor zamanlarında yardım etmesinin nedeninin, tüm ülkede serbestçe ticaret yapabilecek konuma gelme arzusu olduğunu belirtmiştir. Ruslar Çinlilere ettikleri yardım karşılığında, bir takım anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmaların sonucunda Ruslar, Çin Hükümeti'nin sahip olduğu topraklarda, istedikleri yerde ticari müessese açma imkanı bulmuşlardır[172]. İsa Yusuf Alptekin Rusların bu ticari imtiyazlara sahip olması karşısında, endişeye kapılmış ve şu ifadelerde bulunmuştur; *" (…) Bunun neticesi kötü olacak. Ruslar bunlardan çok yararlanacak, bize çok zararlar gelecek. Ben bunu Batı Türkistan'da gördüm. Sonra bunu feshettirmenin de çaresi yoktur*[173]*."* Bu nedenle İsa Yusuf Alptekin, Çin Hükümeti'ne , Rusların önüne

[168] The New York Times, "Time Bomb of Inner Asia", 26 Mart 1950, s.20.
[169] Gayretullah, a.g.e., s.114.
[170] Oğuzhan, a.g.e., s.45.
[171] Gayretullah, a.g.e., s.114.
[172] Alptekin a.g.e., s.194.
[173] Alptekin a.g.e., s.186.

geçilmesinin tek yolunun bağımsızlık isteyen Doğu Türkistan halkına, istediklerini vermek olduğunu söylemiştir[174].

The New York Times Gazetesi "*Ruslar 1934 Yılında Geldiler*" başlıklı haberinde Rusların ve Moğolların 1948 yılına kadar, bu bölgeyle ilgilenmelerinin amacının ticari olduğunu, daha sonrasında ise savunma amaçlı bölgeyle ilgilendikleri belirtilmiştir[175]. Rusların ve Moğolların Doğu Türkistan bölgesini savunma amaçlı kullanmak istemesine örnek, Moğolistan'ın Dışişleri Bakanı Şoybalsan, Moğol Devleti'nin güvenliği için Çin ile olan sınırında bir tampon olmasını arzuladığı Doğu Türkistan milli mücadelesi lideri Osman Batur'u, sınırda bir bariyer olarak görüp, kendisine Çin Hükümeti'ine karşı destek verdiği gösterilebilir[176].

Sincan bölgesi, hem ticari açıdan hem de bazı Sovyet Asya ülkelerine sınırları bulunması dolayısıyla tarihsel açıdan Orta Asya'dan Çin'e doğru bir arka kapı görevi görmüştür. Öyle ki Ruslar ve Çinliler iyi veya kötü tüm ilişkilerinde Sincan bölgesine ihtiyaç duymuştur. Bölgeye duyulan gereksinimden dolayı hem Ruslar hem Çinliler zaman zaman birbirlerine karşı ılımlı politikalar gütmek zorunda kalmışlardır. Fakat genellikle bölgeyi bir üs olarak kullanan Ruslar ile Çinliler arasında gerginlikler yaşanmıştır[177]. Yayımlanan haberin devamında bölgeyle ile ilgili haber şu şekildedir:

> *"(...) Ruslar, şimdi ticaret bakımından değil ancak savunma bakımından Sincan'la daha ilgililer. Sovyet Orta Asya şehirleri, Sincan'a Çin şehirlerinden daha yakınlar. Çin'in ana şehirlerinden tek giriş, ordu kamyonlarının malzeme ve tüccarların hazır eşyalar getirdiği, 16 kilometrelik uzun ve zorlu yoldur."*[178]

1950'li yıllara gelindiğinde ise Sovyetler Birliği ile Çin'in, Sincan bölgesi üzerindeki rekabeti sonuca ulaşmıştır. Sovyet-Sincan *Uygur Özerk Bölgesi Sözleşmesi* ile Çin ve Sovyetler kârlarını eşit derecede paylaşmak üzere 30 yıl geçerli olacak bir sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşme The New York Times gazetesinde "*Pekin, Sovyet-Sincan* Uygur *Özerk Bölgesi Sözleşmesini Doğruladı*" başlıklı haber ile kamuoyuna duyrulmuştur:

> "*Pekin radyosu, iki Çin-Sovyet şirketinin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin yağ sömürüsü ve demir olmayan metal kaynakları üzerine pazartesi günü*

---

[174] Alptekin a.g.e., s.213.
[175] The New York Times, "Russian comed in 1934", 27 Ağustos 1948, s.7.
[176] Gayretullah, a.g.e., s.114.
[177] The New York Times, "China Border Area Seen As a Poland", 23 Eylül 1947, s.22.
[178] The New York Times, "Russian comed in 1934", 27 Ağustos 1948, s.7.

Moskova'da bir anlaşma kabul ettiğini doğrulamıştır. Sermaye, kontrol ve çıkarlar eşitçe paylaşılacak ve şirketler ilk üç yılda dönüşümlü olarak Çin Başkanı ve Rus Başkan Vekili ile müteahhit partiler tarafından yönetilecektir. Anlaşma otuz yıl süreyle yürürlükte kalacaktır. Sovyetler Birliği'nin Çin'in geniş merkezi olan Asya Özerkliği'ne ait kaynakların kontrolünü uzun zamandır aradığı bilinmekte ve Sincan-Uygur Özerkliği'nin ticaret pazarlarının doğudan çok batıya yön verdiği bir gerçektir. (Türkistan-Sibirya tren yolu, Sincan Uygur Özerklik Bölgesi'nin oldukça yakınından geçmektedir). Çin de gerekli sermayeyi, teçhizatı ve teknik beceriyi geliştirebilmek için bu kaynaklara sahip değildir. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde altın, kömür, yağ, volfram ve bakırın da dâhil olduğu mineral zenginliğinin çeşitli türlerinin var olduğuna dair belirtilerin olmasına rağmen, özerkliğe ait doğal kaynaklarının miktarının ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, 1930'larda özerklik yoğun Rus etkisinde iken, Rus uzmanların açıkça detaylı araştırmalar ortaya çıkardığına ve bölgede ne olduğuna dair zekice bir fikir elde ettiklerine inanılmaktadır." [179]

Gazete başlığında " *Uygur Özerk bölgesi*" olarak belirtilen bölgenin idaresi başlangıçta, yerli halka verileceği ve yönetimin tamamen Uygurların elinde olacağı Çin Hükümet'i tarafından beyan edilmiştir. Ancak zamanla hileyle imzalanan protokoldeki maddeler tek taraflı bir şekilde değiştirilmiştir. Hatta *"Doğu Türkistan'ın kalkındırma sürecinde Çin'e ilhak edildi"* diye yazılan madde değiştirilerek yerine *"Sincan, Çin'in ayrılmaz parçasıdır"* ifadesi yazılmıştır. Siyaset, askeriye, asayiş, ekonomi ve idare gibi tüm konularda karar alma yetkisi Çinli yetkililerin elinde olduğundan Uygurlar, Tibetliler ve Moğollar gibi işgal edilmiş milletler, sözde özerklikten hiçbir fayda görmemiştir[180].

Çin ve Sovyetler için Sincan kadar önemli olan bir bölge daha vardır. Bu bölge Altay'dır [181] Altay Dağları Kazakistan, Rusya ve Moğolistan sınırında bulunmaktadır. Ayrıca, strajejik olarak Ruslar'a yakınlığı sebebiyle ve zengin madenleriyle Rusların ilgilisini çekmiştir[182]. Bu nedenle Sovyetler, Altay bölgesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Rusların, Altay ile ilgilenmeye başlamasının temel nedeni ise ticaridir. Çünkü bölge, maden ve doğal mineraller açısından oldukça zengindir. Bölge ile k urulan yakın temaslar sonucunda Altay'ın kontrolü tamamen Sovyetlere geçmiştir.

"(...)Türkistan'daki kaynakların ulaştığı son bilgilere göre, Sovyet bilim insanları ve teknisyenleri, uranyum, volfram, altın ve birçok diğer mineral

---

[179] The New York Times, "Soviet Sinkiang Pact Confirmed By Peiping", 31 Mart 1950, s. 25.
[180] Oğuzhan, a.g.e., s.49.
[181] The New York Times, " Russians Said to Aid Sinkiang", 19 Haziran 1951, s. 18.
[182] Kürşat Yıldırım, Doğu Türkistan Tarihi coğrafyası, Ötüken yayıncılık, İstanbul 2016, s. 307.

bakımından zengin olduğu söylenen Altay bölgesinin kontrolünü tamamen alındığını işaret ettiklerini söylemiştir." [183]

Sovyetler çıkarları doğrultusunda daha öncede belirttiğimiz gibi sadece Türkistan ile değil Mısır, Lübnan ve İran gibi komşu bölgelerle de daimi olarak iletişim içerisinde olmuştur. Aynı zamanda Sovyetler, kendi kazançları için Çin ile ilişkilerine de oldukça önem vermiş ve aralarında demir yolu bağlantısı oluşturmuşlardır. Bu bağlantıda önemli maden ocaklarına doğru giden her yönde demir yolları inşa etmişlerdir. Söz konusu olan demir yolu bağlantısının yapımı The New York Times gazetesinde en ince ayrıntısına kadar yer almıştır:

"(...) Yüzyıllar boyunca deve kervanları ve kimi zaman Marco Polo'nun adımları tarafından takip edilen yollar boyunca yeni bir demiryolu Urumçi ve Sovyetler Birliği'ne dayanmıştır... Hat ve inşaat hızı, Çin'in kuzeybatı bölgesini açma planındaki en büyük etkene veya hükûmetin bölgede yapacağı büyük yatırımların başlayacağı tarihe bağlıdır. Çin iletişimi geliştirmeye büyük öncelik vermektedir. Eskiden bir kasabadan biraz daha büyük olan Lanchow, şimdi Çin'in yeni demiryolu ağındaki en önemli birleşim yerlerinden biri haline gelmiştir. Buradan da yeni sanayi ve maden ocaklarına giden her yönde demiryolları inşa edilip, planlanmaktadır. Bu kasaba gelecekte önemli kuzey-güney ile doğu-batı demiryollarının buluşma yeri olacaktır. Bunlardan en önemlisi ve şimdiye kadar en fazla dikkati çekeni, kuzeybatı Urumçi'ye uzanan ve Lanchow'dan 500 mil uzaktaki Yumen petrol kasabasına ulaşmış olanıdır. Bu tek hatlı demiryolu, temmuz ayının başında Yumen'de ilk petrol tankeri treninin yüklenmesinden beri çok yoğundur. Aynı zamanda işçiler ve inşaat malzemeleri Yumen petrol sahası için demiryoluna, oradan da Tsai-baraj Havzası'nın güneybatısında yeni keşfedilen petrol sahalarına karayolu ile taşınmaktadır. Hat döşeme araçları hızlı bir şekilde rayları döşemiştir. Bu sayede Yumen'in potansiyelinden daha iyi yararlanmak için ilk trenler işin tamamlanmasından daha önce seferlere başlamıştır. Demiryolu çalışanlarının büyük kısmı, Gobi'den geçerek eski ticaret yollarının bulunduğu Ansi'ye ve dünyadaki en iyi kavunların büyüdüğü söylenen Hami'ye geçmeden önce bu germe işlemine son dokunuşlarını yapmaktadırlar. Demiryolu, Hami'ye yaklaşık bir yıl içinde ulaşmış ve oradan da önce Urumçi'ye, sonra da Sovyet sınırına kadar uzatılmış olacaktır. Lanchow ve Aktogay arasındaki trafiğe göre Türkistan-Sibirya Demiryolu 1960 yılına planlanlamaktadırlar. Moskova'dan gelen haberlere göre; Ruslar yakında Sovyetler Birliği'ndeki bölüm için çalışmaya başlayacaktır.

Raporlara göre zengin petrol rezervleri; Urumçi'nin kuzeybatısındaki Wusu yakınlarında olan Karamai bölgesinde ve Dzungarian Havzası'ndaki diğer büyük mevduatların olasılığı, demiryolunun mümkün olan en kısa sürede ulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Demiryolu inşaatı ve işlenmemiş çamur baraka yollarında yaklaşık 10.000 kişilik burada yaşayacak kalıcı bir grup

[183] The New York Times, " Russians Said to Aid Sinkiang", 19 Haziran 1951, s. 18.

istihdam edilmiş ve hattın prefabrik bölümleri ve küçük köprüler için geçici atölyeler inşa edilmiştir. Bu kalıcı demiryolu çalışanları, zaman zaman, dolguların ve drenaj kanallarının inşası için, genellikle parça fiyatlarına istinaden yerel 20.000 kadar emekçi tarafından takviye edilmiştir. Çoğunluğunu durgun sezonda ek iş yaparak tarımsal gelirlerini karşılayan köylüler oluşturmaktadırlar. Hem geçici hem de sürekli işçiler, Çin'in diğer bölgelerindeki benzer işçilerle karşılaştırıldığında daha yüksek ücret almaktadırlar. Yüksek Killen aralığına tırmanışın ardından, demiryolu, güzel Kansu koridoru boyunca, her iki tarafta da güneyde Tibet'e ve Himalayalara kesintisiz bir kitle halinde uzanan yüksek dağlarla sınırlanmış bir vadiye doğru uzanmaktadır.

Şu anda her şeye rağmen orada hayat olduğunu gösteren az sayıda sığır, koyun ve keçi sürüsü, zaman zaman geyik ve deve ile yeteri kadar stoklanmayan zengin bir çayır arazisi mevcuttur. Çin'in burada büyük bir yükseliş için altın bir fırsata sahip olduğu görülmektedir. Kerpiç duvarlara sahip köyler ve çiftlikler Kuzey Afrika ya da Meksika izlenimi vermektedirler. Onların barışçıl yalıtımı demiryolunun gelişi ile parçalanmış ve bakım çalışanları ve demiryolu personeli için yapılan parlak boyalı tuğla evlere kıyasla kaba ve ilkel görünmüştür. Tren çölden geçip Çin Seddi'nin sonuna varana dek, her vaha ve sulanan toprağın her santimi dikkatlice ekilmiştir. Hükûmetin bu yıl mükemmel bir hasat öngörülemesine destek vererek, Kansu ve Sinkiang'ın diğer bölgelerinde yaptığı gibi bitkiler iyi görünmektedirler." [184]

Tüm ayrıntılarıyla haberde yer alan demir yolu, Çin'in Sovyetler ile iletişim kurma konusuna öncelik vermiş olduğunun göstergesidir. Çin'in bu demiryolunu inşaa etmekteki başlıca amacı; kendisinden uzak olan bölgelerdeki petrol rezervlerine hızlı şekilde ulaşmaktır. Bu duruma örnek olarak, bu demir yolu sayesinde Urumçi'ye kadar uzanan ve Lanchow'dan 500 mil uzaktaki Yumen petrol kasabasına ulaşmış olması gösterilebilir. Ayrıca bu demir yolunun, Urumçi'den sonra Sovyetler Birliği'ne kadar uzatılması düşünülmektedir. Bu sayede Çin, Rusya'yla ilişkilerini de kontrol altında tutmuş olacaktır. Ülkelerin çıkarlarının yarıştığı bu dönemde Doğu Türkistan, Çin ve Rusya'nın işgallerine maruz kalmış. Bu durum Doğu Türkistanlılar tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve direniş hakereketi hız kazanmıştır.

[184] The New York Times, "Chineese Rail Link To Soviet Gainning", 1 Ağustos 1951, s. 5.

II. Doğu Türkistan ve Çevresinde Çin-Sovyet İşbirliğinden Rekabete Geçiş Süreci

The New York Times gazetesi, Türklerin Doğu Türkistan'da bağımsızlık mücadeleleri ile ilgili haberlerinde, olayları daha Çin-Sovyet ilişkisini temel alarak değerlendirmiştir. Bunun nedeni ise, Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesinin Soğuk Savaş dönemine denk gelmesidir. Soğuk Savaş dönemi dünyanın iki kutuba ayrıldığı dönemdir. Bir kutupta Amerika Birleşik Devletleri, diğer kutupta Sovyetler Birliği bulunmaktadır. Bu dönemde oluşan gelişmeler bu iki devlet tarafından devamlı olarak izlenmiştir. Sovyet Rusya'nın ekonomik açıdan hedefi sıcak denizlere sahip olmaktır. Bu nedenle Sovyetler, komünizmi Doğu Türkistan'da kabul ettirmek için çalışmıştır. Rakip güç Amerika ise Sovyetlerin bu amacını gerçekleştirmesini daimi olarak engellemek istemiş ve Sovyetlerin attığı her adımı takip etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'dan batıya doğru yayılmasını ve kendilerine tehdit unsuru olmalarını engellemeyi amaçlamıştır[185]. Bu dönemde ABD, sosyalizm ve komünizm gibi yapıların ideolojisine ters düşmesi nedeniyle, dış politikada kapitalizmi esas aldığı görülmüştür[186].

Doğu Türkistan bölgesi yeraltı kaynakları, stratejik ve jeopolitik konumları sebebiyle Soğuk Savaş döneminde dış devletlerin dikkatlerini üzerine çekmiştir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kutuplaşan dünyadaki güç savaşlarının yaşandığı bu dönemde, Doğu Türkistan bölgesi ve Türkleri, özellikle bölgenin madeni kaynak zenginliği sebebiyle, Soğuk Savaş'tan nasibini almışlardır[187]. Bu dönemde, Doğu Türkistan'da Çin işgalleri yıllar geçtikçe hız kazanmıştır[188]. Bu işgaller devam ederken, Türkler çeşitli bahaneler ile infaz edilmiştir. Önceki zamanlarda tutarsız politikaları ile dikkat çeken Rusya, 1950'li yıllara gelindiğinde, Çin işgallerine ve infazlarına karşı tepki göstermemiştir. Böylelikle Rusların devamlı değişen dış politikası netleşmiştir. Amerikan basınında yer bulan bu durum, Rusların, Çinliler

---

[185] Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.295.
[186] Ayça Ülker Erkan, "Amerikan Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Cilt: 8, Sayı: 1, 2010, s. 190-193.
[187] Ayça Ülker Erkan, "Amerikan Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Cilt: 8, Sayı: 1, 2010, s. 190-193.
[188] Forbes, a.g.e., s.210.

tarafından Türklere karşı yapılan infazlara yardım ettiği ve Çinlilerle Rusların işbirliği içinde olduğu açıkça beyan edilmiştir[189].

The New York Times Gazetesi "*Ruslar, Sincan İnfazlarına Yardım Edeceğini Söyledi*" başlıklı haberde Türklerin infaz edilmesindeki sözde sebeplerinden birisinin "*Birleşmiş Milletler'e casusluk yapmak veya Birleşmiş Milletler'e ilgi duymak*" olduğu ifade edilmiştir. Gazetede yayımlanan yazının devamında konu ile ilgili şu şekilde yer verilmiştir:

> *"Çinli Komünistler, Ruslarla birlikte Çin Türkistanı'nda sözde devrim karşıtlarının sistematik idamlarına başlamıştır. Tutuklanan ve kurşuna dizilenlere karşı yöneltilen ana suçlardan biri 'Birleşik Devletler için aktif olarak casusluk yapmış olmaları'. Bu bilgi bugün bu ülkede bir mülteci olan Doğu Türkistan eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin tarafından paylaşıldı. Detayları Sinkiang'dan kaçan sayısız kişilerden ve Urumçi radyosunun ara sıra yaptığı yayınlardan toplanmış. Şimdiye kadar tutuklanmış olan kişilerin isimleri ve resmi durumları ile ölüme mahkûm edildikleri günler bu belgede yer almaktadır. Her durumda, anti-Komünist hisler duyanlar on ile otuz yıl arası hapis cezasına çarptırılırken, Birleşik Devletler'e sempati duyduğundan şüphelenilenler idam edilmiştir.*
>
> *Alptekin Bey, Türkistan'daki bazı kaynakları tarafından ulaşılan son bilgilere göre Sovyet bilim insanlarının ve teknisyenlerinin uranyum, altın ve diğer bazı minerallerce zengin olan Altay bölgesine ait kontrolü tamamen ele geçirmiş olduğunu söylemiştir"* [190]

Görünen o ki Rusların bu infazlara destek vermesinin asıl amacı Doğu Türkistan'ın doğal kaynakları üzerinde tek başına söz sahibi olmak istemesidir. Bu yüzden önce Çin Hükümeti'ne karşı destek verdiği, Doğu Türkistan halkının bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşması, halkın giderek güçlenmesi, Rusları rahatsız etmiştir. 1950 yılına gelindiğinde, Ruslar, Türklerden desteğini çekmiş, Çinlilere destek vermeye başlamıştır. Nitekim Ruslar, bu politikalarıyla gayelerine ulaşmışlardır. Rusların Doğu Türkistan'ın doğal kaynakları üzerinde hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'ni de etkilemiştir. Çünkü Soğuk Savaş döneminin de devam ettiği bu süreçte, Doğulu ve Batılı ülkeler az bulunan savaş madenleri için adeta yarış içine girmişlerdir. Bu madenlerin en önemlisi Doğu Türkistan ve Sovyetlerde bulunan "*manganez*"dir. Sovyetlerin Doğu Türkistan üzerinde hâkimiyet sağlamasıyla birlikle, Sovyetler kendilerinde bulunan manganez

---

[189] TheNewyok Times, "Russians Said To Aid Sinkiang Executions", 19 Haziran 1951, s.18.
[190] The New York Times, "Russians Said To Aid Sinkiang Executions", 19 Haziran 1951, s. 13.

miktarını daha da arttırmış ama manganez ihracatını azaltma kararı almıştır. Birleşik Devletler bu zamana kadar manganez ihtiyacını Sovyetler Birliği'nden karşılamıştır. Bu nedenle ABD, dünyadaki en büyük maden yataklarını içeren SSCB'den yapılan manganez ihracatının azaltılması kararından olumsuz etkilenmiştir. Doğu Türkistan ile birlikte maden miktarını arttıran Sovyetlerin, ihraç oranını arttırması beklenirken azaltma yoluna gitmesi, mevcut yarışta Sovyetlerin kendi bloğunu daha da kuvvetlendirmiştir[191].

> *"Mevcut soğuk savaşın doğu ve batı arasındaki en önemli özelliklerinden biri, atom fisyonu sürecinde jet ve roket motorları için gerekli olan yüksek işlevli çeliklerinin imalinde yararlı olan nadir maden maddeler için verilen yarıştır. Bu materyalleri satın almak, satmak veya ticaret yapmak için önemli kararlar gereklidir. Moskova'nın, ABD'ye krom ve manganez ihracatını azaltma konusundaki son kararları buna bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu madenlerin başlıcaları, çeşitli uranyum cevherleri ile grafik, kadmiyum, krom, kolombiyum, kobalt, manganez ve tungstendir. (...) Şüphesiz, Amerika Birleşik Devletleri, başka yerlerde (özellikle Türkiye) manganez erişimine sahip olmasına rağmen, dünyadaki en büyük maden yataklarını içeren Sovyetler Birliği'nden yapılan manganez ihracatın azaltılmasından dolayı etkilenmektedir. Amerikan endüstrisinin, Türkiye'deki krom, İngiliz ve Fransız Afrikası'ndaki kobalt ve Nijerya'daki kolombiyum da dahil olmak üzere diğer alaşım minerallerine geniş erişimi bulunuyor. Uranyum cevherleri Amerika Birleşik Devletleri'nde Arizona, Colorado ve Utah'da; Kanada'da, İspanya'da (pegmatit) ve Belçika Kongo'sunda bulunmaktadır.*
>
> *(...) Batı dünyasında olduğu gibi yeni kaynaklar için araştırmalar ve zaten bilinenlerin keşfi de dahil olmak üzere maden bilimi az tanıtımda bulunulmasına rağmen, hayati önem taşıyan bir unsur olarak, huzursuz bir dünyadaki konuma ilişkin mevcut yarışta Sovyet bloğu dahilinde hızlandırmıştır."*[192]

Görüldüğü üzere, nadir bulunan savaş madenlerinin en geniş cevherleri Sovyetler Birliği'nde bulunmaktadır. Ülkelerin bu madenler için girmiş olduğu yarışta SSCB, ABD'ye ihraç ettiği madenleri azaltarak bu yarış içerisinde önemli adımlar atmıştır. Maden cevherlerinin çoğunluğuna sahip olmasına rağmen, Sovyetlerin bu zamana kadar izledikleri bütün stratejilerinin amacı; diğer ülkelerin sahip olduğu doğal madenlere de ulaşmaktır. Bu amacının çoğunu gerçekleştiren Ruslar için sıradaki hedef ise Kaşmir ve Nepal olmuştur. Sovyetlerin, söz konusu bölgelerdeki arzusu Asya'daki cephelerini güçlendirmektir. Bu süreçte Çinliler ile iş birliği içerisinde hareket eden Ruslar, Hindistan'ın Çinliler tarafından kuşatılmasını da fırsat bilmiş ve

---

[191] The New York Times, "East and West in Contest For Rare "War Minerals", 23 Mart 1949, s. 13.
[192] The New York Times, "East and West in Contest For Rare 'War' Minerals", 23 Mart, 1949, s. 12.

Hindistan sınırındaki hava üslerini hükmü altına almıştır. Ruslar'ın diğer bir amacı ise; Hindistan da büyük santraller kurmaktır. Çinliler ve Ruslar gözlerini *Ladak, Tibet* ve *Hindistan'a* dikmişlerdir. Çinliler, doğal madenler açısından zengin olan *Ladak*'ı ele geçirip, komünist düşünceleri burada yaymak istemişlerdir[193]. Doğu Türkistan ile yakından ilgilenen Rusların ve Çinlerin diğer hedeflerinden birinin Hindistan olması şaşırtıcı değildir. Çünkü ticari, kültürel, eğitim açısından Kaşgar ile Hindistan arasında kültürel alanda her zaman iletişim mevcuttur. Ayrıca Hindistan'ın Çin'e olan sınırları Doğu Türkistan ve Tibet üzerinden bağlanmaktadır. Hindistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar olan Çin ile ilişkleri hiç iyi gitmemiştir. Bu ülke dünyanın en kalabalık ülkesi olduğundan askeri, siyasi ve ekonomik açıdan, Ruslar ve Çinliler tarafından büyük bir tehdit olarak görülmüştür[194].

Komünistler, Hindistan'da ikamet eden katı mizaçlı göçebeleri, nasıl olsa "*zor koşullara alışkınlardır*" düşüncesiyle askeri alanda kullanmak istemişlerdir. Ardından Çinliler Tibet'i ele geçirmişlerdir. Çinlilerin bu bölgede komünizmi yaymaları zor olmamıştır. Tibet halkının komünizme karşı sempati duymalarının sebebi, Tibetli valilerin casusları cezalandırmak (suçluyu ölene kadar kırbaçlamak, ellerini kesmek, kör bırakmak vs.) ve vergi toplamak dışında hiçbir kamu hizmeti yapmamış olmalarıdır. Bu zorlu şartlara daha fazla dayanamayan Tibet halkı komünist düşünceleri kolaylıkla benimsemiştir. Bu durum The New York Times gazetesinde haber olarak ayrıntılı bir şekilde yer almıştır:

> *"Hindistan'ın, Tibet'in ve Çin'in komünistlerin tarafından kuşatıldığına ve Rusların Hindistan sınırındaki hava üslerinin stratejik batı noktasındaki hükmünü garantiye aldığına göre, istihbarat r.aporları yayılmacı komünist dünyasının bir sonraki adımının Ladak budist kentini almak ve Hindistan'a geniş çaplı bir sızma başlatmak olacağını söylmektedirler. Ladak Tibet'e katılmaktadır. Batı Tibet ve Rusların sömüreceği Himalaya bölgesinin gözlenmesini talep eden eşsiz bir soruşturma, Hindistan ve Tibet'i ayıran Nepal Krallığı'na da ayrıca bir işgal olacağını işaret etmektedir. Aslında, Hindistan'a girmek için Nepal dağlarındaki sayısız geçitlerin en uygun yol olması muhtemeldir. Nepalliler de Tibetliler gibi komünizme veya onları geliştirecek herhangi bir sisteme dönüşümün mağdurları ve beyinleri bu yolda yıkanan kişilerdir. Tibet bölgesinde komünistlerin beyin yıkaması çok kolay olmuştur. İki ülke arasındaki belirsiz sınırın tartışılabilirliği konusunda komünistlerin Ladak'dan istediklerini almalarına yarayacak hazır bir bahaneleri vardır.*

[193] The New York Times , "Red Strategy Aims At Kashmir, Nepal", 24 Kasım 1950 , s.9.
[194] Oğuzhan, a.g.e., s.134.

Aslında, Ladak 'Küçük Tibet' olarak bilinmektedir. Himalaya bölgesinden ziyaretçiler ve hacıların söylediğine göre; içeri sızmalar başladığı için komünistlerin batı tarafını işgal etmesi çok da uzak değildir. Tibetlilerin herhangi bir akını bastıracak güçleri yoktu ve direnmeyi bırakıp, paylarını arttırmak için değişimi bile destekleme ihtimalleri vardır. Sosyal durumlar komünizm dönüşümü için tekrar gözden geçirimiştir. (…) Bu ülkeyi ele geçirmek için Batı sınırında ordu gerekmeyecek fakat ülke dışında yaşayan bir göçebe Moğol topluluğuna ihtiyaç duyulabileceklerdir. (…)Resmi yetkililer, kendi kazançlı ticari aktivitelerini yerine getirmeye izinli oldukları sürece Komünist rejimle çok iyi anlaşabilirler. Uygun bir zamanda rejim tarafından elenir veya yer değiştirilebilirler."

"(…) Tibet'teki gezginler Hindistan'da, araştırılmayı bekleyen mineral zenginliklerini anlatmışlardır. Atomik füzyon için uygun elementler, Batı Tibet'te Ruslar tarafından bulunmuştur. Ancak diğer strajetik metallerin yatakları daha değerli olabilir. Çok miktarda altının varlığına ilişkin kanıtlar var olmakla birlikte özellikle Ruslar'ın büyük santrallerini kuracağı Hindistan'ın Utar Pradesh kentinde olduğu bilimektedir. Şimdilik, kurşun, sülfür birçok sıcak kaynakta bulunabilmekte ve arsenik Mang Shang ve Chin Chin'den gelmektedir. Gezginlerin söylediklerine göre, demir cevherlerinin yüzey üzerine çıkıntısı Batı Tibet'te oldukça yaygındır. Tibetlilerin yaptığı çelik bıçaklar ve makaslar kendi madenlerinden çıkma maddeyle yapılmakta ve basit metodlarla dışarıdan alınan malzemelerden çoğu zaman daha iyi durumda olmaktadır. Bakır çok bol bulmaktadır ve Tibet yerel halkın ürettiği bronz eşyalarla ünlüdür. (…) Tibet'te yüksek stratejik değeri olan wolfram metali bulunmaktadır. Bu metali kullanmaya Tibetliler, süs için wolfram kristalleri giyerken görülmüşlerdir(…)."[195]

Gazete haberinde de bahsedildiği üzere Ruslar ve Çinliler bu dönemde çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmişlerdir. Bu hareketleri sadece Doğu Türkistan ile sınırlı kalmamış, Doğu Türkistan gibi önemli madenlere sahip olan komşu ülkelere de yayılmaya başlamıştır. Bu hususta Tibet, güzel bir örnek teşkil etmiştir. Öyle ki haberden de anlaşılacağı gibi komünistler birlikte, Tibet'in ardından Hindistan üzerinden Batı'ya doğru yayılmayı amaçlamışlardır.

Çin ve Sovyetlerin çıkarları doğrultusundaki işbirliklerini destekleyecek diğer bir haber ise, bu iki devletin, Sincan Uygur Bölgesi'nin demir olmayan metal kaynakları üzerine Moskova'da anlaşma imzalamalarıdır. *"Pekin radyosu, iki Çin-Sovyet şirketinin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin demir olmayan metal kaynakları üzerine pazartesi günü Moskova'da bir anlaşma kabul edildiğini doğruladı (…)"*[196]

---

[195] The New York Times , "Red Strategy Aims At Kashmir, Nepal", 24 Kasım 1950 , s.9.
[196] The New York Times, "Soviet Sinkiang Pact Comfirmed By Peiping", 31 Mart 1950, s.25.

Rusların çıkarları doğrultusunda her şekilde türlü politikalara başvurduğu görülmektedir. Öyle ki bu yolda çoğu zaman Çinliler ile işbirliği yürütmüş olan Ruslar, her ne kadar birbirleriyle ılımlı ilişkilere sahip gibi görünseler de, zaman zaman çıkarlarının çatıştığı noktalarda karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum The New York Times gazetesinde "*Sincan Sınırında Huzursuzluk Devam Ediyor*" başlığı ile haberleştrilmiştir:

"Sincan'ın kuzeydoğu sınırında bulunan karlı Peitashan dağlarında huzursuzluğun hüküm sürdüğü sınır bölgesi bulunmaktadır. 7. Süvari Tugay'ı Komutanı General Han Yu-wen, bu bölgede 1947 Haziran'ından beri Çin ve Dış Moğolistan askerlerlerinin arasında 13 sınır çatışmasının meydana geldiğini bildirmiştir. En son çatışma geçen ay iki Çinli Süvari Bölüğü Ulun Ulak'ın 20 mil kuzeydoğusundaki bir Moğol Karakolu'na saldırdığı vakit meydana gelmiştir. General Han, Çinlilerin 14 askeri öldürdüğünü ve yeni gelmiş 80 kadar Moğol askerini dağıttıklarını söylemektedir. Kendi kayıplarının da 1 ölü, 1 yaralı şeklinde olduğunu açıklamıştır. Ulun Ulak, Kitai'den kuzeydoğuya doğru giden, 120 mil boyunca kurak, yerleşim olmayan çöllerden Peitashan dağlarının eteklerinde biten zorlu bir yolun sonunda bulunmaktadır. En uç noktası 10,000 fite kadar ulaşan sıradağlar, güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzanır ve Çin ile Sovyet etkisi altındaki Dış Moğolistan'ın arasındaki tartışmalı sınırı oluşturur."

"Çinli, Müslüman, Tibetli ve Kansu ile Tsinghai bölgelerinden gelen İç Moğolistanlılardan oluşan Çinli 14. Süvari Alayı, Peitashan dağlarının zirvelerini kontrol altına almış durumdadır. Zirvelerden dürbün kullanarak Çin bölgelerine dağın alt kısımlarında saklanarak geçen Dış Moğolistan devriyelerini görebilmektedirler. Savaştan önce, Dış Moğolistan teorik olarak Çin'in bir parçası sayılmış olsa da sınırları belirlemek için tarafları baskılayan bir durum yoktur. Fakat Çin-Rus Antlaşmasıyla özgürlüğünü kazanan Moğolistan'dan dolayı, Çin ve Sovyet haritaları Peitashan'ın Çin'in mi Dış Moğolistan'ın mı toprağı olduğu konusunda birbirleriyle çakışmaktadırlar.(…)"

"Sıradağlar hem Çin hem de Dış Moğolistan için açıkça önemlidir. Sıradağlar sayesinde hem kuzeydoğudan Dış Moğolistan'a hem de güneybatıdan Sinkiang'ın ovalarına olan girişler kontrol altında tutulabilmektedirler. Sincan garnizonunda bulunan ve çoktan Sovyet yanlısı Türkmen harekâtı tarafından bölünmüş 100.000 askeri en çok tehlikeye sokan şey; Hami şehri tarafından gelen ve Lanchow'dan bölgeye giriş yapan uzun ve korunmasız ikmal hattıdır. Çinlilerin en çok korktuğu şey Moğolistanlıların Peitashan'ı ellerinde bulundurarak kuzeybatıdan Doğu Türkistan Cumhuriyeti askerlerinin yardımıyla bu ikmal hattını kesebilecek olmalarıdır. Şu anki hallerinde bile Çinliler Peitashan'ı devriye gezen Tsinghai süvarilerine gerekli şeyleri temin etmekte zorlanmaktadırlar. Suyunu dağdaki kaynaklardan sağlayan ve dağlarda kesilmiş ağaçlardan yapılan kışlalarda yaşayan askerlerin Kitai ve Ulun Ulak arasındaki kısa mesafeli çölleri aşmaları bile, eskimiş Chevrolet kamyonlarla 16 ila 24 saat sürmektedir. Kitai'den on mil

yukarıda başlayan otuz millik çöl arazisini geçmek, eğer kendiliğinden bozulmazlarsa, sıcaktan su kaynatan radyatörleriyle kamyonların en az 6 saatini almaktadır. Bu çölün başlangıcından itibaren yol boyunca yalnızca bir kaynaktan içilebilir suya erişilebilinmektedir."

"Çin ve Moğol sınır çatışmaları 7 Haziran, 1947 tarihinde Çinli subayların söylediğine göre; 400 Moğol askeri ve beş uçağı üç günlük bir saldırı başlattıklarında ortaya çıkmıştır. General Han, Moğolların Peitashan'ın 60 mil kuzeyinde bir havaalanları olduğunu söylemektedir. General, dağın kuzeyinde iki, Ulun Ulak'ın kuzeybatısına doğru yirmi mil uzaktaki Tapusun'da da bir başka bölük tespit etmiştir. Çinli komutan, Türkmenlerin Tapusun'un kırk mil batısında bulunan Ertai'de bir karakollarının olduğunu ve Moğol Türkmen devriyelerinin sık sık orta noktalarda buluştuklarını eklemiştir. Doğu Türkistan Cumhuriyeti'yle 1 Nisan 1946'ya kadar Sincan'ın kuzeyindeki Altay ilçesinin delegesi olarak iş birliği yapan bir Kazak kabile şefi olan Osman Batur da Türkmenler ve Dış Moğolistan arasında bir bağlantı olduğunu beyan etmiştir …"[197]

Haberde bahsi geçen "*Peitashan*" sıradağları hem Çin hem de Dış Moğolistan için çok önemlidir. Bu sıradağlar sayesinde hem kuzeydoğudan Dış Moğolistan'a hem de güneybatıdan Sinkiang'ın ovalarına olan girişler kontrol altında tutulabilmektedir. Bu noktada çıkarları çatışan Çin ve Sovyetler Birliği karşı karşıya gelmiştir. Amerikan gazetesinin haberinden edinilen bilgiye göre iki tarafın üzerinde uzlaşamadıkları diğer mesele ise Mançurya'dır:

"… Moğolistan'da ve Mançurya'da doğrudan Sovyet kontrolü ile kesilen ve Sinkiang Bölgesi'nde (Çin Türkistan'ı) dağılmakta olan Çin'e ait bölgelerin bir gün büyük bir sıkıntıya sahne olmaları muhtemeldir. Moskova'nın geleneksel Çarlık Rusyası doğuya doğru genişleme isteğinden (Birleşik Devletler'deki batıya doğru kıta ötesi hareketine benzer şekilde) köken aldığı açıkça belli olan politikası, görüldüğü üzere Sovyetler Birliği içerisinde birliğin Pasifik bölgelerini izole etme eğiliminde olan Çin varlığını kendine katmak üzerine kuruludur (…) Bay Mao'nun sadece Moskova ile Mançurya anlaşmasından dolayı son derece rahatsız olmakla kalmayıp, Urumçi'de hali hazırda sürmekte olan Sinkiang üzerine Sovyet konsülü ile müphem Ulusalcı Hükûmet'ten General Chang Chih-chung arasındaki müzakerelerden ötürü kendisini iki kere ihanete uğramış hissetiği bilinmektedir. Çin ve Sovyet millîyetçiliği arasındaki kırılmanın fayları Çin'in değişmekte olan siluetinin farklı bölümleri arasından geçmektedir. Li Lisan'ın siyasi lideri ve General Lin Piao'nun orduyu yönettiği Kuzey Mançurya'da Sovyet etkisi egemen olmakla birlikte, anlaşmazlıklar olduğuna dair raporlar gelmeye devam etmektedir….

Hem Çinli komünistlerin, hem de Sovyet Hükûmeti'nin Çin'de son birkaç ay içerisinde yaşananlar karşısında bir ölçüde şaşkına dönmüş olduklarına dair kanıt bulunmaktadır. Bay Mao'nun takipçileri, Moskova'daki Komünist koruyucularının doymak bilmez iştahı nedeniyle öfkeli ve ihanete uğramış olarak

[197] The New York Times, "Sinkiang Frontier Continues Uneasy", 31 Ağustos 1948, s.30.

hissediyor gibi görünmektedirler. Görünüşe göre Ruslar, Merkezi Hükûmet'in değişme hızı karşısında Almanların 1940'ta Fransa'nın çöküş hızı karşısında oldukları gibi şaşkına dönmüş durumdaydılar. Durumun belirsizliği, dağılmakta olan Ulusalcı rejimin aynı anda hem Sovyetler (Sinkiang hakkında), hem de Bay Mao (barış koşulları hakkında) müzakerelere başlama taktiği nedeniyle daha da karışık bir hale gelmiştir. Alakalı karargâhlara göre başkomutan sessizce arkasına yaslanıp III. Dünya Savaşı ihtimallerini değerlendirmektedir.

(…) Çinli komünistler arasında da bölünme oluşmuştur ve bu bölünme Sovyetlerin işine gelmiştir. Güney Çin'de önemli direniş unsurları olduğu gerçeğiyle birlikte, bunlar Sovyetlerin ekmeğine yağ sürmektedir." [198]

Çin ile Sovyetler arasındaki çıkar anlaşmazlıklarıyla birlikle, Çinlilerin iç karışıklıklarını fırsat bilen Sovyetler, Çin'e karşı daha avantajlı duruma gelmiştir. Ruslar, Çin hükümeti içerisindeki milli ayaklanmalardan, ülke içerisindeki milliyetçi-komünist çatışmalardan, Japonya-Çin savaşının Çin'i yormasından faydalanıp, Doğu Türkistan'da söz sahibi olmuştur. İsa Yusuf Alptekin, ülkede Rusların çok fazla söz sahibi olduğunu, bu durumun Çin tarafından ilk etapta çok fazla farkedilmediğini belirtmiştir. Hatta kendisinin bile bir dönem Rusların, Çin Hükümeti'nin her makamı ele geçirdiğinin farkında olmadığını belirtmiştir[199].

Ruslar Çin topraklarını giderek ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda ele geçirdikleri topraklarda özgürlükleri ortadan kaldırmış ve baskı politikası yürütmüştür. İsa Yusuf Alptekin Hatıralarında, Komünistlerin, ticaret ile uğraşan Doğu Türkistanlıların ellerindeki bütün servetlerinin, altın, gümüş ve mücevheratlarının türlü yollarla alındığını ifade etmiştir. Komünistler, Tüccarların evlerine baskın yaparak, toprak sahibi olan kişilerin toprakları ellerinden alımıştır[200]. Komünistler, işçilere de aynı şekilde kötü davranmışlardır. İşçiler çalışma koşullarından memnun değildir. İşçiler az ücret alıp ağır işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Komünistler, işçilere siyah ekmek vermişlerdir. Bu ekmeği yiyen işçiler hastalanmıştır. Ancak doktor *"beyaz ekmek yemezse ölür"* raporu vermeleri sonucunda, işçiler beyaz ekmek yiyebilmişlerdir. Halkta buğday, un bulunmamaktadır. Buğdaylar Ukrayna ve

[198] The New York Times, "U.S Appears to Expect A Nationalist Red China", 15 Şubat 1949, s. 11.
[199] Alptekin, a.g.e., s.268.
[200] Alptekin, a.g.e, s.85.

Rusya'dan gelmektedir. Komünistler buğdayları elinde tutup, halka vermemişlerdir[201].

Bu durum The New York Times gazetesinde İsa Yusuf Alptekin'in dökümanlarına başvurularak "*Ruslar Bölgede Askeri Üsler ve Önemli Kaynakların Madenlerini Kuruyor*" başlığı ile haber olmuştur:

> *"Bölgedeki Çinli ve Türkmen kukla devletinin arkasında, bugün öğrenilenlere göre asıl kontrol tamemen Ruslara aittir. Söylenenlere göre Ruslar, zengin bölgede askeri üsler kurmakta ve uranyum gibi değerli madenlere erişim sağlamaktadırlar. Aynı zamanda kişi özgürlüklerinin ortadan kalkması, toplumun devamlı olarak baskı altında olması ve insanlara eziyet edilmesi Komünizme karşıt görüşlü büyük çaplı grupların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çin'in demir perdesinin ardından gelen bu bilgilerin kaynağını Sinkiang Millîyetçi Hükûmeti'nin eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin'in hazırladığı etkileyici dökümanlar oluşturmaktadır. İsa Yusuf 500 civarı komünizm karşıtı Türkmenle birlikte Karakurum Dağları'nı aşarak Hindistan'a kaçmıştır."*
>
> *"Alptekin Bey bugün Çin'den Hong Kong'a veya Himalayaları aşıp Hindistan'a kaçabilmiş yurttaşlarının yolladığı bilgileri edinmiştir. Ayrıca Urumçi radyosundan da önemli bilgilere erişilmektedir. Sözde Vali General Bur Han Shadidi'nin ve Çinli komutan General Wang Chieng'in kontrolünde olan hükûmetin, aslında üç Rus tarafından yönetildiği öğrenilmiştir. Çinli Komünist yetkililer görevlerini yerine getirilmeye çalıştıkları zaman Ruslar tarafından köşeye itilmektedirler. Rus uzmanlar, danışmanlar, öğretmenler, doktorlar, mühendisler ve politikacılar hükûmetin hem askeri hem de sivil çarklarnı işletmektedirler..."*
>
> *"Alptekin Bey, Rusların askeriye operasyonlarını, yiyecek üretimini, endüstriyi, iletişimi, eğitimi ve hayatın her alanını kontrol ettiklerini ve ülkeyi yalnızca Sovyetler Birliğinin savaş gücünü arttıracak şekilde ilerlettiklerini söylemiş ve bunun örneklerini detaylıca vermiştir."*
>
> *"Alptekin Bey, Türkistan veya Sincan'daki askeri kuvvetlerin çekirdek kısmında 9. Tümen'den, 11. ve 7. Alay'dan ve 40. Zırhlı Tümeni'nden 23.000 Sovyet askeri bulunduğunu söylemektedir. İli ilçesinde General Leskin'in kumandası altında olan 9. ve 40. Tümenlerine ait bazı kuvvetler, Güney Türkistan'daki kontrolü arttırabilmek için tam bir kolordu seviyesine çıkarılmış durumdadır. Asıl askeri güçler ise uranyumun, volframın, petrolün ve kömürün bolca bulunduğu İli, Altay ilçelerinde toplanmışlardır. Sovyet sınırına yakın konumda olan bu yerler ayrıca en gelişmiş tarım ve hayvancılığa sahiptirler. Özellikle Kaşgar ve İli ilçelerine odaklanmış havaalanı inşaatlarına radara sahip olan beş yeraltı hangarları eklenmiştir. Kaşgar Havaalanı elli uçağı barındırabilecek seviyeye getirilmiştir. Daha önceden bulunan havaalanlarında onarma işlemleri başlatılmıştır. Mermi fabrikaları ve kışlalar son hızla inşa edilmekte ve 13-45*

[201] Alptekin,a.g.e., s.95.

yaş arası bütün erkekler ve kadınlar zorunlu askeri eğitime tabi tutulmaktadır."

"Alptekin Bey, Urumçi radyosunu dinleyerek Komünist Hükûmetin zorunlu çalışma politikasına dair önemli dökümanlar ortaya çıkarmıştır. 12 Şubat 1951'de yapılan bir yayın sırasında radyo, Khutan ilçesini zorunlu tarla ve sulama işleri için 93.605 erkek gönderdikleri için tebrik etmiştir. Alptekin Bey'e ulaşan Urumçi Gazetesi, kendisinin Urumçi'den 150 kilometre uzakta bir kampta yeni düzene karşı koymaya çalıştığını ve 3000 kişiye doğru yol gösterildiğini söylemektedir. Alptekin Bey ayrıca komünistlere karşı savaşan gerillaların arasında General Ma Boo-fung'un adamlarından ve Türkistan'da kalmış Kuomintang askerlerinden oluşan 10.000 kişilik bir grup bulunduğunu bildirmiştir. Urumçi radyosundan gelen haberler Alptekin Bey'in tahminlerini doğrular niteliktedir. Urumçi radyosu, geçen yıl 227 komünist memurun hayatını kaybettiği, 275 sabotajın olduğu ve 120 saldırı gerçekleştiği haberini yapmıştır." [202]

Nitekim Amerikan basınında da artık Doğu Türkistan'da tamamen Sovyet hâkimiyetinin görüldüğü yazmaktadır. Doğu Türkistan halkının üzerindeki bu hâkimiyetin, Türkistanlıların ölümlerine ve tutuklanmasına sebep olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu durum "*Türkistan Sovyet Esir Kampı Olarak Anılıyor*" başlıklı haberde sayısal değerlere dayandırılarak şu şekilde verilmiştir:

"Türkistanlı bir sürgün grup Birleşmiş Milletler'e Rusya'nın, Asya'nın merkezindeki 26.000.000 nüfuslu bir ülke olan Türkistan'ı devasa bir yoğunlaşma kampına dönüştürdüğünü ve 400.000 kişiyi Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerine sürdüğünü aktarmıştır. Grubun bildirisinde Birleşmiş Milletler'i Türkistan durumunu araştırmak ve komünizmden kaçan 2.500.000 Türkistanlı mülteciye yardım sağlamak için bir komisyon kurması talebinde bulunulmuştur. Bildiride şunlar belirtilmiştir: Rusya bir zamanlar 5 milyon mil kare alana sahip olan Türkistan milletini altı cumhuriyete bölmüş ve bu cumhuriyetler seçim veya halk oylaması olmadan zorla eklenmiştir; bu cumhuriyetlerin hükûmetleri Rusların elinde merkezileştirilmiş ve Rusça resmi dil yapılmıştır; Rusya Türk ulusu üzerindeki otuz iki yıllık hakimiyeti boyunca en az 5.700.000 Türkistanlının ölümü ve keyfi olarak tutuklanmasından sorumludur." [203]

Doğu Türkistan'da Rusların hakimiyeti ve baskısı devam ederken Çin, Doğu Türkistan üzerinde, bağımsızlık mücadelesi veren halktan intikam alma girişimlerine devam etmektedir. Bu durum **"***Çinli Kızıllar İntikam Politikasına Başvuruyor*" başlığı ile The New York Times gazetesinde haber olmuştur:

"Çinli komünistler inatçı, pişmanlık duymayan devrim karşıtlarına karşı yoğunlaştırılmış hamleleriyle hesaplaşmaktadırlar. Sincan Bölgesi'nde

---

[202] The New York Times, "Sinkiang In China Held Soviet- Ruled", 23 Mart 1951, s.22.

[203] The New York Times, "Turkestan Is Called Soviet Prison Camp", 28 Temmuz 1950, s.18.

geçtiğimiz temmuz ayında tutuklanan eski Maliye Bakanı Jarim Han 'Amerikan emperyalizminin silahlı bir ajanı' olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir. Daha önce Sovyet yanlısı İli devrimcileri onun gibi yakın zamanda Tsinghai Bölgesi'nde yakalanan bir Kazak direniş lideri olan Osman Batur'u savaş sonrası 'Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni terk etmeye ve Çinli Ulusalcılara katılmaya ikna ettiği için sorumlu ilan etmişlerdir.' Komünistler ulusalcı sivil polisin harp zamanındaki lideri merhum General Tai Li'nin yeniden eğitimde başarısızlıkla suçlanan oğlunun idam edildiğini duyurmuşlardır.

(…) Szechwan Bölgesi'nde otoriteler aynı zamanda General George C. Marshall'ın arabuluculuk görevi sırasında gerçekleşen bir isyanının sözde baş suçlusu olan eski bir Peiping emniyet müdürünü idam etmiştir. Komünist yanlısı gazete Ta Kung Pao 1946'da Peiping emniyet müdürü olan Teng Yung-hsien'in yirmiden fazla öğrenci hareketini bastırarak, devrim hareketine büyük zarar verdiğini açıklamış ve sayısız Komünist Parti üyesinin ve ilerleyici unsurlarının katline neden olmakla suçlamıştır. Gazete sözde Ulusalcı ajanı Li Ta-yung'un 1946'da demokratik liderlere bir saldırı yapmaktan sorumlu tutulmuştur. Komünistler bazı eski düşmanları tasfiye ediyor olmalarına rağmen artan tutuklama ve idam sayıları intikamın çok ötesine geçmiştir.

Burada baskı; muhalefetin kökünü kazımayı hedefleyen ve genel anlamda sıkılaştırılmış güvenlik politikası, muhtemel muhalefetin olası kaynaklarını yok etmek ve direnmeye yönelik herhangi bir eğilim gösterenlere caydırıcı olması için ağır cezalar kullanılmasını içeren geniş bir olgunun içerisine sığdırılmıştır.

(…) Komünist parti komitesinin alt organlarına kendi parti disiplinlerini güçlendirmeleri ve köylü sınıf mücadelesinde tereddütlü bir tavır sergileyen parti üyelerini ıslah etmek için siyasi eğitimi kullanmaları emri verdiğini bildirmiştir. (…) Bir resmi görevli 3000'den fazla parti siyasi çalışanının orada suikasta uğradığını açıklamıştır." [204]

The New York Times gazetesi, Sovyetler ile Çinlilerin, Doğu Türkistan üzerinde uyguladıkları baskıları haber sütunlarına taşımıştır[205]. Bir taraftan Sovyet bir taraftan Çin baskısı Doğu Türkistan'ın Müslüman Türklerini Himalayalara göçe zorlamıştır. Göçler sırasında birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Millî mücadelenin önde gelen isimlerinden İsa Yusuf Alptekin de göç esnasında bir kızını kaybetmiştir. Oğlunun da bir bacağı kesilmiştir. Bu olaylar The New York Times gazetesine şu şekilde yansımıştır:

"Sağ kalan iki kişinin bugün bize anlattıklarına göre, kışın komünistlerin yaklaşmasıyla Sincan'dan kaçan 400 ile 500 kişi arasında Çinli Müslüman millîyetçilerin çoğu, Çin ve Hindistan'ın arasındaki fırtınalı geçitlerinde ve kasvetli soğuğun içinde açlık ve yorgunluk yüzünden hayatlarını kaybetmiştir. Buz ve karın içinden geçen mülteciler, yemekleri bitmeden, atları ve yük hayvanları ölmeden, akrabalarını, arkadaşlarını ve hatta karılarını geride

---

[204] The New York Times, "Chinese Reds Use Policy OF Revenge", 28 Şubat 1951, s.25.
[205] The New York Times, "Russian Said To Aid Sinkiang Executions", 19 Haziran 1951, s. 18.

bırakmamak için zaman karşı bir yarış içindedirler.

(…) Toplamda geçmeye çalışan grubun %10'luk bir kısmı buzlu yolda birer birer yalnız başlarına ölmek üzere geride bırakılmıştır. Kafilenin geride kalanlarına yardım etmek adına isteyerek arkada kalanlar ise hayatlarını yok yere feda etmiştir. Yolculardan birisi karların içinde inleyen karısını bırakarak üç çocuğuyla yola devam etmiştir. Yarım saat sonra bir ata binerek karısını kurtarmaya giden adam, karısının çoktan ölmüş olduğunu görmüş ve Çocuklarına geri döndüğünde ise ellerinin donmuş olduğuna şahit olmuştur. Hayatta kalanlardan birisi olan eski Millîyetçi Sinkiang Hükûmeti'nin Genel Sekreteri İsa Yusuf, beş kişilik ailesiyle güvenli bir şekilde yolculuklarını tamamladıklarında, donan ayakları yüzünden tetanoza yakalanan kızı Noel gününde hayatını kaybetmiştir. 8 yaşındaki oğlunun ise donmuş ayaklarından birisinin kesilmesi gerekmiştir. Yusuf Bey ve Sinkiang'ın başkenti Urumçi'deki eski Millîyetçi Ordu Garnizonu'nun parçası olan Albay J. A Sabri, Leh ve Srinagar'da sıkıntı çeken yol arkadaşlarına yardım bulabilmek için Yeni Delhi'ye gelmişlerdir. Arkadaşlarının mal varlıklarının çoğuna sınırda bekleyen komünizm yanlısı Çinli askerler tarafından el koyulmuştur. İkilinin söylediklerine göre, sınırda bilerek bekletildikleri için, göçmenler uzun yolculuk için hazırladıkları yiyeceklerin yarısını tüketmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden elli civarı erkek, kadın, çocuk ve yüzlerce hayvan yalnız başlarına kuvvetli rüzgarların içinde donarak ölmeye mahkum edilmiştir. Acımasız Çinli askerler silahlarına, fazladan kıyafetlerine ve değerli eşyalarına el koyduktan sonra kasım ayının ortasında, elli kafile sınırdan çıkıp, yolculuklarına başlamışlar. Yusuf Bey ve Vali Yardımcısı Muhammed Amin tutuklanmış ve acımasızca bağlanmışlardır.. Yusuf Bey kendisinin bir gece boyunca bir ahırın çatı kirişlerine bileklerinden bağlanarak asıldığını söylemektedir. İkili Urumçi şehrine tutuklu halde giderken başlarında duran iki polise rüşvet verip, çoktan yola çıkmış olan ailelerine dönmüşlerdir.

Hava koşulları oldukça çetindir. Göçmenlerden bazıları geride kalarak hayvanların onları bir sonraki duraktan dönüp almalarını beklemek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum hayvanları daha da çok yormuştur ve daha fazla hayvan ölmüştür. Bu durum grubu daha fazla geciktirmiştir.

Yollarına devam eden insanlar için 180 santimlik karda ve cam gibi buzun üzerinde yürümek imkânsızlaşmıştır. Elli atla yola çıkan kafilelerde sadece beş veya on tane at yolculuğu tamamlayabilmiştir. Geceler buzdan bir cehennem gibidir. Birçok insanın çadırları yoktur ve üstleri açık uyumaktadırlar. Bebek ve çocuklarını soğuktan kollarına sararak korumaya çalışan anneler, kollarındaki kemiklerin, daha sonra da bu kolların ellerinin donduğunu farketmişlerdir. Yusuf Bey'in başlangıç noktalarından 700 mil ötede olduğunu tahmin ettiği Ladakh bölgesinin 12.000 fit yükseltiye sahip olan başkenti Leh'e vardıklarında neredeyse Noel zamanı idi. Yolculuğa çıkanların 200'ü burada kalmış ve yine ortalama aynı sayıda bir grup ise yola devam etmiştir. Kuzey şehirlerinde aç ve hasta göçmenler bu kış döneminde soğuk nedeniyle ölümle karşı karşıya kalmıştır."[206]

[206] The New York Times, "Chinesee Die In Cold On Himalaya Trek", 31 Ocak 1950, s. 30.

Memleketlerini terk etmek zorunda kalan Doğu Türkistan halkının bir müddet sonra tekrar ülkelerine dönmek için harekete geçtiklerini görmekteyiz. Bu duruma en önemli sebep olarak, Doğu Türkistanlıların göç ettikleri yerlerde hoşgörü ile karşılanmamış olmaları gösterilmiştir;

"Hayatlarını tehlikeye atarak geçen kış Himalayalar'ı geçip, Hindistan'a giden ortalama 500 Müslüman, komünist yönetim altındaki ülkelerinin dışında bir yaşam süremedikleri için aynı zorlu rotayı kullanarak evlerine dönmektedir. Kışın ortasında dağları aşmayı başarabilenler hapis cezaları ve daha kötüleriyle karşılaşacaklarını bilmektedirler. Fakat başka hiçbir yerde hoşgörüyle karşılaşmayan göçmenlerden hayatta kalabilenler tekrar komünist ülkelerine girebilmeyi umut etmektedirler. Göçmenlerin acıklı hikâyesini yönetimden alınan Sincan'daki (Çin Türkistan'ı olarak da bilinmekte) Millîyetçi Hükûmet'in eski Genel Sekreteri İsa Yusuf bugün anlatmıştır. İsa Yusuf ve bölgenin eski iki yöneticisi çoktan süresi dolmuş Hindistan vizelerinin sürelerini uzatmaya çalışmışlardır. Söylediklerine göre, yüzlerce hemşehrileri Hindistan, Pakistan veya Suudi Arabistan'da kalma izni alamamışlar ve bu yüzden yol ne kadar tehlikeli de olsa Sinkiang'a geri dönmeye karar vermişlerdir.

Bir yıl önce korkunç bir tırmanıştan sonra Kaşmir'e varan 789 erkek, kadın ve çocuktan 446'sı şu anda geri dönüş yolundadır. Grupta bulunanların %10'undan fazlası ilk gelişlerinde yaşamlarını kaybetmiş ve Yusuf Bey dönüş yolculuğunun bu sene erkenden gelen kış yüzünden daha da kötü olacağından korkmuştur. Ladakh'a yeni varan kırk beş kişlik bir grup, yirmi beş kişinin soğuk yüzünden el ve ayak parmaklarını kaybettiğini Yusuf Bey'e iletmişir. Grubun söylediğine göre bitkin hemşehrileri Sincan'da kalıp komünistlerle anlaşmaya çalışmadıkları için pişmanlık duymuşlardır. Yusuf Bey, göçmenlerin Sovyetler Birliği'ne sığınsalardı, onlara çok daha iyi bakılacağına dair propagandalara inandığını söylemiştir.. Fakat bazıları ise Sinkiang'a dönüp sınırda tutuklandıktan sonra bir daha haber alınmayan arkadaşlarına dair haberlere daha çok şaşırmıştırr. Her şeye rağmen göçmenler yolculuklarına bir Türk atasözünü tekrarlayarak devam etmektedirler: 'Gökyüzü de toprak da çok derin, izin verin vatanımızda ölelim.' Böylece yollarına devam eden göçmenlerin karşılarında duran yeni kader; ya karın altında bir ölüm ya bir idam mangası ya hapis ya da kızıl bayrağın altında köleliktir. Geriye dönen göçmenleri at üstünde 32 gün süren 5000 metrelik Karakurum geçidi ve kış beklemekte. Hiçbirinin böyle tehlikeli buzlu yollardan ve sarp kayalıklardan geçecek olan yolculuğa uygun kıyafetleri ve ekipmanları yoktur. Kaşmir, Srinagar'da kurulan Türkistan Göçmen Komitesi ise bu sırada diğer 200 civarı kişiden oluşan göçmen gruplarını Hindistan'da bağışlarla kalmaya ikna etmeye çalışmaktadır."[207]

Fakat, İsa Yusuf Alptekin, gazetenin belirttiğinin aksine Hindistan'da yurttaşları tarafından çok iyi karşılandığını ifade etmiştir. Hicret sonrasında,

---

[207] The New York Times, "Unwanted Turkish Return To China", 4 Aralık 1950, s.3.

Hindistan'da sobalı bir eve misafi edildiklerinde, eve girer girmez kendisini cennette hissettiğini belirtmiştir. Hindistan'da, hicret esnasında yaralanan, kişilerin tedavi edildiğini, hicret edenlere güzel yemekler verildiğini söylemiştir. Ayrıca, "*Keşmir ve Hindistan hükümeti bizimle ilgilendiler. Ladak Hükümeti'nin de yardımı oldu. Bu durum karşısında kendilerine çok minnettarız"* demiştir[208].

The New York Times, Himalayalardaki bu göç durumu Amerikanın bir siyasi partisi tarafından gözardı edilmediğini dikkat çekmiş ve Amerik'daki parti üyeleri tarafından olaylara destek amaçlı Himalaya seyahatine çıkmış oldukları ifade etmiştir. Burada karşılaşılan zorluklar The New York Times gazetesinde geniş bir şekilde yer almıştır:

> *"Düşmanca bir doğaya ve birçok insan kaynaklı engele karşın Himalayalar üzerinden otuz günlük bir göçten sonra, Kuzeybatı Çin'in Sincan Vilayeti'nin başkenti Urumçi'de Birleşik Devletler Başkonsolosu olan Galesburg'tan John Hall Paxton, bugün Yeni Delhi'ye ulaşmıştır. Kendisine karavanlarının uzun geçiş kısmında, hayvanların yanı sıra insanlara da acı veren hastalıkları tedavi eden eski hemşire Bayan Paxton eşlik etmiştir.*
>
> *Bay Paxton, yönetimi komünist Çin tarafından neredeyse tamamen ele alınan Sincan'dan ayrılmak üzere yola çıkmıştır. (…) Üç Beyaz Rusya konsolosluk çalışanı, 4 aylık bir bebek ve 7 yaşına kadar olan beş diğer çocuk ve 19-22 yaşlarındaki üç genç, Sinkiang eski valisinin Türkiye'de okula devam eden oğullarından oluşan aileleridir. Çin hava işletmesinin askıya alınması ve savaş koşulları yüzünden kapatılan daha az zorlu yollar ile Bay Paxton ve partisi 16 Ağustos'ta Urumçi'den Hindistan'a doğru yola çıkmıştır.*
>
> *Kamyon ve cip ile Kaşgar'a doğru ilk bin kilometreleri oldukça rahat geçmiştir. Kargelik'e 500 kilometre mesafeden sonra Himalayalar'ın geçidi için Kaşgar'da kiralanan, tüm yolculuğu yürüyerek yapacak on tane yerli karavancı ile birlikte otuz üç at, on altı eşek ve sekiz deve karavanı hazırlamaları gerekmiştir. Babası tarafından eyere tutulan bebek hariç diğer tüm çocuklar atların sırtına asılmış sepetlerde seyahat etmişlerdir. Karavan, Yarkand'da Doğu Türkistan'da Çin Ulusal Ordusu isyanıyla durdurulmuştur. Birlikler, yedi ay boyunca para almamamışlardır. Bay Paxton diplomatik statüsünden en üst düzeyde yararlanarak konuşup, kurtulmuştur. Ardından, parti Himalayalar'a sızdığında yirmi gün boyunca başka hiç kimseyi görmemiştir. Aşırı yükseklik ve soğuğun etkisi partiyi ilk olarak Yangi Geçidi'ndeki 15.800 fitte vurmuştur. Sadece ısınmak amacıyla değerli yakıt kullanamayan parti üyeleri, soğuk nedeniyle sürekli olarak acı çekmişlerdir. Yarkandi halısı ile dokunmuş uyku tulumlarında uyumuşlardır. Ancak Bayan Paxton, 'Ayaklarımızın ertesi sabah orada olup olmayacağından asla emin olamayacağımızı hissettik' demiştir. Her iki Paxton da kulakları donduklarından habersizdir. 18-200 fitteki Karakoram*

---

[208] Alptekin, a.g.e., s.574.

Geçidi'nin karşısında, 17.000 taban platosundaki Büyük Depsang Ovası'nın üzerinde, düşük sıcaklıkta kaynatılan, kızgın sıvının altında fincanların üst kısmında donmuş olan çay içmek mümkün idi.

(…) Sassar Geçidi'ni 17.800 fitte geçtikten sonra, karavan buzullarla rastlamaya başlamıştır. Zaman zaman bir at yorgunluktan düşmüştür ve boğazı kesilmiştir. Develer ve diğer yük hayvanları, Karakoram Geçidi'nden geri gönderilmiştir. Çünkü sahiplerinin anlaşma yapabileceği mesafe ancak bu kadardır. Yemek tehlikeli derecede azdır ve yerli karavancıların tutumu öyle gevşektir ki bazen karavanı yola çıkarmak için rica etmesi ve öfkelenmesi Bay Paxton'ın yarım gününü almaktadır. Keşmir'deki Panamik köyüne ulaşan Parti, üç hafta içindeki ilk banyosunu doğal bir kaplıcada yapmıştır. Bay Paxton aşırı yüklenmiş atları rahatlatmak için yedi adet tibet sığırı kiralayıp Kardong Buzulu'na ilerlemiştir. Burada eşekler bile dar buzlu yoldan onlardan önce geçmişler ve kelimenin tam anlamıyla tehlikeli bir şekilde, 400 metrelik bir alan boyunca sürücüleri tarafından sürülmek zorunda kalmışlardır. 20 Ekim'de at üstünde otuz günün ardından Parti, isyanın sonunda Keşmir'in Budist Ladakh Bölgesi'nde iki mil yüksekliğindeki Leh şehrini görmüşlerdir. Orada, Hindistan Hava Kuvvetleri, Birleşik Devletler Elçiliği hava uçağı tarafından Yeni Delhi'ye getirildiğinde Keşmir'in başkenti Srinagar'ın grubunu uçuracak bir uçak tedarik etmişlerdir." [209]

Himalayalar'da meydana gelen göç hareketinden sonra komünistler daha önce planladıkları gibi, Batı'ya doğru harekete geçmiştir. Komünistlerin buradaki hedefleri, Doğu Türkistan'ın Kaşgar ili ile sınırları bulunan, Doğu Türkistan ile daimi ticari, ilim, kültür ilişkileri içinde bulunan Pakistan'a ulaşmaktır. Ayrıca Pakistan, Doğu Türkistan'ın Orta Doğu'ya ve Avrupa'ya ticaret, eğitim, hac ve seyahat için en rahat ve kolay yol olma sebebiyle önemli konuma sahiptir. Bu dönemde Doğu Türkistan meselesi dünyaya açılmaya başlamıştır. Fakat, Türklerin din kardeş ülkesi Pakistan, Doğu Türkistanlı müslüman kardeşlerine yönelik yapılan bütün baskılara, haksızlıklara karşı duyarsız kalmıştır[210]. Kaşgar'a sınırı olan diğer bir ülke ise, Afganistan'dır. Bu ülke uzun süre kendi iç karışıklıkları ile uğraştığı için Doğu Türkistan meselesi ile çok fazla ilgilenememiştir. Fakat Pakistan gibi, Doğu Türkistan'da yaşanan olaylara tepkisiz kalmamıştır. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyet'ini ilk tanıyan ülkedir. Afganistan, Doğu Türkistan'a komşu olma sebebiyle coğrafi olarak iktisadi, kültürel, askeri, siyasi anlamda Doğu Türkistan ile dış ülkeler arasında bir koridor durumundadır[211]. Bu özellikleri ile Komünistlerin

[209] The New York Times, "U.S Party Braves Himalayan Terror", 5 Kasım 1949, s.4.
[210] Oğuzhan, a.g.e., s. 128.
[211] Oğuzhan, a.g.e., s. 130.

dikkatini çekmiştir. Komünistlerin hakimiyet kurmayı istediği diğer bir ülke ise, zengin doğal kaynaklara sahip olan İran'dır. Bu hedefler doğrultusunda Komünistler, Batı'ya doğru yola çıkmışlardır. Bu durum karşısında İran, Afganistan ve Pakistan endişeye düşmüştür. Bu nedenle İran, Afganistan ve Pakistan yaklaşan bu tehdite karşı ittifak oluşturma sürecine girmiştir.

Sovyetlere karşı olan bu ittifakta İran, Sovyetler Birliği'ne karşı durmak istemese de yaklaşan komünist tehdine karşı Afganistan ve Pakistan ile direniş anlaşması kurmaya hazırlanmıştır. Bu durum The New York Times gazetesinde yer alan haber sütunlarına aşağıdaki gibi yansıtılmıştır:

> *"Tahran, İran, Afganistan ve Pakistan, kuzeyden gelen girişimlere karşı bir takım ortak direniş antlaşmasıyla sonuçlanacak bir müzakere ve intibak süreci başlatmaktadırlar. Bu durumun içerdiği iki önemli unsur vardır. Bu ülkelerin hükûmetleri, bu ilişkinin Sovyetler Birliği'ne muhalif hale gelecek bir ittifak ile sonuçlanmasını istememektedirler. İran özellikle Pakistan'ın Hindistan ile olan sorunlarına dâhil olmaktan ziyade, Hindistan ile işbirlikçi ve dostça bir temel üzerine kurulu bir gruplaşmadan yanadır. Afganistan Şahı'nın Tahran'a ve İran Şahı'nın Pakistan'a olan ziyaretleri bu hareketin bir parçasıdır. Tahran'da İran Hükûmeti'nin istendiği takdirde, Pakistan ile Hindistan arasında arabuluculuk yapmaya ya da her şekilde dostâne girişimlerde bulunmaya hazır olduğu anlaşılmaktadır. Nihai bir işbirliği anlaşmasına yönelik şu anki temkinli yaklaşım, Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlığı tarafından mümkün kılınmaktadır. Hindistan, İngiliz İmparatorluğu'nda olduğu sürece, Rusya ile yapılan 1921 Anlaşması'nda Moskova'nın İran üzerinden Sovyet güvenliğine tehdit oluşturduğu iddia edilen bir tehdide karşı koymak için İran'a müdahale etmesine izin veren madde nedeniyle İran için bu yönde bir hamle imkânsızdır. Söz konusu madde açık bir şekilde Britanya'yı ilgilenmektedir. Bir anlamda da yüzyılın başlarında İran'ı kuzey ve güney olarak birer nüfuz alanına bölen Anglo-Rus anlaşmasının bir mirasıdır. Bağımsızlıklarından önce Pakistan'a veya Hindistan'a yapılan herhangi bir bağlantı burada halen İngiliz emperyalizminin güçlü görülmesine duyulan karşıtlıktan ötürü aynı zamanda da İran'ın ulusal düşüncesini rahatsız edecektir.*
>
> *Burada Afganistan, Pakistan ve sonunda Hindistan'ın bir işbirliği olanağı konusunda araştırmalara başlanmasının tam zamanı olduğuna dair idrakın bir diğer önemli nedeni de Çin'deki komünistlerin zaferidir. Komünizmin şu an Doğu Türkistan'da iktidarda olduğu gayet bilinmektedir. Anlaşılana göre Afganistan, komünist topraklar tarafından yarı yarıya kuşatılmış ve Doğu Türkistan'daki komünistlerin doğrudan Sovyet kontrolü altında olduğuna inanmak için de gerekçe mevcuttur. İran'şimdi komünist saldırının Çin'in düşüşüden sonra batıya doğru açılacağı korkusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çinli komünistlerin Tibet'in özgürleştirileceği bildirgesi Asya'daki büyük komünist saldırının hangi yönde ilerlediklerinin kanıtı olarak görülmektedir.*
>
> *Burada, ülkenin batı tarafından savunmanın bir parçası olarak görülüp*

görülmediği ya da Orta Asya'da çok uzakta bir yerde olup olmadığı konusunda İran'ın zihninde bulunan kuşkular çok açıktır. Avrupa ile Amerika'nın petrol çıkarlarının merkezi olan Basra Körfezin'deki Huzistan ve Yakın Doğu'nun kuzey kapılarındaki yarı Avrupalı Türkiye'nin yanına kıvrılan Azerbaycan açıkçası Batı'nın epey ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte, Meşhed ve Doğu İran, Orta Asya'da tartışılmaz derecede karışıktır."

"Orada inanılana göre eğer komünist saldırının bir sonraki ana hedefi Orta Asya ise, İran şüphesiz dâhil olacaktır. Çoğu kez coğrafik açıdan korunmasız ve etnolojik açıdan belirsiz olan kuzeydoğu sınırı yoluyla İran, nüfuz girişimine ve fetihe maruz kalmıştır. Bununla birlikte, bütün bu alan Hint Yarımadası'nın önünde bir kalkan görevi görmektedir (…)."[212]

Ruslar kendisine karşı oluşturulan bu ittifakta özellikle petrol zengini olan İran'a karşı daha ılımlı bir politika sergilemektedir. Nitekim segilediği bu politika The New York Times gazetesinde *"Yakalanan İran'lılar Sovyetler Birliği Tarafından Serbest bırakıldı"* başlığı ile haber olmuştur:

"Başbakan Ali Razmara yedi ay önce Hazar Denizi'nin doğusunda yaşanan bir çatışmada ele geçirilen bir İranlı subayın ve üç askerin Ruslar tarafından serbest bırakıldığını duyurmuştur. Rusların bu davranışı bu petrol zengini ülkeye Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan ekonomik yardım tekliflerine karşı yaptığı dostluk çalışmalarının ilk somut hareketi niteliğindedir.

(…) Başbakan Razmara'nın Ruslardan bir iyi niyet gösterisi olarak sınır çatışmalarında ele geçirilen dokuz askerin serbest bırakılmasını öğrenilmiştir. Başbakanın ayrıca savaşın başlangıcından beri Moskova'da tutulan 21.000.000 dolar değerindeki altın kaynaklarının iade edilmesini talep ettiği bilgisin alınmıştır. Fakat Ruslar bu konuda henüz bir karar almamışlardır. Başbakan, Elçi Sadchikov'un dokuz İran askerinin serbest bırakılacağı konusunda söz verdiğini belirtip, diğer dört askerin Sovyet Türkistan'ı sınırındaki İran yetkililerine teslim edildiğini açıklamasında bulunmuştur."[213]

Verilen haberlerde belirtildiği üzere komünistler yönünü batıya doğru çevirmiştir. Komünistlerin ilerlemesiyle Pakistan, Afganistan ve İran kısa zamanda komünizm altında yaşayacakları The New York Times gazetesi tarafından ön görülmüştür[214]. Komünistlerin bu hızlı ilerleyişi, ele geçirdikleri bölgelerdeki baskıları, azınlıkların millîyetçilik ayaklanmalasıyla yüzyüze gelmesine neden olmuştur. Gazete, özellikle Uygurlar, Kazaklar, Tacikler ve Özbekler arasında Çin'e ve Rusya'ya olan kinlerinin şiddete dönüşmesi halinde, Stalin'in devrilmesinde etkili olabileceği konusuna

---

[212] The New York Times, "Iran Afgahanistan and Pakistan Move To Set Up Resistance Accord", 12 Şubat 1950, s. 1-2.
[213] The New York Times, "4 Captured Iranians Released By Soviet", 16 Ağustos 1950, s. 15.
[214] The New York Times, "Unknown Sinkiang: Time Bomb Of Inner Asia", 26 Mart 1950, s. 15.

değinilmiştir. *"Böylesine ayrılıkçı bir hareket, eğer şiddetle yönetilirse, tüm Orta Asya'yı yabancı efendilerine karşı ayaklanma ile ateşe verilmesine hatta Stalinizmin devrilmesine neden olabilir mi?"* sorusu kamuoyuna sorulmuştur. Haberde ayrıca aşağıda belirtilen yorumlamada kamuoyu huzuruna takdim edilmiştir:

> *"(...) Kızıl Rusya ve Kızıl Çin en azından şimdilik ortak bir zorluluk ile yüzleşmektedir. Komünist olmayan Asya'yı komünistlerin kazandığı yerde, kazananların sayısının, kaybedenlerden çok olacağı konusunda ikna etmelidirler. Komünistlerin Sincan'a karşı tutumları örnek olabilir. Komünistler, zamanla kolaylıkla Hindistan, Pakistan, Afganistan ve İran'a komünizm altında yaşamanın nasıl bir şey olduğu hızlı bir şekilde hissettirecektir."*[215]

III. Çin İşgali Karşısında Türklerin Direniş Hareketleri (1951-1954)

1950'li yıllarda Avrupa ve Asya, Komünizmin etkisinde kalmıştır. Çin'de Milliyetçiler ve Komünistler iç savaş başlatmışlardır. Bu iç savaşta Komünist gruplar Sovyet tarafından destek görerek güçlenmeye başlamışlardır. Komünist Parti lideri olan Mao, Milliyetçi gruplara yönelik yaptığı mücadelelerde başarı sağlayarak, Milliyetçileri güney bölgesine doğru püskürtmüştür[216]. Komünistler bu başarıdan sonra Doğu Türkistan'a doğru yönelmiş ve bölgeye hâkim olmuşlardır[217]. Komünistler, Doğu Türkistan hususunda Sovyetler Birliği tarafından destek görmüşlerdir. Bu desteğe karşılık olarak Çin Hükümeti Sovyetler ile bölgedeki petrol, uranyum ve diğer kıymetli madenlerin paylaşılması konusunda uzlaşmaya varmıştır[218].

Komünist Çin, Doğu Türkistan'da faaliyetlerine başladıktan hemen sonra İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra gibi Doğu Türkistan Hükümeti içerisinde söz sahibi olan kişiler, Çin Hükümeti'ne karşı bir direniş hareketi başlatmışlardır. Doğu Türkistandaki Türkler daha önceleri Çin'in Milliyetçi grubunun yönetimine karşı ayaklanmış ve aynı direnişi Komünist Çin'e karşı da göstermiştir. Fakat bu direniş

[215] The New York Times, "Unknown Sinkiang: Time Bomb Of Inner Asia", 26 Mart 1950, s. 15.
[216] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Cilt I-II, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 438-439.
[217] Hayit, a.g.m., s.335.
[218] Armaoğlu, a.g.e., s.439.

başka hiçbir devlet tarafından destek görmemiş ve tanınmamıştır. Dünya basını bu direnişe sessiz kalmıştır[219].

Bu duruma karşı uzun yıllar mücadele ruhunu kaybetmeyen Türkler zaman içerisinde direnci zayıflamış ve milli mücadele hareketleri son bulmuştur. Hem Çin hem de Rus kuvvetleri ile aynı anda savaşan Türk halkı, aldıkları yenilgi sonucunda Hindistan'a ve Pakistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Göç sonrası hayatta kalabilen 1.850 mülteci Türk, Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in çabaları ile 1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti topraklarına kabul edilmiştir[220].

1953 yılında hala direniş hareketinden vazgeçmeyen Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğu Çinli General Wang Zhen tarafından tutuklanmış ve sonrasında idam edilmiştir[221]. Bu olaydan yaklaşık 2 yıl sonra, Doğu Türkistan Sincan Bölgesi 1 Ekim 1955 tarihinde Moğol, Kırgız, Kazak gibi alt birimleri ile birlikte *Çin'in Özerk Bölge'si* ilan edilmiştir. Bölgenin ismi de "*Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi*" olarak değiştirilmiştir. Bölge hükûmetinin başkanlığına ise Uygur Türkü Seyfeddin Azizi getirilmiştir. Doğu Türkistan'da her ne kadar özerk bir yönetim biçiminden söz edilse de karar verme yetkisi Komünist Parti'nin Sinkiang Genel Sekreteri olan Wang Zhen'e bırakılmıştır[222].

1955 yılında Komünist Hükûmet, Doğu Türkistanlılara karşı git gide ayrılıkçı bir politika uygulamaya başlamıştır. Bu politikada esas olan Doğu Türkistanlıları çeşitli etnik gruplar altında ayrıştırmaktır. Bu ayrım Moğol, Kazak, Kırgız gibi etnik kökenli olmuştur. Bu noktada Çin Hükümeti'nin amacı kendisine karşı oluşabilecek birleşik bir milli unsura engel olmaktır. Çin'in kendince oluşturduğu bu uygulama ile "*Sincan* (*Xinjiang*) *Uygur Özerk Bölgesi*" şeklinde bir kavram ortaya çıkmış ve özerk bir yönetim biçimi oluşturulmuştur. Kızıl Çin'in bölgede Türklere karşı yaptırımlar uygulamıştır.. Bu süreç içerisinde, Kızıl Çin kendisine karşı duran muhalifleri "*inkılâp aleyhtarlığı*" ile suçlayarak, tutuklamış ve farklı yöntemlerle öldürmüştür. Bu yöntemler ile öldürülen Doğu Türkistanlıların sayısı 100.000'den daha fazla olarak

---

[219] Amaç Karahoca, "Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi", **Doğu Türkistan Dergisi Yayınları**, İstanbul 1981, s. 23-24.
[220] Amine Tuna Ertürk, "Türkiye'de Uygur Toplumu: Tarihî Serüveni Sorunları ve Talepleri", Araştırma 87, **İnsamer**, Kasım 2018, s. 2.
[221] Karahoca, a.g.e., s. 23-25.
[222] Tuncer, a.g.m, s. 210.

kayıtlara geçmiştir[223].

Günlük olarak yayımlanan Urumçi gazetesindeki haberlere göre, bu tarz hadiselerin özellikle Sincan bölgesinde meydana geldiği vurgulanmaktadır. Sincan bölgesindeki komünizm karşıtı halk, Çin Hükümeti tarafından "*serseri*" gibi sıfatlarla tanımlanmıştır. Bu kişiler Çin Hükümeti nezdinde, toplumsal düzeni bozan ve huzursuzluk yaratan aykırı kimseler olarak görülmektedir. Bu durum gazete sayfalarına şu şekilde yansımıştır:

> *"Urumçi Gazetesi'nde Çinli Olmayan Grupların Komünizm Karşıtı Davranışları Gösterildi.*
>
> *(…) Buraya ulaşan Sinkiang Günlük Urumçi Gazetesi kopyalarında Çin'in Merkez Asya Bölgesi olan Sinkiang'da geçen sene meydana gelen komünist sisteme karşı olan eylemlerin ve kanunsuzluğun detayları bulunuyor. Gazeteler iki veyahut üç aylık bahsedilen olayların çoğunluğunun Çinli nüfustan oluşmayan bölgelerde meydana geldiğini yazmaktadır. Çin Komünist Hükûmeti yetkililerinin yakın zamanda yaptığı güçlü saldırıların hedefi Sinking'daki azınlık millîyetçiliğiydi."*[224]

Komünist Çin kendisine karşı çıkan tüm ayaklanmaları 72.705 kişiyi idam ederek bastırmıştır[225]. Çin yönetimi, Doğu Türkistan'da ayaklanmaları bastırırak sükuneti sağladıktan sonra bölgede sert ve baskıcı bir politika gütmüştür. Bu politikalara uygun olarak da Müslümanların tüm mal varlıkları, günlük gelirleri gibi ekonomik durumlarını belirleyip sıkı bir şekilde takibe almıştır. Bölgede yaşayan Türklerin diğer Türkler ile izinsiz şekilde görüşmeleri, hükümet tarafından engellenmiştir. Çin Hükümeti, Türklerin yabancı bir şehre, köye, eve ya da ziyaret etme durumlarını takip etmiştir. Ayrıca Müslüman halkın birliğini bozmak için insanlar ispiyonculuğa teşvik edilmiştir. Böylelikle müslüman halkın birbirine olan güveni sarsılmıştır. Bu durum okul çağındaki çocuklara kadar yansıtılmıştır. Okulda, aile içerisinde yaşanılanları anlatan çocukların sınıfı geçmesine yardımcı olunmuştur. Anlatmayan çocuklar ise kötü muameleye maruz kalmıştır. Müslümanlara, sağlıklarının bozulması için et ve yağ gibi faydalı gıdalar yasaklanmıştır. Böylelikle sağlıklı müslüman nesillerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Müslümanların birbirlerine gönderdikleri mektuplar Çinli memurlar tarafından okunmuştur. Suçlu

---

[223] Karahoca, a.g.e., s. 30.
[224] The New York Times, "Sinkiang Unrest Vexes Red China", 20 Ocak 1958, s. 29.
[225] Hayit, a.g.e., s.332.

bulunan kişilere işkenceler yapılmıştır. İşkence yapacak kişiler de inanç yönünden daha zayıf veyahut yaşam seviyeleri düşük Müslümanlar arasından seçilmişlerdir. Görüldüğü üzere, 1951-1954 yıllarında çıkan isyanların, asıl sebebi komünizme değil Çin yönetiminin yaptırımlarına karşı olduğu görülmektedir[226].

Aynı yıllarda Sovyetler, Çin'in kendi içerisindeki idari bölünmede Milliyetçi Çinliler'e karşı, Komünist Çin'lileri desteklemiştir. Fakat daha sonrasında Sovyetler ile Komünist Çin'in Doğu Türkistan üzerindeki çıkarlarının çatışmasıyla birlikte araları açılmıştır. The New York Times gazetesi'nin 1951-1954 yıllarında Doğu Türkistan'daki halkın bağımsızlık mücadelesine bakış açısı incelendiğinde ise, gazetenin Türklerin bağımsızlık mücadelesi konusuna değinmek yerine olaylarları, Çin ve Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan üzerindeki hâkimiyet mücadelesi açından değerlendirdiği görülmüştür. Doğu Türkistan'daki bu hâkimiyet mücadelesinde zaman içerisinde roller değişmiştir. İlk zamanlar bölgede etkin bir güç olan Komünist Çin hakimiyetinin yerini Sovyetler Birliği hakimiyeti almıştır. Bu durumla birlikte Sovyetler, cephelerini güçlendirme yoluna gitme gayretiyle çalışmalara başlamış ve bunun sağlanabilmesi için ilk olarak komşu ülkelerle barış yoluna gitmiştir[227]. Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına uygun olarak ilişki kurduğu ülkelerden biri Hindistan olmuştur. Sovyetlerin yaklaşımı Hindistan'ın kimi kesimleri tarafından hoş görülürken, kimi kesimde tepkiye sebebiyet vermiştir. Sovyetlerin Hindistan'a yakınlaşma çabaları hakkında haberler The New York Times gazetesinde yer almıştır:

> *"Hindistan Hükûmeti tarafından teşvik edilen yüz binlerce vatandaş, ziyarete gelen Sovyet liderlerine en içten karşılamalarını sunmuşlardır. Şehir ve kırsaldan gelen insanlar Sovyet Başkanı Nikolai A. Bulganin ve Komünist Parti şefini karşılamak için saatler öncesinden Palam Havalimanı'na akın etmişlerdir. Şehre giden yolda dizilip kasabanın ana caddelerinde Sovyet liderini açık tur arabasındayken izlemişlerdir.*
>
> *İnsanlar yüzlerce kamyon, otobüs, şehir dışından kalkan özel trenlerle veya yürüyerek havalimanına varmışlardır. Ülkede genel tatil havası mevcuttur. Köyden gelen insanlar, kağnılarını ve develerini dekore etmişlerdir. Ayrıca, kadınlar yolların kenarlarına oturup gümüş halhallar içinde aile hazinelerini göstermişlerdir. Rusları karşılamaya gelen insanları saymanın tam olarak bir yolu olmasa da Hindu polis memurlarının dediği gibi 'Orada birçok lakh vardır', bir lakh 100.000 insana denk gelmektedir. Bu kalabalık nüfuslu ülke*

[226] Forbes, a.g.e., s. 416.
[227]The New York Times, "Iran Soviet Accord Due Agreement On Border Rows is Due For Tomorrow", 5 Kasım 1951, s.4.

lakh ile sayılmaktadır. Tahmini olarak en çok bir milyon insan görünmüştür. Hindu kalabalıklar genelde huysuzlardır ama fazla ses çıkarmamışlardır. Sovyet liderleri için tezahüratlar mevcuttur. Birçok insan için gün siyasi katılımdan çok festival olarak nitelendirilebilmişlerdir.

Yüz binlerce insan kendi Hindu bayrakları ile birlikte küçük Sovyet bayrakları sallarken, küçücük bir kesim gerçekten komünist idi. Bayraklar jiplerle gezen askerlerce ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

İnsanların yol kenarlarına dökülmelerinin birçok nedeni vardır. Birçoğu, geçen baharda Hindistan Başbakanı'nın gösterdiği aşırı ilginin karşılığı olarak kendilerine düşen görevi yerine getirmek istemişlerdir. Bir kısmı, yurt dışıdan gelen ünlü kişileri görmek istemişlerdir.(…) Diğer birçoğu ise sadece birazcık eğlence peşindeydiler.

(…) Ancak, ziyaretin sonucuna yönelik tartışma uzunca bir süre devam edecektir. Bazı Hint gazeteleri bu hareketi Hindistanlı komünistleri aldatmak ve küçük görmek olarak nitelendirmektedir. Öte yandan diğer Hindular, bu amacın komünistleri saygı duyulur hale getirmek olduğuna inanmaktadırlar.

Bulganin partisi, güvenlik görevlileri ve bir Rus aşçının da içinde bulunduğu 100 kişiden fazla bir ekiple gelmiştir. Uçaktan ilk inen yanında Khrushchev ile Marshal Bulganin olmuştur. İkisi de gri-mavi takım elbise giymişlerdir ve hasır şapkalarını kalabalığa sallamışlardır.

Sovyet liderleriyle birlikte Dış İşleri Bakan Yardımcısı Andrei A. Gromyko, Tarım Bakanı Yardımcısı D. R Rasulov, Dış Ticaret Bakanı Yardımcısı P. N. Kumykin ve Kültür Bakanı Nikolai A. Mikhailov inmişlerdir. Kalabalığa Rusça seslenmişlerdir. Sovyet lideri (Marshal Bulga) ve Hindistan Başkanı (Nehru) kasabaya doğru giderlerken, özellikle karşılama töreni için dikilen binlerce bayrak direğinin arasından geçmişlerdir. Öğleden sonra saatlerce konuşmuşlardır. Ardından ikisinin de kaldığı yer olan Başkanlık Sarayı'ndaki özel bir yemekte görüşmüşlerdir. Yarın Sovyet Başkanı Bulgan, büyük bir halk mitinginde konuşacaktır. Pazar günü milyonlarca turist gibi Tac Mahal'i görmek için Agra'ya gidecektir. Hindistan da yaklaşık 3 hafta kalacaktır."[228]

Sovyetler, Hindistan'ı ziyaret ettikten sonra, aralarında bir süredir sınır problemi yaşadıkları İran ile problemlerini çözmek için adım atmıştır:

"Sınır kavgasının son bulması için anlaşma yarın imzalanacaktır. İran Hükûmeti, Sovyetler Birliği ile sınır tartışmalarını bitirmeye yönelik anlaşmayı Salı günü imzalayacağını duyurmuştur. Birçok fikir ayrılığının temelinde İran'ın Doğu Türkistan'a olan dağlık sınırının yattığı bilinmektedir. Bazıları bu tartışma üzerine yapılacak ani bir anlaşmanın İran halkını etkileyeceğini ve Sovyetlerin arkadaş kazanmak için yapacağı bir hareket olduğunu düşünülmektedir. İki ülke arasında ticareti arttıracak yeni bir Rusya-İran ticaret anlaşmasının yakında imzalanması beklenmektedir."[229]

---

[228] The New York Times, "Russians Greeted By Millîon In India", 19 Kasım 1950 s. 18.
[229] The New York Times, "Iran Soviet Accord Due Agreement On Border Rows is Due For Tomorrow", 5 Kasım, 1951, s. 4.

Giderek güçlenen SSCB, İran'la olan anlaşmazlıklarına da son vererek ticaret ayağını güçlendirmeyi planlamış ve bunu başarmıştır. Komşu ülkelerle izlediği barışçıl politikasının yanında Asya cephesini de güçlendirmek için demir yolları ağını geliştirme yoluna gitmiştir. Bunun için Güney Sibirya demir yolunun birkaç önemli bağlantısını tamamlamak için hızlanmıştır. Bu yeni hat, tam olarak kullanılmaya başlandığında; Güney Urallar, Batı Sibirya ve Orta Asya'da yüklerin taşınmasında önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca Trans-Sibirya ve Türkistan-Sibirya hatları büyük yükleri taşımakta faydalı olmuştur. Sovyetler, bu sayede Türkistan-Sibirya hattının üzerindeki yükleri hafifletecek ve Orta Asya'da daha kolay ticaret yapabilecektir. Bu hattın yapımında kaydedilen ilerleme, Sovyet mühendislerin ve teknisyenlerin yeteneklerinin küçümsenmemesi gerektiğini göstermiştir. Bu demir yolu ile Sovyetler askeri açıdan daha da güçlenmiş ve bu hat sayesinde kendilerini garanti altına almıştır. Böylelikle Sovyetler, karşılaşacakları her türlü duruma karşı kendilerini güçlendirmişlerdir. Ruslar, diledikleri zaman bu güçlerini barış veya savaş için kullanabilecek duruma gelmişlerdir[230].

Ruslar sahip oldukları yetenekli mühendisleri ve teknisyenleri ile birlikte, yeni demiryolları inşaa ederken, Çinli komünistler de buna karşılık Asya'yı kuzeybatı ve merkezi Çin ile bağlayan geniş bir iletişim sistemini inşa etmişlerdir. Bu proje "*Çin Kuzeybatı'da Sovyet Asyası'na Geniş Demiryolu Bağlantısı Kuruyor*" başlığı ile ayrıntılı bir şekilde The New York Times gazetesinde yer almıştır:

> *"Sovyet Orta Asya'sını Kuzeybatı Çin ile bağlaması planlanan yeni bir demiryolu ağı Çin'de ana hatlarıyla şekillenmektedir. Bu demiryolu ekonomik amaçlar için faydalı olan büyük bir iletişim ağı sağlayacaktır. Bu demiryolu Çin Millîyetçileri tarafından çok önce planlanmış. Ancak Japon savaşı bu planları bölmüştür.*
>
> *Komünistler, Kore Savaşı'nın getirdiği ekonomik yüklere rağmen, demiryolu inşaasında büyük ölçekle ilerlemişlerdir. Sincan'a da bir hat kurulacağı belirtilmiştir. Bu hat Tacheng (Chuguchak), Urumçi (Tihwa)'ye doğru uzanmaktadır. Bu yol, Ruslar'ın Japon savaşı sırasında geçici olarak Çin Millîyetçilerine arabayla yardım gönderdikleri rotayı izlemektedir. Böyle bir hat Orta Asya'yı Orta-Güney Çin ile bağlamaktadır.*
>
> *Öne sürülen sisteminin çeşitli bölümlerinde şimdiye kadar kaydedilen ilerlemeyle ilgili en iyi bilgiler bulunmaktadır: Sincan kol hattı; mühendislik araştırmalarının Sincan'ın kuzeybatı köşesindeki Tacheng'ten Lanchow'a giden yol üzerinde başladığı bildirilmiştir. Sincan Eyaleti'nin başkenti Urumçi ile*

[230] The New York Times, "Russia's New Railroads", 8 Mart, 1952, s.9.

Tacheng arasında bazı inşaat çalışmaları başlamıştır. Lanchow-Paotow demiryolu; mühendislik araştırmasının Paotow'dan Yinchuan'a güneybatıya doğru uzanan kesim üzerinde tamamlandığı rapor edilmiştir. Yinchuan-Lanchow bölümünde yapılan araştırmanın altı ay daha sürmesi beklenmektedir. Paoki-Tienshui hattı; Mart 1950 tarihinde başlayan bu proje, Lunghai demiryolunu Lanchow'a doğru uzatma planının bir parçasıdır. Tienshui-Lanchow hattı; Demiryolu temeli inşaatına Ağustos 1950'de başlanmıştır. Bu sene Ekim'e kadar on iki ila on beş mil ray atılmıştır. Tienshui-Kwangyuan-Chengtu hattı; çalışma Ocak 1951 tarihinde başlamıştır. Chungking-Chengtu hattı; Chungking ve Yungchuan arasında geçen Temmuz 1'e kadar doksan mil rayın atıldığı bildirilmiştir. 315 mil demiryolunun bu yıl tamamlanması planlanıyor. Chungking- Luhsien-Kweiyang hattı; bu kesim üzerinde yapılan araştırma veya inşaat çalışmalarına dair herhangi bir rapor bulunmamaktadır. Kweichow- Hunan hattı; Çin Komünistleri, Kweiyang'ın güneydoğusundan Tuyun'a, daha sonra kuzeydoğuya doğru Batı Hunan'ın Chihkiang'ından Chuchow'a uzanan bir demiryolu inşaatı için terk edilmiş savaş öncesi projesini canlandırmıştır. Kweiyang-Tuyun bölümünde yapılan araştırma çalışmaları Ağustos 1950'de tamamlanmış ve ertesi ay inşaat çalışmaları başlamıştır.

Çinli millîyetçiler, komünistlerin eninde sonunda Moğolistan dışından bir demiryolu inşa etmeyi düşündüklerini ancak bu iddia edilen projenin plan taslağının ötesine geçtiğine dair bir işaret olmadığını öne sürmektedirler. Çünkü üç hava rotası Mançurya, Dış Moğolistan ve Sincan üzerinden Sovyetler Birliği ile bağlamaktadır. Sonuç olarak Çinliler, Sovyet Asya'yı kuzeybatı ve merkezi Çin ile bağlayan geniş bir iletişim sisteminin bölümlerini inşa etmişlerdir(…)"[231]

Görüldüğü üzere Sovyetler bu dönemde kendilerini ticari, ekonomik gibi birçok açıdan güçlendirmeyi başarmışladır. Çinliler ise, Sovyetlerin karşısında gücünü kaybetmemek için Moğolistan dışında bir demiryolu inşa etmişlerdir. Ruslar bu sırada Asya cephesini daha da güçlendirmek istemiş ve Asya bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır. Bölgede Ruslar, sadece askerî değil, aynı zamanda ziraai alanda da faaliyet göstermişlerdir. Bu faaliyetler için *Akmolinsk* isimli kasabanın ovalarını tehlikeli tarım deneyleri için kullanmışlardır. Sovyetler, bu bölgede yaşayan insanları bu tarım arazilerinde çalışmaya zorlamıştır. Bu durum The New York Times gazetesinde "*Rusya'nın Asya Cephesi*" başlığı ile haber olmuştur:

"Uçakla 12 saat süren ve Moskova'nın 2200 kilometre doğusunda, Amerikan sivil havacılığının ilk günlerini akıllara getiren çimenli bir sahaya, bir Sovyet yolcu uçağı inmiştir. Nehir boyunca bir zamanlar Orta Asya'dan Sibirya'ya giden yolda durak noktası olan Akmolinsk isimli kasaba stratejik açıdan çok önemlidir. Bu tozlu ve küçük şehrin etrafında Sovyet Cumhuriyetinin

[231] The New York Times, "China Builds Vast Rail Link In Northwest to Soviet Asia", 3 Aralık, 1951, s.27.

en geniş ikinci bozkırı bulunmaktadır. Bu ovada, Sovyetlerin en büyük ve en riskli ziraii deneyleri yapılmaktadır. Ekin tanelerini büyütmek amaçlı iki hektarlık alanın sürüleceği Sovyet 'yeni topraklar' programının %10'luk bir bölümü bu topraklarda devam etmektedir. Çevresinde köyler, tarım aletleri ve yeni otomobiller bulunmaktadır. Çiftliklerin etrafında ise yazın sıcaktan kavrulan, kışın ise karlarla kaplı açık düzlükler bulunulabilir. Ancak şimdi bu boş arazilerin üzerinde traktörler, tırmıklar ve ekim makineleri çalışmakta ve önümüzdeki sonbaharda deneyin başarılı veya başarısız olduğunu gösterecek olan tohumları ekmektedir. Bu çalışma Doğu ve Batı'yı bir sosyal sistemde birleştirecek Sovyet deneyini simgelemektedir.."[232]

Haberlerde vurgulandığı üzere Sovyetlerin gittikçe güç kazanmaları Çinli Komünistler ile aralarının açılmaya başlamasına sebep olmuştur. Ayrıca bu iki devlet, Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Mançurya üzerinde görünür de ittifak sağlamış olsalar dahi bu işbirliği icraate geçmemiştir. 1950'li yıllardan önce çatlamaya başlayan bu ittifak gün geçtikçe iyice bozulmuştur. İstediği gücü elde eden Sovyetler Birliği artık Çin'e de yardım etmek istememeye başlamıştır. Bu durum The New York Times Gazetesine haber olmuştur:

"Komünist Çin'in Rusya ile olan ekonomik ve politik ilişkilerinin Çin'in dış politikasının temeli olsa da bazen sallantıda olduğu görünmektedir. Başkentteki hükûmete ulaşan raporlar, iki komünist devlet arasında henüz belirleyici bir bölünme olmadığını söylemektedirler. Ancak, her iki tarafı da rahatsız ediyormuş gibi gözüken sayısızca sorun… Bu anlaşmazlıklar komünist ulusların kardeşçe işbirliği olmadığını göstermektedirler.

(…) Gerek Çin gerekse Sovyetler Birliği büyük ve hırslı devletlerdir. Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Mançuryalılardan oluşacak Çinli askeri kolonileri kurma niyetini açıkladığında Sovyet ile çıkarları birbiriyle çakışmışlardır. Aynı şekilde, Ruslar, Çin'in Doğu Türkistan'ın bazı bölgelerindeki müşterek hâkimiyet fikirlerinden hoşnut kalmamışlardır. Bütün sorunlar ittifakın Çin kısmında değildir. Sovyetler Birliği de problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu problem bir dönem boyunca sanayileşmiş bir Çin'in dünya komünizminin merkezi kalesi olarak Sovyetler Birliği'nin yerini alacağı tehlikesidir. Çünkü Çin, Hint ve Rus ittifakı komünizm ve kapitalizm arasındaki mücadelede belirleyici bir öneme sahiptir.

Çin'deki komünist galibiyetten sonra milyonlarca Çinli genç, Sovyetler Birliği'ne teknik, siyasi ve askeri eğitim için gönderilmişlerdir. Sonuçta program iki devlet arasındaki dengeyi korumada iyi bir iş çıkartmıştır. Ancak bunların hiçbiri bitmiş Kore Savaşı'nda iki devlet arasında arttığına inanılan büyük anlaşmazlığı kolaylaştırmamıştır. Bu noktada tekrar Pekin ve Moskova'daki yatırımlar konusunda anlaşmazlık durumu oluşmuştur. Bu konuda çok az

---

[232] The New York Times, "Russia's Asian Frontier", 5 Haziran 1955, s.10.

gerçeklere dayanan kanıtlar vardır. Ancak uzmanların bu konudaki düşüncesi, 1952'nin sonlarında Sovyetler Birliği'nin Kore'deki Çin ordularına gönderilen malzeme yardımı miktarını azaltmaya başladığı yönündedir. Bu azaltmanın nedenleri şunlar olabilir: Rus silah fabrikalarının silahlarını revize etme ihtiyacı, Sovyet'in yüksek komutasındaki berabere biten bir savaşa daha fazla malzeme gönderme tereddütü ve Rusya'nın, Avrupa'daki Batı Güçleri'nin düzenli büyüyüşünün bir sonucu olarak batı savunmaları hakkındaki endişelerinin artması. Sovyet kısıtlamasının bir diğer sebebi bütün silahların Çin'e gönderilirken, Çin'in tüm askeri gücünü toparlaması şüphesi olabilir. Ülkeler birbirine destek verseler de hiçbir zaman, karşı tarafın çok güçlenmesini istememiştir. Rusya da bu nedenle Çin ve Kore'ye yardım etmek istememiştir(…)."[233]

Sovyetler ve Çin arasındaki rekabet Amerika Birleşik Devletleri'nin de Asya üzerindeki politikasını etkilemiştir. Çünkü ABD'nin ihtiyaç duyduğu önemli doğal kaynaklar Sincan ve Mançurya bölgesinde yer almaktadır. Bu iki bölge, zengin doğal kaynaklara sahip olması açısından Rusya ve Çin için paylaşılamayan topraklar olmuştur. Aynı zamanda bu bölgelerde hâkimiyet kurmak oldukça zordur. Bu durumun başlıca sebebi bölge halkının %80'inin Türkçe konuşan Müslümanlardan meydana gelmesidir[234]. Çünkü Müslüman Türkler sıklıkla milli duygular ile birleşerek, Doğu Türkistan'da ayaklanmalar başlatmışlardır. Özellikle Çin'e karşı yapılan millîyetçi ayaklanmalar zamanla diğer ülkelerde baskı gören Müslümanlara da örnek olmuştur. Bu sayede milli temelli ayaklanmalar uluslararası bir boyut kazanmıştır. Endonezya, Pakistan, Irak, Şeria, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve Libya gibi ülkelerde Müslümanlar yaklaşık kırk yıl içerisinde kendilerine bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardır. Buna ek olarak Tunus, Cezayir, Fas gibi yerlerdeki Müslümanlar, Sincan'daki olaylardan etkilenip yaşadıkları bölgelerde daha fazla imtiyaz sahibi olmak istemişlerdir. Müslümanlar, Süveyş Kanalı Bölgesi'nde, Fransız hâkimiyeti altında yaşadıkları Kuzey Afrika'da ve Sovyetlerin yönetimi altında yaşadıkları Orta Asya'da kendilerini bağımsız olarak görmek istemişlerdir[235].

Tüm bu gelişmelere ek olarak, Filipin Denizi'nden Atlas Okyanusu'na kadar yayılan Müslümanların manevi birlikleri sağlanmıştır. Fakat The New York Times

[233] The New York Times, "Chinese Reds Tread Uneven Path In Their Alliance With the Soviet", 27 Aralık 1951, s. 26.
[234] The New York Times, "Red Activity In West China Sways U.S. Policy In Asia", 28 Kasım 1953, s. 3.
[235] The New York Times, "National Theatres In Moskow Contest", 6 Temmuz 1930, s. 2.

gazetesine göre, Müslümanlar tam anlamıyla birlik olamamış ve hem Sovyetlerin hem de Çin'in, Müslümanlar üzerinde yaptığı baskıları çabuk unutmuşlardır[236].

Başka bir haberde ise Filipin Denizi'nden Atlas Okyanusu'na yayılan direnişlerin, tüm Müslümanlar arasında manevi bir güç oluşturduğuna değinilmiştir. Fakat bu manevi güce rağmen, Müslümanların bağımsızlık süreçlerinin çoğunlukla İslâm Dünyası liderlerinin tartışmaları nedeniyle sekteye uğradığı da ayrıca vurgulanmıştır. Bu noktada Arap Birliği gibi örgütlerin sağlamlıktan ve birlik içinde olmaktan uzak kalmış olmaları da durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Çünkü, İslâm Dünyasının içerisinde, Sünni, Şii ve Vahabi gibi dinsel farklılıklar bulunmaktadır. Bu dinsel farklılıkların, Müslüman halkların özgürlük davalarına engel olduğu konusu Times gazetesinde eleştirilmiştir[237].

IV. Değişen Dengeler Çerçevesinde Doğu Türkistan (1954-1963)

A. 1954 - 1963 Yılları Direniş Hareketleri

1954'ten 1958 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan'daki ihtilal Hoten şehrine kadar uzanmıştır[238]. Bu yıllardaki millî direniş hareketlerini komünist yöneticilerin beyanlarından takip etmek mümkündür. Sinkiang Valisi Seyfettin Azizi, 26 Temmuz 1955 tarihinde "*Millî Halk Meclisi'nde*" yaptığı bir konuşmada "*karşı koyma hareketlerinin ve isyanlarının bastırılması zaruretine inanıyorum*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. "*1954 yılında Kaşgar'dan 400 km. uzakta bulunan Hoten şehrinde ihtilal teşebbüsünde bulunduk*" diyerek Doğu Türkistan'daki bağımsızlık ayaklanmalarını desteklediğini belirtmiştir. Öte yandan Hoten'deki ayaklanmalarla ilgili, *Sin Hua Jebov* günlük gazetesi 25 Eylül 1956 tarihli nüshasında, "*Hoten'de ve bölgenin her tarafında isyancı unsurlar bulunmakta ve bu unsurlar millî ve dini prensipleri yayarak anarşiler meydana getirmektedir*[239] ifadesine yer vermiştir.

Nitekim 1958 yılında Sinkiang'da yüksek rütbeli 378 memur ve halk temsilci meclisi üyeleri, mevcut rejimi yıkmak için bir isyan hareketi tertip etmişlerdir.

[236] The New York Times, "National Theatres In Moskow Contest", 6 Temmuz 1930, s. 2.
[237] The New York Times, "West Faces challenge Of The Moslem World", 3 Şubat 1952, s. 2.
[238] The New York Times, "Russia's Asian Frontier", 5 Haziran 1955, s. 10.
[239] Alptekin, a.g.e., s.279.

Sinkiang gazetesi 1958 yılındaki millî direniş hareketinin asıl sebebinin bazı Türk okullarında Uygur lehçesi yerine Çince'nin kullanılmasından kaynaklandığını yazmıştır. Bu duruma özellikle öğrenciler büyük tepkiler vermiş ve bu sebeple bir çok direnişçi cezalandırılmıştır[240].

1954-1958 yılları arasında direniş hareketlerinde Rusların Çinlilere desteği önceki yıllara göre azalmıştır. Ruslar 1954 yılına kadar her ne kadar zaman zaman politikalarını ikili şekilde yürütselerde, 1954 yılında daima Çinlilerin yanında olduklarını gerek gizli anlaşmalarla, gerekse verdikleri tavsiyelerle belli etmişlerdir[241]. Bu dönemde Rusların Doğu Türkistan'daki yoğun etkisi, yerini durağan bir sürece bırakmıştır. Çünkü Ruslar artık Çin hükümeti ile anlaşmazlık yaşayıp var olan güçlerini bu konuda kullanmak yerine, kendi ekonomilerini geliştirmek için çalışmalara başlamış[242] ve öncelikle bu bağlamda demir yolu bağlantılarını hızlandırmıştır [243]. Bu bağlantı sayesinde yeni sanayi ve maden ocaklarına giden her yönde demiryolları planlanmış ve inşa edilmiştir[244]. Rusların bu dönemde Çin'e karşı sessizliğinin nedeni görüldüğü üzere kendilerini özellikle ekonomik anlamda kendilerini geliştirmeye adamış olmalarıdır[245].

Doğu Türkistan'da Rus etkisinin yerine, Çin etkisinin baskın olduğu bu dönemi 1957 Eylül'ünde Doğu Türkistan'ın Umumi Valisi Seyfeddin yaptığı bir konuşmada şu sözler ile desteklemiştir:

> *"Sosyalizme geçmiş olduğumuz şu sıralarda millî ekalliyetler, bilhassa münevverler arasında mahallî millîyetçilik hareketleri kuvvetlenmektedir. Geçen senelerden beri Çinlilere karşı koyma hareketi ve Çinlilere yabancı gözüyle bakma gibi davranışlar, yerli milletlerin ve münevverlerin arasında çok yayılmıştır. Bazı aşırı millîyetçiler, Çinlileri Sinkiang'dan kovup çıkarmaya uğraşmıştır. Onlara göre Çinliler, Sinkiang'a felâket getirmişlerdir. Bazı bozguncular Çinlilere bir "kolonist devlet" gözüyle bakmaktadırlar. Durum o ki 1958 yılındaki millî direniş hareketlerinin asıl sebebi; bazı yüksekokullarda ve konferanslarda Uygur lehçesi yerine Çince'nin kullanılması olmuştur. Bilhassa öğrenciler ve münevverler arasında bu uygulamalar, büyük kıpırdanışlar*

---

[240] Alptekin, a.g.e., 267-268.
[241] The New York Times, "Red Activity In West China Sways U.S. Policy In Asia", 28 Kasım 1953, s.3; The New York Times, "Russia's Asian Frontier", 5 Haziran 1955, s. 10.
[242] The New York Times, "Party leader plans in Soviet Republic", 1 Kasım 1954, s. 26.
[243] The New York Times, "Iran Soviet Accord Due Agreement On Border Rows is Due For Tomorrow", 5 Kasım 1951, s. 4.
[244] The New York Times, "China Builds Vast Rail Link In Northwest to Soviet Asia", 3 Aralık, 1951, s. 27.
[245] The New York Times, "Chinese Rail Link To Soviet Gaining", 14 Ağustos 1956 s. 1.

meydana getirmiştir. Bunun için birçok kişi cezalandırılmış, Türk öğrenciler ve dekanlar okullardan uzaklaştırılmıştır."[246]

Millî direniş hareketlerine sebep olan Çinlilerin bölgede uyguladıkları bu faaliyetlerin Doğu Türkistan için faydalı olacağını açıklamış ve her icraatın sözde gerekçesini bildirmiştir. Çin, Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar ile halkın gözünde güven kazanmaya çalışmıştır. Fakat bu niyetinin altında şahsi devlet çıkarlarını korumak yatmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Halk Mahkemeleri aracılığıyla Doğu Türkistan halkından, özel birikim ve malları talep edilmiştir. Hükümet, bu talebin gerekçesini "*Şimdiye kadar iş adamları, tüccarlar, esnaflar ve toprak sahipleri tarafından; işçilerin, ortakçıların ve tezgâhların hak ve ücretleri gasbedilmiş ve ücretleri tam ödenmemiştir. Bunun için bu hak ve ücretlerin onlardan geri alınması için faaliyete geçilmiştir*" olarak ifade etmiştir. Fakat Çin Mahkemesi, mağdur kişilerin haklarını alabilmeleri için işverenden talep edilen meblağın büyük bir kısmını Hükümet bütçesine eklemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Çin'in asıl amacı, halkı fakir bırakmak, ekonomik gücünü zayıflatmak ve halkın üzerinde tam bir hâkimiyet kurmaktır[247].

Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'da uygulamaya koyduğu politikalar halk üzerinde bir panik yaratmıştır. Üzerinde baskı ve korku hisseden halk, ekonomik anlamda kendini garantiye almak için, ellerindeki erzak vs. gibi malları çıkarmak istemiştir. Bu durumu fırsat bilen Çin Hükümeti, erzakları ucuz fiyattan alarak, Çin depolarına toplamıştır[248].

Kızıl Çin idarecileri, farklı yöntemlere başvurarak Doğu Türkistan halkına baskı uygulamaya hayatın her alanında devam etmiştir. Hükümete karşı oluşan olumsuz tepkileri ortadan kaldırmak için Çin Hükümeti, geliştirdikleri propaganda kapsamında "*halk fikrini açıkça söylesin, biz de hatalarımızı ve kötü icraatımızı anlayalım ve düzeltelim*" demiştir. Halkın kendisini özgürce ifade etmesinin önünü açan Hükümet, önce "*Konuşurken bülbüller gibi ötün, yüzlerce çiçek gibi açılın. Hükûmeti tenkit ettiğinizden dolayı, hiçbir ceza verilmeyecek. Yalan söylemiyoruz. Ne isterseniz kabul edeceğiz. Hattâ istiklâl isteyenler dahi açıkça söylesin*" demiş daha

[246] Alptekin, a.g.e., s.266.
[247] Alptekin, a.g.e., s.245.
[248] Alptekin, a.g.e., s.235.

sonrasında ise, bu hareket ile tespit ettiği kişileri bir yıl kadar kısa bir zaman içerisinde tutuklayarak, özgürce paylaştıkları fikir ve düşüncelerinden dolayı halkı cezalandırmıştır[249].

Tüm bu yaşanan hadiselerden ve Kızıl Çin'in, Doğu Türkistanlara uyguladığı yıldırma politikalarından dolayı, Doğu Türkistanlılar artık yaşam güvencelerini kaybederek Himalaya'ya doğru göçe başlamışlardır. Doğu Türkistan Türkleri göç hareketi ile birlikte çok acı kayıplar yaşamıştır[250].

The New York Times gazetesinde yer alan habere göre 400 ile 500 kişi hayatlarını, Himalaya'ya doğru gerçekleştirdikleri göç sırasında kaybetmişlerdir. Bu göçte yüzlerce kişinin ailesi yok olmuştur. Bu isimler arasında millî mücadelenin önde gelen isimlerinden İsa Yusuf Alptekin de bulunmaktadır. Haberde belirtildiğine göre, kızını Noel günü kaybeden İsa Bey'in 8 yaşındaki oğlunun ise donmuş olan ayağının biri kesilmiştir. Ne yazık ki 1949 yılından bu yana Doğu Türkistanlı Türklerin yaşadığı bu zorluklara "*dur*" diyebilen çıkmamıştır. Hatta Sovyetler göçmenlerin bu kötü durumlarından kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmak istemiş ve Doğu Türkistan'dan göç eden Türkleri kendi taraflarına çekip, Sovyet ordularında kullanmak istemişlerdir[251]. Dış ülekeler tarafından kullanılmak istenen Doğu Türkistan Türkleri ölümü göze alarak ülkelerine mecburen geri dönmüşlerdir[252].

1959-1963 yıllarında Kızıl Çin, Doğu Türkistanlıların kendisine karşı çıkardığı ayaklanmalardan Sovyet Rusya'yı sorumlu tutumuştur. Bu sebeple, iki devlet arasındaki ilişkiler iyice bozulmuştur. Bu olaylar sonucunda Çin Hükümeti, Doğu Türkistan'daki Rus elçiliklerini kapatmıştır. Yabancı bir gazetede bu konu hakkında şu şekilde söz edilmiştir: *"Nitekim 1959 ve 1962 yıllarında, toplu olarak binlerce göçmenin hududu geçmesinden sonra Pekin, Doğu Türkistan'daki Rus Konsolosluğu'nu kapatmıştır. Buna karşılık Moskova da, Çin'de bulunan teknisyenlerini geri çekmiştir[253]."*

---

[249] Alptekin, a.g.e., s. 243.
[250] The New York Times, "Chinese Lost Their Lives In Cold During Himalayan Immigration", 30 Ocak 1950, s.15.
[251] The New York Times, "Russian Strategy Kashmir Targeting Nepal" , 9 Kasım 1950, s. 16.
[252] The New York Times, "Unwanted Turkish Return To China", 4 Aralık 1950, s.3.
[253] Alptekin, a.g.e., s. 280.

1960'lı yıllara gelindiğinde, Doğu Türkistan halkı, Çin Hükümetinin yönetimine ve baskıcı faaliyetlerine karşı protestalar yapmıştır. Bu protestoların Çin hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılması üzerine, Doğu Türkistan Türkleri, İli, Altay ve Tarbağatay , Aksu, Kaşgar bölgelerine doğru göç etmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde Türkler Sovyet Birliğine doğru da hareket etmişlerdir. Bu göçler sırasında Doğu Türkistanlı aydınlarında arasında bulunduğu çok sayıda kişi, Çin tarafından Kazakistan'a ve Özbekistan'a yerleşme mecburiyetinde bırakılmıştır[254].

1950-1960 yıllarında Doğu Türkistan'da Çin hükümetine karşı çıkan ayaklanmaların başlıca sebepleri; özellikle Türklerin dini alanda baskı görmeleri ve temel hak ve özgürlüklerinin elinden alınmış olmasıdır.

B. 1965 - 1968 Yıllarındaki Direnişler

1965'den sonraki yıllar arasında, Çin hükümetine karşı Doğu Türkistan'da, çıkan millî hareketlerin başlıca nedeni; Türk diline karşı uygulanan yaptırımlar olmuştur. Ayrıca bu yıllarda Çin'in İslam dinine karşı yaptığı hakaretler, Doğu Türkistan halkının hükümete karşı ayaklanmalarını daha da hızlandırmıştır[255].

1966 yılına gelindiğinde, Doğu Türkistan halkının, Çin Hükümetine karşı vermiş olduğu milli mücadele, Endonezya'da yayımlanan bir gazetede de yer almıştır. Haber Türklerin direnişlerinden şu şekilde bahsetmiştir. "*1966 senesi aralık ayı içerisinde Doğu Türkistan'da 75.000 Müslüman şehit edilmiştir. Bu katliam, Müslümanların Ramazan ayını karşıladıkları bir sırada yapılmıştır*[256]*.*"

Kızıl Çin'inin Doğu Türkistan'ı işgal sürecinde, öldürülen Türklerin sayısı rakamsal olarak şu şekilde verilmiştir: Bu rakamlara göre*; 1949-1952 yılları arasında 2.800.000, 1952-1957 yılları arasnda 3.509.000, 1958-1960 yılları arası 6.700.000 ve 1961-1965 yılları arası 13.300.000 Doğu Türkistanlı Türk katledilmiştir.*[257]

Kızıl Çin'de Hükümet tarafından 1966'dan 1972 yılına kadar olan süreçte, yaklaşık 35 milyona yakın insan öldürülmüştür. Öldürülen bu insanların yaşadıkları bölgeye, Çin Hükümeti tarafından peyder pey Çinli halk yerleştirilmiştir. Uygur,

[254] Yücel, a.g.e., s.9.
[255] Alptekin, a.g.e., s.271.
[256] Alptekin, a.g.e., s. 254.
[257] Alptekin, a.g.e., s. 275.

Kazak veyahut Kırgızlı kızlar, Çinli askerlerle veya bu bölgelerde yerleşen Çinlilerle evlenmeye mecbur bırakılmıştır. Çin Hükümeti'nin bu faaliyetlerinin amacı, Doğu Türkistan topraklarını Çinlileştirmektir[258].

Doğu Türkistan, Mao önderliğindeki Çin tarafından bir çok alanda baskıya maruz kalmıştır. Bölgede başlatılan *Kültür Devrimi* sert ve yıkıcı sosyal politika ve ilkeleri hayata geçirmiştir. Çin Hükümeti'nin bu devrim hareketi ile temel amacı, Komünizm rejimini bölgede etkin kılmaktır. Bu amaca hizmet için Çin, Doğu Türkistan halkının hayvanlarını, toprağını ve tarım aletlerini devlet tekelinde kayda geçirmiştir. Ancak birkaç yıl içerisinde verimli topraklar, potansiyelinden fazla ekim yapılmasıyla verimsizleşmiş ve kullanılamayacak hâle gelmiştir. Aynı zamanda Doğu Türkistan'ın, Moskova ile olan temaslarının bitmesi de ihtiyaç duyulan maddi destekten yoksun kalarak, ekonominin zayıflamasına sebep olmuştur. Kültür Deverimi adı altında yürütülen bütün çalışmalar, büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Elde edilen verilere göre, yaklaşık 30 milyon Doğu Türkistanlı, kıtlık sebebi ile hayatlarını yitirmiştir[259]. Yaşanılan bu talihsizlikler sonucunda farklı yıllarda Kırgız, Kazak ve Uygur halkları kitleler halinde Sovyet Cumhuriyeti'ne göç etmiştir[260]. Doğu Türkistan'da bunca olumsuzluk yaşanırken uluslararası bağlamda bir sessizlik yaşanmıştır. Bu sessizliğin en somut örneği ise 1960lı yılların ortasından 1980li yılların başına kadar The New York Times gazetesinde Doğu Türkistan hakkında kaydadeğer bir haber bulunamamasıdır.

---

[258] Alptekin, a.g.e., s.275.

[259] Armaoğlu, a.g.e., s.572-575; Georges Langlois, **20. Yüzyıl Tarihi**, Nehir Yayınları, İstanbul 2000, s. 339.

[260] Kurban, a.g.e, s. 98-100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇİN İŞGALİ ALTINDA DOĞU TÜRKİSTANLILARA YAPILAN YAPTIRIMLAR

Öncelikle Çin Hükümeti'nin Türkistan bölgesinde uyguladığı politikaların sebeplerini anlamak gerekmektedir. Bu durumun en önemli sebebi Çin'in Doğu Türkistan'ı eski dönemlerden, bugüne kadar kendi toprağı olarak görmesidir. Aynı şekilde Doğu Türkistanlılar'da bu coğrafyayı kendi öz vatanları olarak benimsemektedirler. Bu nedenlerden dolayı zamanla bir takım anlaşmazlıklar meydana gelmiştir[261]. Türkistan'da çıkan huzursuzluklar, Komünist Çin'in farklı etnik kimlikleri, milletleri ve ulusları azınlık olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçi bir tavır sergileyen Çin, Türkistan bölgesinde yaşayan azınlıklara baskı uygulamıştır[262].

Komünist Çin, Türkistan bölgesini Çinlileştirmek adına faaliyetlerde bulunmuştur. Bu Çinlileştirme amacı doğrultusunda, bölgede yaşayan Türkistanlı halkların topraklarına sistematik bir şekilde Çin halklarını yerleştirmiştir. Özellikle *Kumul İli, Urumçi, Tarabagatay* bölgeleri başta olmak üzere Çinlileştirme politikası uygulanmıştır. Yerlerinden istekleri olmadan göç ettirilen Çin halkına, yeni gittikleri bölgelerde bazı ayrıcalıklar verilmiştir. Bunlar, beğendikleri toprağa yerleşmeye, Doğu Türkistan halkının mal, eşya vs. gibi özel mülklerini tahrip edip, bölge halkının canına kastetmeye kadar varmıştır[263].

Bu düşünce tarzından hareketle Komünist Çin, Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'da baskı, yıldırma ve işgal politikası uygulamıştır. Çin, bölgeye sözde özerk bir idari sistem getirse de bu durum hiçbir zaman uygulamada görülmemiştir. Böylece Çin, bölgede meydana gelen ayaklanmaları bölücülük olarak görmüş ve sert biçimde bastırmıştır [264]. Örneğin, Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan, II. Sekreteri

---

[261] Dağcı ve Keskin, a. g. m. ,s .2.
[262] Abdureşit, "Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milletlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikler", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz 2009 , s.64. (63-90).
[263] Alptekin, a. g.e. , s.117.
[264] Adıbelli,a.g.e., s. 30.

Sav–Li–Cin, *"Sincan'da 20.000 kişinin gizli faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle çeşitli cezalara çarptırıldı"* şeklinde resmen beyan etmiştir[265].

II. Dünya Savaşı bitiminde, 1947 yılında Çin'in kendi içindeki Milliyetçi gruplar ile Komünist gruplar arasında çatışmalar başlamıştır. Bu anlaşmazlıklar sonucunda Komünistler galip gelmiştir. Çinli Komünistler tarafından, 1949 yılında "*Çin Halk Cumhuriyeti*" kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin kurulmasıyla, Sovyetler ile Çinlilerin ilişkileri olumlu yönde ilerlemiştir. Sovyetler, kurulan yeni Komünist Çin yönetimine her konuda destek sağlamıştır[266].

Kurulan yeni yönetim ile Çin milliyetçisi olan Mao Zedung Hükümetin başına getirilmiştir. Zedung, Çinlileştirme, azınlıkların hareket alanlarını kısıtlama, milli tabanlı bir direnişe engel olma ve Doğu Türkistan'da tam bir kontrol sağlamak adına çalışmalar yapmıştır. Her ne kadar Sovyet destekli bir hükümet kurulsa da daha sonrasında Zedung'un en belirgin hedeflerinden bir tanesi, bölgede var olan Sovyet egemenliğine son vermektir. Bu amaç doğrultusunda Çin tarafından Doğu Türkistan'a doğru ciddi bir hareket başlamıştır. Fakat hem sayı, hem teçhizat bakımından zayıf olan Türkistanalılar, mücadele etseler bile başarı sağlayamamışlardır[267].

Bu hareketin amacı; Doğu Türkistan'daki millî hareketleri bastırmak, bölgeyi kontrol altına almak ve ülkedeki Sovyet egemenliğini azaltmaktır. Bu amaçla Komünist Çin'in orduları Doğu Türkistan topraklarında ilerlermişlerdir. Bu ilerleyişe karşı Doğu Türkistan halkı kendi imkânları ile karşı koymaya çalışsa da düşmanın elinde bulundurduğu silah gücü ve sayısal üstünlüğü sebebiyle bu mücadelede başarı kaydedemişlerdir[268].

Doğu Türkistan'da aynı dönemde meydana gelen çatışma ve baskıların ardı arkası kesilmemiştir. Türklerin anadillerini konuşmalarının engellenmesi, dini inanç ve gerekliliklerini icra edememesi, olayları daha da güç boyutlara taşımıştır. Bu gibi sebeplerden dolayı Doğu Türkistanlılar, Milli bir uyanış ve direniş harekatı başlatmıştır. Bu mücadelenin en temel amacı ise insani boyutlarda bir yaşam hakkı

---

[265] Karahoca, s.30.

[266]Umut Berkcan, "Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi,Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü" , Pamukkale Üniversitesi Sosyal Blimler Enstitüsü Dergisi, 27 Ocak 2003, s. 372.

[267] Forbes, a.g.e., s.406.

[268] Hayit, a.g.e., s.330.

elde edebilmektir. İki ulus arasındaki çatışmalar ve rekabet hız kazanarak devam etmiş ve Doğu Türkistan halkı, sonuna kadar direnç göstermesine rağmen halkıın çoğunluğu hayatını kaybetmiştir[269].

Doğu Türkistan Türklerinin vermiş olduğu Milli Mücadele'nin amacı, insani haklarını korumaktır. Bu mücadele süresince milyonlarca Türk Çinliler tarafından öldürülmüştür[270]. Mücadelelerden sağ kurtulan Doğu Türkistanlılar ise Çin baskısıyla ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılmıştır. Bu zorunlu göç hadisesi sonucunda, bölgede azınlık olarak var olan Çinliler, Uygur Türklerine oranla nüfus açısından bir üstünlük elde etmişlerdir[271].

Çinliler, Doğu Türkistan hakkındaki planlarını kolay uygulayabilmek adına Türklere bazı yasaklar koymuşlardır. Örneğin; halkın tüm geçim kaynaklarına kısıtlamalar getirilmiştir. Eşya, mal, tarla gibi özel mülke ait pek çok şeyin, Çinli idarecilerin izni olmadan satılması engellenmiştir. Halk arasında birliğin yok olması, casusluk yapmak ve şikayet etmek gibi davranışlar destek görmüştür. Sadece toplumsal ilişkiler bakımından değil hane içinde de aynı casusluk faaliyetleri yürütülmüştür. Okul çağına gelen çocuklar, eğitimde başarılı olabilmek için ev içinde konuşulan her şeyi eğitmenleri ile paylaşmak zorunda bırakılmıştır. Bu durumdan dolayı ebeveynler aile içinde rahat konuşamamaya ve birbirlerine olan güvenlerini kaybetmeye başlamıştır[272].

I. DOĞU TÜRKİSTAN'DA SOSYAL ALANDA ÇİN YAPTIRIMLARI

Çin iktidarı, Doğu Türkistan'da idaresinin devamlılığını sağlamak için, bölgede sosyal ve siyasal alanda bir çok yaptırımlar uygulamıştır[273]. Çin hükümeti'nin Doğu Türkistan üzerindeki yaptırımları açısından en dikkat çeken yöneticilerinden biri Mao Zedong'dur.

[269] Hayit, a.g.e., s.330.
[270] Alptekin, a.g.e., s.254.
[271] Küçükköy, a.g.m., s. 2.
[272] Alptekin, a.g.e., s. 217-218.
[273] Alptekin, a.g.e., ss.222.

A. Mao Zedong

Mao Zedung 26 Aralık 1893 tarihinde Huan'da doğmuştur. "*marjinal*" ve "asi" olarak görülen Mao'nun fikir ve düşünce hayatı çok küçük yaşta evrilmiştir. Bu duruma babası ile giriştiği tartışmalar örnek olarak gösterilmiştir. Mao Zedong, küçük yaşlarda, hayatta kendine bir hedef belirleyebilmiştir. Okumayı çok seven bir öğrenci olmasına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı (ailesel ve ekonomik problemler) okul hayatı sona ermiştir. Mao, özgün fikirleri doğrultusunda hareket etmeye başlamış ve bu sebeple babası ile arasında büyük sorunlar baş göstermiştir[274]. Mao bu probblemleri şu sözlerle ifade etmiştir:

> "*Babamla sürekli tartışma halindeydik. Babamın emirlerine itaat edip boyun eğdikçe daha fazla dövülüyordum. Bir gün bu durumun artık bitmesi için isyan etmem gerektiğinin farkına vardım. o gün kendim için başlattığım özgürlük isyanınını bugün halkım için başlatıyorum*"[275].

1916-1927 yıllarına gelindiği zaman Mao, yetişkin olmaya başlamıştır. Fikir ve düşünce hayatı iyice olgunlaşan Mao, üniversite döneminde kütüphanede çalışmaya başlamış ve Marksist düşüncelerden etkilenerek, Marksizm'i benimsemiştir. Böylece Marksist ve Komünist fikirler ile evrilmiştir. Siyasi manada gelişimini 1949 yılında tamamladıktan sonra ise, Çin'de Komünist bir hareket başlatarak devrim ateşinin ilk kıvılcımlarını yakmıştır[276].

Çin Komünist Partisi'nin kurulduğu dönemde parti üyelerinden biriyle tanışmıştır. Güçlü karakteri sayesinde parti içerisinde kendisini göstermiş ve yükselmiştir. 33 yaşındayken 1500 kişilik bir kuvvetin sorumlusu olmuştur. Daha sonraki dönemler yükselişi hızla devam etmiş ve nihayetinde Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin başkanlığına seçilmiştir. Mao ve yoldaşları, Chiang Kai-Shek önderliğindeki yaklaşık 700.000 kişilik ordunun etrafını kuşatmasından sonra kaçmak zorunda kalmıştır. Tarihe 'The Long March' yani 'Uzun Yürüyüş' olarak geçen dokuz bin kilometrelik bu geri çekiliş, Mao'nun kontrolü ele geçirmesinde ki temel

---

[274] Esra Saygılı ve Mert Mahir Göz, "Mao Zedong'un Yaşamı: Siyasi, Askeri, Sosyal ve Kültürel Mücadelesi 1893-1976", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, S.10, Diyarbakır 2015, s. 4.

[275] Saygılı ve Göz, a. g. m. , s.4.

[276] Yusuf Sayan, "Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya 2013, s. 227.

etkenlerden biri olmuştur. Amaçları milliyetçi güçlerden kurtulup, kuzeydeki komünist güçlerle birleşmek olmuştur. Bu kaçış sonrasında, Mao ve daha sonra Çin Komünist Parti (ÇKP) tarafından “destansı bir sefer” olarak halka aktarılmıştır. Propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. 368 gün süren bu yürüyüşün sonunda açlık ve çatışmalar yüzünden geriye az kişi kalmış ve daha sonra bu kesim halk kahramanı mertebesine yükselmiştir[277].

Uzun yürüyüş sonrası Mao Zedung, Çinli komünistlerin dikkat çeken önderi olmuş ve liderliğiyle binlerce komünist genci etkilemiştir. Bu gençler kuzeye gelerek Mao’ya dahil olmuşlardır. Mao ve yoldaşları kuzeye vardıktan sonra ilk olarak Japonlara karşı mücadeleye girişmişlerdir. Ardından milliyetçilere karşı galip gelerek Çin Halk Cumhuriyeti’ni (ÇHC) ilan etmişlerdir. Mao, 1 Ekim 1949 tarihinde büyük kalabalığın önünde Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ilan etmiştir. 1976 yılına kadar sürdürdüğü iktidarını böylece başlatmıştır. İktidara geldiğinde ilk faaliyeti kalkınma planını hazırlayıp yürürlüğe koymak olmuştur[278].

1949 yılından itibaren Mao Zedung liderliğindeki komünist parti ekonomide kalkınma hamlesi yapmaya çalışmıştır. Ancak rejimin “kendi kendine yeterlilik” ilkesi gereğince başarılı olamamıştır. 1958 yılında Mao’nun kendi tasarladığı “ileriye doğru büyük adım” gibi projeler ekonomiyi ilerletmekten ziyade geriletmiştir. Bunun üzerine 1962 yılında merkeziyetçilik azaltılıp özel girişime yer verilmesiyle birlikte reform hareketleri başlamıştır. 1966 yılında Mao “Proletaryanın Büyük Devrimi”ni ilan ederek Çin Komünist Partisi (ÇKP) içinde tasfiyeler yapmış ve ülkede karışıklığa yol açmıştır .1956 yılında Mao tarihe “Yüz Çiçek Kampanyası” olarak geçen projesini hayata geçirmiştir. Bu projenin amacı, daha önce de belirtildiği üzere; aydınlara uygulanan baskının ve sansürün azaltılmasıdır. İlk başta hükûmetten çekinen aydınlar eleştiride bulunmamışlar ama zaman ilerledikçe eleştiriler yapmaya başlamışlardır. Bu eleştirilerin giderek artmasıyla da sistem sarsılmaya başlamıştır. Mao “sağcı akıma karşı mücadele” kampanyasıyla deyim yerindeyse adeta aydın avına çıkmıştır. Yüz Çiçek Kampanyası’nın bir sene içerisinde sonuna gelinmiştir. 1957 yılında Mao, Britanya’yı çelik üretiminde geçmeyi kendine amaç edinmiştir. Bu amaç

[277]Forbes, a.g.e., s. 63.
[278] Forbes, a.g.e., s. 65.

doğrultusunda her yöntemi mubah görmüştür. ÇHC'nin bu radikal projesi ile ekonomik kriz çıkmış, kıtlık baş göstermiş ve milyonlarca Çinli hayatını kaybetmiştir. Mao ne pahasına olursa olsun hedefe varmak için sonuna kadar bu facianın devam etmesine göz yummuştur[279].

Mao hırsı ve yayılmacı politikasıyla hem Çinli vatandaşlarına hem de azınlık olarak gördüğü Doğu Türkistan Türklerine zarar vermiştir.

II. Dünya Savaşı Sonrası'nın hemen ardından oluşan Soğuk Savaş döneminde Mao gücünü arttırmıştır. Aynı şekilde Doğu Türkistan meselesinde Soğuk Savaş oldukça önemli bir yer arz etmektedir. Keza bilindiği üzere Soğuk Savaş döneminde Doğu Türkistan yer altı kaynakları dolayısıyla Çin ve Rus güçleri için daha fazla dikkat çeken bir bölge haline gelmiştir.

B. İslâm Dinine ve İslâm Kültürüne Uygulanan Yaptırımlar

Komünist Çin Hükûmeti, Doğu Türkistan'daki mevcut hâkimiyetini arttırmak ve kendisine karşı oluşacak millî hareketleri önlemek için bazı önlemler almıştır. Bu amaç doğrultusuda ilk olarak Hükümete karşı yapılacak olan herhangi bir hareketin önüne geçmek istenmiştir. Hükümete karşı direnç gösteren, ayaklanma çıkaran, milli bir uyanış hareketi başlatmayı hedefleyen tüm tarafların liderleri tutklanıp, öldürülmüştür. Bununla yetinmeyen Çin Hükümeti, herhangi bir Türk direnişinden çekindiği için dönemin önde gelen Türk aydın ve din adamlarının halk üzerindeki etkisini kırmak için hayatlarına son vermiştir[280].

Doğu Türkistan coğrafyasında en baskın din İslamiyet'tir. İslâm dinine mensup olan halklar ise, Özbek, Kazak, Uygur, Dungan, Tacik, Kırgız ve Tatar halklarıdır. Bölgede var olan diğer dinler ise, Budizm, Lamaizm, Hristiyanlık, Taoizm ve Şamanizmdir. Fakat tüm bu dinler içerisinde nüfus potansiyeli en yüksek olan İslami gruptur. Bu sebeple Çin Hükümeti'nin Müslümanlara karşı uyguladığı her türlü politika daha çok baskıcı bir duruş sergilemektedir. Müslüman din adamlarının halkı galeyana getirmesinden çekinilmesi sebebiyle 1952 yılında çoğunluğu din

---

[279]Ragıp Kutay Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", **Akademik Bakış Dergisi**, Gazi Üniversitesi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 2007, s. 26.

[280] Mustafa Kahramanyol, **Yakın Tarihimizde Türkler'e Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler**, Ekip Baskı Yayınevi, Ankara 2005, s. 161.

adamlarından oluşan 120 bin kişi idam edilmiştir. İslamiyet'in Müslümanlar üzerindeki etkisini azaltmak için Çin Hükümeti denetiminde dini örgütlenmeler başlamıştır. Bu örgütlenmiş yapı, siyasi tabanlı ve particilik esasına dayalı bir oluşum haline getrilmiştir. Bu sayede Çin Hükümeti'ne biat etmiş din görevlileri yetiştirilmiştir. İbadet özgürlüklerine kısıtlama getirilen Müslümanların, Hac vazifelerini yapmaları bile belli bir kontenjan ile sınırlandırılmıştır[281].

Çin Devleti, Doğu Türkistan'daki hâkimiyeti elde ettiği zaman önündeki en büyük engeli İslâm dini olarak görmüştür[282]. Bundan dolayı Çinli idareciler, bizzat Müslüman din adamlarına, kutsal kitaplarını meydanlarda yaktırmıştır. Bu hareket ile halkın gözünde hem İslamiyeti hem de din hocalarını küçük düşürmek hedefenmiştir. Okul çağına gelen çocuklara ise, zorunlu ateistlik dersleri verilmiştir. Müslümanlara ait tüm kurum ve kuruluşlar (sosyal kurumlar, depo, kulüp, medrese vs.) kapatılarak, kütüphaneleri yakılmıştır[283].

Doğu Türkistan Türkleri din alanında her geçen gün artan baskılara karşı bir direniş hareketi göstermek ve bu durumla mücadele etmek zorunda kalmıştır Dinî eğitim veren okullar üzerindeki baskılar arttırılmıştır. Hükûmete karşı eylemleri organize ettikleri ve cami inşaatları için zorla bağış topladıkları iddia edilen medreseler de kapatılmıştır. Medya kanallarına da olaylarla ilgili haberlerin yayınlanmasına yönelik yasaklar ve sansür uygulanmıştır[284]. Hem dini hem sosyal alanda özgürlükleri kısıtlandığı için pek çok sıkıntıyla aynı anda mücadele etmek zorunda bırakılmışlardır. Öyle ki bugün halen daha Doğu Türkistan genelinde camiye gidiş gelişler ve cemaat arasındaki iletişim kontrol edilmektedir [285].

Doğu Türkistan'daki Müslüman halk üzerinde bitmek tüknmek bilmeyen baskılara her geçen gün yenisi eklenmiştir. Örneğin; halkı yanıltmak ve İslammiyete duydukları inancı kırmak için, imamlara zorla, Allah'ın varlığı konusunda yalan söylediklerine dair konuşmalar yaptırılmıştır. Müslüman halklar için özel bir ibadet

---

[281] Yarar, "Çin'in Batısı: Doğu Türkistan", **Avrasya Dosyası**, Bahar 1994, Cilt:1, Sayı:3, s.149.
[282] Yarar, a.g.m., s.149.
[283] Alptekin s.247, 248, 249.
[284] Michael Dillon, **Doğu Türkistan , Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol**, (Çev., Dr. Hayati Aktaş), İstanbul 2001,s.28-29.
[285] Varğolu, Abdülkadir, "Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Dünü, Bugünü ve Yarını", **Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi: Yuvarlak Masa Toplantısı**, Ankara, 2009, s. 6.

ritüeli olan Ramazan ayında, oruç tutup tutmayanları tespit etmek amacıyla gündüzleyin yemek toplantıları düzenlenmiştir. Bu toplantıları icabet etmeyenler ise, oruç tuttukları gerekçesi ile ağır biçimde cezalandırılmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde duvarlara İslam karşıtı protesto yazıları yazılmıştır. İslamiyet, emperyalizmin bir hizmetçisi olarak atfedilerek, Arap zenginlerinin uydurduğu bir din olarak tanımlanmıştır. Ayrıca "*her Müslüman'da mutlaka Çin kanı akmalıdır…*" şeklinde söylemler ve protestolar ile Müslümanlar aşağılanmıştır. Müslüman halkın kadınlarının tesettüre bürünmeleri Çin Hükümeti tarafından yasaklanarak, bireylerin hakettikleri bütün özgürlükleri yok denecek kadar aza indirgenmiştir[286].

Çin Komünizminin Doğu Türkistan'da benimsenmesi uğruna yapılan tüm çalışmalar mübah görülmüştür. İdam edilen hocalar, sokaklarda dolaştırılmış ve halkın gözü önünde parçalanmış, yakılmış ve ölü bedenlere bile türlü türlü eziyetler yapılmıştır. Öldürülen şahısların bedenleri için "*yer işgal edecek, istihsale engel olacak*" diyerek toprağa gömülmelerine müsaade edilmemiştir. Ayrıca ölülere mezar yapılmasına bile izin verilmeyerek ölülerin yakılması mecbur tutulmuştur. Benzer eziyetlerden birinde de Çinlilerin koyduğu vergiyi ödemeyip intihar eden Türklerin cesetlerinin, parçalara ayrılana kadar kırbaçlandığı ifade edilmektedir[287]. İslâm dinine karşı yapılan tüm bu yaptırımlar zamanla Doğu Türkistan Türklerinin ayaklanmalarına sebebiyet vermiştir.

C. Evlilik Alanında Uygulanan Yaptırımlar

Komünist Çin, Doğu Türkistan'da din baskısı dışında toplumun önemli bir yapı taşı olan aile konusu üzerinde de halka baskı yapmıştır. Çinlilerin bu konudaki amacı, Türk aile geleneğini ve yapısını bozmaktır. Ayrıca Çin Hükümeti, evlilik kanunu adlı bir yapı meydana getirmiştir. Bu yapıdaki amaçları, her ne kadar kadınların özgürlüğünü sağlamak gibi görülse de, asıl amacının eşler arasında anlaşmazlık çıkarıp aile birliğinin temelini sarsmak olarak ifade edilmiştir. Çin

[286] Refet Yinanç, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Olası Meseleler", **Gökbayrak Dergisi**, 2012, Kayseri , Sayı: 108., s. 8-13.
[287] Alptekin, a.g.e., s.265.

Hükümeti ilk etapta karakterleri diğerine nazaran daha zayıf olan kadınları seçip hem eşleri hem de kayınvalideleri konusunda şikayetçi olmaya zorlamıştır[288].

1958 yılına gelindiğinde Çinliler, Doğu Türkistan Türklerini ‘‘Komün’’ hareketi ile köle durumuna getirmişlerdir. Bu hareket Türklerin yüz kişilik barakalarda hijyenik olmayan ortamlarda uzun saatler çalışmasına neden olmuştur. *Komün Hareketi*, Türklerin iş hayatını olumsuz etkilediği gibi aile hayatını da olumsuzr etkilemiştir. Çünkü Çin Hükümeti, Türk ailelerinin aynı barakada kalmasına engel olmuştur. Eşlerin Hükümet’in izni olmadan birbirlerini görmeleri yasaklanmıştır. Ayrıca aile bireylerinin hastalanmaları durumunda tedavi olmaları da yasaklanmıştır. Böylece *Komün Hareketi* ile Çinliler istediklerini elde etmiş ve Türk aileleri parçalanıştır[289].

Çin Hükûmeti Türklere karşı doğum konusunda da bazı yaptırımlar uygulamıştır. Örneğin, işçi kadınlara soğum sonrası sadece üç gün doğum izni verilmiştir[290]. Normal koşullarda tıp, yeni doğum yapan kadınlar için 24 ile 42 gün arasında izin kullanılmasını uygun görmüştür. Bu uygulama sebebiyle Lohusa işçi kadınların 3 gün sonra işe başlıyor olmaları çoğu zaman hem anne hem bebek ölümlerine sebep olmuştur. Çinliler evlilik konusunda, Türk kadınlarını Çin halkı ile evlenmeye zorlamıştır. Bu duruma karşı gelenler olduğu zaman ise bu şahıslar cezalandırılmıştır. Çin Hükümeti bu politika ile Türkleri Çinlileştirmek istemiştir[291].

Çinlilerin, Doğu Türkistan’da uyguladığı evlilik ve aile politikaları en çok kadınları mağdur etmiştir[292]. Öyle ki Hükümet, Türk kadınlarını yaşam koşulları zor olan Adalara götürmüş, kendilerine çukur kazdırarak ardından bu kadınları taşlamıştır. Hükümet tarafından Doğu Türkistan Türkleri üzerinde uygulanan bir diğer politika ise “*doğum kontrolü*”olmuştur. Bu politika ile birlikte Çinliler, Doğu Türkistan’ın nüfusu ile ilgili verileri yakından takip etmek istemiştir. Bu duruma örnek olarak, kadınların hamile kalmadan önce Hükümete bildirme zorunluluğu ve Çin Hükümeti’nin o yıl içerisinde Türklerin sahip olması gereken çocuk sayısını önceden belirlemesi

---

288 Alptekin, a.g.e., s.266.
289 Ebubekir Türksoy, “Hicret”, http://www.gokbayrak.com/dergi-sayfalari/8 **s.1. (**Erişim Tarihi: 06.02.2019)
290 Türköz, a.g.e., s. 49.
291 Alptekin, a.g.e., s.241-242.
292 Türköz, a.g.e., s. 48.

gösterilebilir. Hükümet tarafından bu koşullara uymayan Türk ailelere ağır para cezaları verilmiştir. Çinlilerin doğum yapma için verdiği kotayı aşıp hamile kalan kadınlara ise kürtaj ve kısırlaştırma işlemi yapılmıştır. Kadınların gizli bir şekilde dünyaya bebek getirmeleri durumunda bebekler Çinliler tarafından öldürülmüştür[293].

D. Eğitim ve Kültür Alanında Uygulanan Yaptırımlar

Çince, Han-Tibet dil ailesindendir[294]. Milli dil çoğunlukla günlük konuşma dili olan Putonghua/kuzey Çincesi ve Pekin diyalekti olarak bilinen Mandarin'dir. Bunun yanında pek çok yerel diyalekt ve dil kullanılmaktadır[295]. Pekin lehçesi bütün Çin'de kullanılan ve okullarda öğretilen resmi lehçedir. Ayrıca Çin'i oluşturan 56 azınlık milletinin çoğunda kendi yerel dilleri vardır. Güney Çin'in lehçelerinden biri Kantonca'dır ve bu dil Hong Kong'da da konuşulur[296]

Çin Hükûmeti tarafından eğitim hakkı tanınmış olsa da Doğu Türkistan'da bakıldığında hükûmetin uygulaması ve sözleri tam tezatlık içermektedir. Daha önce belirtildiği üzere Doğu Türkistan halkı pek çok konuda olduğu gibi eğitimde de Çinlilerle aynı haklara sahip olamamıştır. Uygur Türklerinin okulları, Çin hükümeti tarafından desteklenmemiştir. Eğitimlerini başka ülkelerde devam etmek isteyen Türklere izin vermemiştir. Bu nedenle Türkler eğitim alanında yetersiz kalmışlardır. Çin hükümetinin amacı, gelecek nesillerin iyi eğitim almalarına engel olmaktır[297].

Doğu Türkistan'da müslüman öğrenciler her türlü eğitim hakkından, çinli öğrencilere nazaran daha az yararlanmıştır. Bu dönemde eğitimde ayrımcılık mevcuttur. Çin hükümeti tarafından, okulda işlenecek konular zorunludur. Bu konular özellikle müslümanların kültürlerini aşağılayacak şeklinde seçilmiştir. Örneğin; ilkokul öğrencilerine, Doğu Türkistan topraklarının en eski zamanlardan beri Çin'e ait olduğu bilgisi kabul ettirilmeye çalışılmıştır[298].

---

[293] Türköz, a.g.e., s. 49.
[294] Hasan Bilgin, **Stratejik Açıdan Çin**, USAK Yayınları, Ankara 2010, s.10.
[295] Karaca, a.g.m., s. 29.
[296] Bilgin, a.g.e., s.10.
[297] Dağcı ve Keskin, a.g.m., s.23.
[298] Dağcı ve Keskin, a.g.m., s.23.

Çin'in Doğu Türkistan'da eğitim alanındaki faaliyetlerinin en başında Türk kültürünün, İslamiyet'in ve Türk milliyetçiliğinin unutturulması ve bu tarz fikirlerin söylenmesinin bile engellenmesi gelmektedir. Bu nedenle Türklük ve Türk kültürü adına söylenen herhangi bir sözden dolayı bile öğrenciler okul tarafından ceza almıştır. Hatta kimi zaman hapis cezası bile verilmiş olduğu kaydedilmiştir.

Doğu Türkistan bölgesi 1949 yılında Çin tarafından ilhak edildiğinde ismi "*yeni toprak*", "*yeni sömürge*" anlamına gelen "*Sincan*" ile değiştirilmiştir. Doğu Türkistan halkı bu ismi hiçbir zaman kabullenmemiş olsa da Çin Hükûmeti tarafından kullanmaya mecbur bırakılmıştır. Aynı şekilde Uygur Türkçesi'nin kullanım alanı oldukça sınırlı hale getirilmiştir. Uygur tarihi hakkında veya Uygur dili ve külltürüne dair eserler yazmak yasaklanmıştır. Bu yasaklara uymayan Türkler, ağır şekilde cezalara çarptırılmıştır. 1958 yılına kadar Çince, okullarda saadece yabancı bir dil olarak okutulurken zamanla Çin dili eğitimi zorunlu ders olarak okutulmuştur[299].

Çin Hükûmeti, Doğu Türkistan'da belli bir plan ve program dahilinde bilinçli bir şekilde asimilasyon politikası gütmüştür. Uygurların öz kültür ve değerleri hiçe sayılarak, devlet tekelinde Çinlileştirme politikalarına alet edilmiştir.

II. DOĞU TÜRKİSTAN'DA SİYASİ ALANDA ÇİN YAPTIRIMLARI

A. Toprak Alanında UygulananYaptırımlar

Çinliler, Doğu Türkistan'da hayatın her alanında olduğu gibi tarım sektöründe de bir takım yaptırımlar uygulamıştır. Ayrımcılık olarak nitelendirilen bu yaptırım ve politikalar, yolsuzluk, çiftçilere yüklenen ağır vergi yükü gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Çin idarecilerinin yönetiminde ezilen çiftçiler yüklenen ağır sorumlulukları taşıyamamış ve topraklarını elden çıkararak fakirleşmiştir[300]. Ederinin altında satılan topraklar Çinli halk ve idareciler tarafından ucuza satın alınmıştır. Müslüman Türk çiftçileri, toplumda ezilirken Çinli çiftçiler, serbest bir şekilde tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Çin halkı ve Türk halkı arasındaki refah seviyesi her geçen gün daha da belirginleşmiştir. Eşitsizlikler ve adaletsizlikler, halkı

---

[299] Karaca, a.g.m. s.26

[300] Mehmet Yakup Buğra, **Hatıralarım Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikayesi**, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s.94.

ortadan ikiye bölmüştür. Çinlilerin yaşadığı bölgeler, Avrupai ve modern bir tarzda gelişirken Türkistanlıların yaşadığı başta Hoten ve Kaşgar gibi şehirler, refah seviyesi açısından git gide gerileyerek, bilinçli bir şekilde Çin Hükümeti tarafından yoksullaştırılmıştır. Bölgesel olarak yaşanan bu gelir eşitsizliği tamamen etnik farklılıklardan ve Çin Hükümeti'nin milliyetçi tavrından kaynaklanmıştır[301].

Çinli idarecilerin uyguladığı bu çifte standartın en somut örneği, şehirlerin sosyo-ekonomik bakıdan gelişmiş yerlerine daima Çin halkının yerleştirilmiş olmasıdır. Bunlara ek olarak, tüm kamusal hak (maaş zammı, ikramiye, konaklama vs.) ve özgürlüklerden Çin halkı faydalanırken, kazanç seviyesi düşük, alt tabaka işlere özellikle Türkler seçilmiştir. Öyle ki prestijli iş ilanlarında Uygur Türklerinin başvurularının dikkate alınmayacağı özellikle belirtilmiştir. Eğitim durumu yüksek, vasıflı ve kalifiye Türkler bile kaliteli, hakkettikleri mevkiilerde çalıştırılmamıştır. Gün geçtikçe fakirleşen Doğu Türkistan'ın yerli Türkleri, kendi ülkelerinde ikinci sınıf insan durumuna düşmüştür. Çin Hükümeti, uyguladığı baskıların dozunu arttırmaya yıllarca devam etmiştir. Çin Hükümeti tarafından zorla çalıştırılan emekçi Türk halkının, yaptıkları iş karşılığında maaş ödemek bir yana yemek, barınma ve yol masrafları gibi en temel gereksinimleri bile karşılanmamıştır. Sistematik bir şekilde uygulamaya konulan bu politikalarda çalışmayı reddeden Türkler ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bu ayrıştırıcı tutum bugün halen daha bölgede etnik bir ayrılığın sürdürülmesine sebep olmuştur[302].

Kızıl Çin'in Türk halkına yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımların önü ilk olarak, 1951 "Toprak *Reformu*" ile açılmıştır. 1953 yılına kadar devam eden bu süreçte Çin idarecileri, halka sunacağını iddia ettiği hak, eşitlik, özgür tarım gibi söylemleri ile vaatlerden öteye gidememiştir. Çin Hükümeti'nin duyurusuna göre, halkın her tabakasından kişiler toprak sahibi olacak, gelir eşitsizlikleri son bulacak, işçilerin ve ekonomik durumu iyi olmayan kişilerin hakları bizzat Çin Hükümeti tarafından aranacaktır. Fakat Çin, hemen hemen hepsi toprak sahibi olan Türklerin topraklarını elinden alarak bu tarla ve arazileri sistemli bir şekilde Çin halkına satmıştır. Ayrıca işçi ve toprak sahipleri arasında çatışmalar çıkararak çalışanları işsiz bırakmış toprak

[301] Karaca, a.g.m, s.26.
[302] Alptekin, a.g.e., s.229.

sahiplerini ise tarımda çalıştıracak işçi bulamaz hale getirmiştir. Türk toprak sahipleri, yaşanan bu haksızlıklar sonucunda zamanla tarım ve çiftçilikten koparılmıştır[303].

Toprak sahipleri ve işçiler arasındaki problemlerin çözümü için mahkemeler kurulmuştur. Mahkemede görev alan tüm memurlar Çin halkından seçilmiştir ve mahkemeye çıkan Türkler zorla diz çöktürülmek zorunda bırakılmıştır. Çalışanlara, işverenler aleyhinde ifade vermeleri için baskı yapılmıştır. Güneşin altında uzun saatler çalıştırılma, su ve yiyecek vermeme, düşük ücretler ile çalıştırılma gibi yalan ifadelerde bulunulması şart koşulmuştur. Çinli idarecilere karşı gelip işveren lehine mahkemelerde ifade veren şahıslardan bir daha haber alınamaması durumun ne denli ağır olduğunu göstermektedir. Mahkeme sonucunda cezalandırılmasına karar verilen şahıslar halkın ve çocukların önünde öldürülmüştür[304]. Cenazelerine bile saygı duyulmayan Türk halkının öldürülen yakınları için ağlamaları, cenazeye sahip çıkmaları ve dini tören yapmaları dahi engellenmiştir[305]. Ölüm cezası dışında hapis cezaları da yaygın olarak görülmektedir. Ceza süreleri dolanlar, *Islah Kampı* veya *Emek Kampı* olarak adlandırılan çalışma kamplarına sürülmüş ve bu kamplarda ağır koşullarda çalıştırılmışlardır. Bu kişilerin mahkemelerde hiçbir şekilde kendilerini savunma yahut avukat tutma gibi hukuki hakları bulunmamıştır[306].

Çin kanunlarına göre; mahkumların ifadeleri alındığı sürece şahıslara herhangi bir yaptırım, baskı vs. yapmak uygun değildir. Fakat bu kanunlara rağmen, Çinli idarecilerin, Türk halkına çeşitli baskılsr yaptıkları söylenmektedir. Bu keyfi uygulamalar neticesinde sorumlu kişiler için soruşturma başlatılmışsa da bu kişiler Doğu Türkistan'daki Çinli devlet görevlileri tarafından korunmuştur. Bu yaptırımlar, kanunlara rağmen Çin Hükûmeti tarafından destek görmüştür[307].

Çin Halk Cumhuriyeti ekonomiye oldukça önem veren bir ülke olmuştur. Bu nedenle Doğu Türkistanda'ki toprakların neredeyse tamamında hâkim güç olmak

[303] Tuna, a.g.e., s.137.
[304] Alptekin, a.g.e., s.270.
[305] Alptekin, a.g.e., 275.
[306] İnsan Hakları Araştırma Derneği, "Çin Kayıplar, İnfazlar ve Ölüm Korkusunun Gölgesinde Uygurlar", Ankara 2009, s. 8.
[307] Türköz, a.g.e., s. 57-58.

istemiştir. Sadece tarımda değil kısa zaman içerisinde sanayileşme alanında da güçlenen Çin, Sovyetler Birliği ile yakınlaşarak ihracatını arttırmıştır[308].

Ekonomik anlamda kalkınma stratejisi olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1953 yılında yürürlüğe konulmuştur. Bu plan dahilinde ilk hedef, özellikle ağır sanayi alanında büyümektir. O dönem için, planlı ekonominin öncüsü olan Sovyet tarzı ekonomiden esinlenen Çin, bu sebeple Sovyetler Birliği'nden pek çok alanda ciddi yardımlar almıştır. Özellikle Sovyetlerin teknik desteğine ziyadesiyle ihtiyaç duyan Çin, bu bağlamda takriben 6000 kişiden oluşan danışmanlar birliğini ve 10.000 kadar Çinli öğrenciyi SSCB'ye göndermiştir. Sovyetler Birliği askeri ve ekonomi gibi pek çok alanda Çin'e destek vermiştir. Çin bu destek sayesinde kalkınma sağlamıştır. 1949 yazından itibaren SSCB-ÇKP/ÇHC ilişkileri olumlu yönde seyretmiştir[309]

Kooperatifleşme ise yine Çin Komünizmine uygun bir yapı olarak vücuda getirilmiştir. Özel üretim yapılması kesin bir şekilde Çin Hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayan halk ise ağır biçimde cezalandırılmıştır. Kooperatifleşme adı altında Komünist Çin, halka küçük araziler vermi ve daha sonra bu arazileri birleştirmiştir. Yani şahıs statüsünde özel mülkiyet hakkı ellerinden alınmıştır. Çinli yöneticilerin idare sisteminde yer aldığı şekli ile komün, tek bir amaç uğruna çalışan halk olarak ifade edilmektedir. Bu gayede olan Çin Hükümeti, özellikle Türk halkına karşı hiç bi hoşgörü göstermeksizin, esir kampı gibi barakalarda yaşamaya mecbur bırakmıştır. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar taşıyamayacakları sorumlulukta ve ağırlıkta işler yapmak zorunda kalmışlardır.

Her gün sabahın erken ssatlerinde polislerle uyandırılan halka, sağlıksız gıdalar ile kahvaltı yaptırılmıştır. Daha sonra ise oldukça uzak yerlerdeki iş sahalaınna zorla yürütülmüşlerdir. Çalışma koşulları ise insani boyuttaki şartlardan çok uzak olan Doğu Türkistanlılar, günün yarısını gündüz vakti çalışarak kalan yarısının bir kısmını da akşam karanlığında ışık altında çalışmaya devam ederek geçirmiştir. Türk işçiler, temel gereksinimlerinden bile yoksun bırakılarak, ayakkabısız, giysisiz, sıcak veya

[308] Ahmet Fazıl Özsoylu, **Çin Bir Devin Uyanışı**, Nobel Kitapevi, Adana 2006, s. 10.
[309] Ümit Çalık, "Çin Ekonomisi Mao ve Mao Sonrası Dönem", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 16, S. 64, Güz 2011, s. 186-187.

soğuk hava farketmeksizin öylesine ağır şartlarda günde on sekiz saat gibi bir süreyle çalıştırılmışlardır[310].

Kızıl Çin, Doğu Türkistan'daki egemenliğinin devamlılığını sağlayabilmek adına ekonomik yaptırımlar ile bölgedeki Türkleri pasifize etmiştir. Bu politikayı başarı ile gerçekleştirdikten sonra ise Türklerin din, dil ve ırk olarak yok olması gerektiğini öne sürerek bölge üzerindeki bütün hedeflerini Türkleri imha ve asimile etme esasına dayandırmıştır. Öyleki Çin'de imparatorlar değişmiş, rejimler değişmiş, ama Çinlilerin Türklere karşı bakış açısı hiçbir şekilde değişmemiştir. Türk halkı üzerinde baskı artmış ve yasaklar çoğalmıştır[311].

Bunların haricinde düğün ve cenaze töreni yapmak, ipekli kıyafetler giymek, evde değerli eşyalar bulundurmak yasaklanmıştır. Ayrıca bölge Türklerinin yapması zorunlu olan davranışlar arasında Mao'ya Allah diye hitap etmek, domuz beslemek, komünistlerin söyledikleri hiçbir şeye itiraz etmemek, elbiselerini 9 yıl giymek gibi eylemler yer almaktadır. Bu kural ve yaptırımlara dair bazı örneklere yer verilmiştir. Maddeler halinde bu yaptırımlara yer verecek olursak:

1- Kış aylarında, özellikle karlı ve buzlu alanlarda; yaz aylarında ise sıcak çöl alanlarında ince ve eski elbiselerle halkı 18 saat çalıştırarak, ölümle yüzyüze getirmek,

2- Halk karlı, buzlu tepelerde çalışırken, bu alanlarda dinamitler patlatılarak, kitleler halinde ölümlere sebep olmak,

3- Türklerin yaşadığı yerlerde, özellikle akarsu veya nehir gibi yataklar üzerinde dayanıksız barajlar yapıp, kuvvetli akıntılarda sel baskını olmasına zemin hazırlamak,

4- Maden ocaklarında ihmallerden kaynaklı çöküntüler ile binlerce işçinin toplu şekilde yok olmasına sebebiyet vermek,

5- Tedavi bahanesiyle hastalara, yanlış ilaçlar verilerek canlarına kasdetmek,

6- Çocuk yuvalarına getirilen çocukları, ihmaller sonucunda ölüme terk etmek,

---

[310] Alptekin, a.g.e, s.276.
[311] İsa Dolkun, "Uygur Diasporası'nın Tarihi ve Uygur Göçmenlerin Durumuna Genel Bakış", **Tarih Bilinci Tarih Kültür Dergisi**, Özel Sayı, Mart 2014, s.5.

7- Halk arasında açlık ve sefaletin yayılması için çaba göstererek, halkı ölümle karşı karşıya getirip binlerce insanın ölmesine seyirci kalmak[312] uygulanan başlıca politikalar arasındadır.

Ayrıca Çinlilerin yargılama usullerine bakıldığı zaman birçok çelişki görülmektedir. Yargılamalar adil değildir. Davaların görüldüğü mahkemeler taraflıdır. Bu nedenle karar verilen ölüm cezaları kanunlar çerçevesinden ziyada şahsi tutumlara göre verilmiştir. Çinliler, ölüm cezası verdikleri kişileri terör, casusluk, bölücülük suçlarıyla yargılamış ve suçlu iddiasında bulundukları kişilerin avukat edinme hakkını dahiengellemişlerdir[313]. Ayrıca bir çok davada mahkumlara ölüm cezası verilmesi için suçunun kanıtlanmış olma koşulu aranmamıştır. Ölüm cezası verilirken önemli nokta ırk, köken, sosyo-ekonomik etkenler göz önünde tutulmuştur. Ölüm cezası alan bu kişilerin öldürüldükten sonra cesetleri de yakılarak yok edilmiştir[314].

Ayrıca bahsi geçen tüm bu asimilasyon politikalarında Türk kızları, Çinli erkeklerle evlenmeye zorlanmıştır[315]. Fakat hiçbir zaman Doğu Türkistan, bu politikalara kaşı boyun eğmemiştir. Dilini ve kültürünü yabancı ulusların yok etme çabalarına rağmen Türk olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir[316].

B. Doğu Türkistan'daki Türklere Uygulanan Zorunlu Göç Hareketi

Çin Hükûmeti Türklere karşı dini, sosyal, ekonomi gibi alanlarda baskılar yapmıştır. Bu durum Türkleri, Doğu Türkistan coğrafyasından yakın bölgelere göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu göçler sırasında Milli Mücadele'nin önde gelen isimlerinden İsa Yusuf Alptekin arkadaşlarıyla birlikte yakalanmış ve elleri bağlanarak ambarlara hapsedilmişlerdir. Esarete düşen bu kişiler bir süre sonra kaçmayı başarmışlardır. Ardırdan İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan topraklarına dönmeyi tehlikeli bulduğu için başka bir bölgeye göç etmeyi uygun bulmuştur. Kötü iklim şartları nedeni ile göç sırasında bazı kişiler hayatını kaybederken bazı kişilerin el ve

---

312 Alptekin, a.g.e., s.276.
313 İnsan Hakları Araştırmaları Derneği, "Çin Kayıplar, İnfazlar ve Ölüm Korkusunun Gölgesinde Uygurlar", Ankara 2009, s. 8.
314 Türköz, a.g.e., s. 49.
315 Türköz, a.g.e., s.48.
316 Alptekin, a.g.e., s.276.

ayakları donmuştur[317]. Tüm bu zorlu şartlar altındaki göç esnasında harekete geçen 852 kişiden geriye sağ kalan 792 kişi ile bu hareket tamamlanmıştır[318].

Doğu Türkistan halkı, kendileri için yeni bir vatan arayışı içerisine girmiştir. Doğu Türkistan Milli Mücadelesi'nin önde gelen isimlerinden İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra, Türkiye, Hindistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelere sığınmak için başvurmuşlardır. Bu sığınma talebine karşılık tek olumlu yanıt Türkiye'den gelmiştir. Bunun sonucunda göç eden Türkler, Türkiye'de Manisa, Konya gibi şehirlere yerleşmiştir[319].

Türkistan'ın mühim sorunlarından birisi, bölgeye asimilasyon amacıyla yerleştirilen Çinli göçmenler olmuştur. Çinlilerin amacı, bölgedeki Çinli nüfusu arttırarak, Müslüman Türkleri azınlığa düşürmek, demografik yapıyı değiştirmek, gelecekte referandum ihtimaline karşı nüfus üstünlüğünü hazır hale getirmektir. Doğu Türkistan'ın bir diğer sorunu ise Çin'in, güçlü bir karayolu ve demiryolu bağlantısı hattına sahip olmasıdır. Çin, Doğu Türkistan ilearasındaki bu ağ hattına askeri bir üs kurmuştur. Böylece Çin, Doğu Türkistan bölgesindeki nüfusunu yaklaşık dört katına çıkarmıştır[320].

Mao'nun ölümüyle Çin iç politikası değişmiştir. Aynı döneme denk gelen soğuk savaşın bitişi, Sovyeterin dağılması gibi olaylar, Doğu Türkistan'ı coğrafi konum nedeniyle etkilemiştir. Bunun üzerine bölgede yeni bir göç dalgası başlamıştır. Bu göç hareketleri Çin tarafndan ilk etapta dikkate alınmamış olsa da daha sonra bu hareket bölgenin geneline yayılmış ve rahatsızlık vermiştir[321].

---

[317] Buğra, a.g.e., s. 68-70.
[318] Ömer Kul, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları Esir Doğu Türkistan İçin 2**, Berikan Yayınları, Ankara 2007, s. 19.
[319] Erkin Emet, **21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç** , Akçağ Yayınları, Ankara 2018, s. 24.
[320] Semih Vaner, **Unutkan Tarih**, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s. 247–260.
[321]Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan'ın Geleceği: SWOT Analizi Metodu Üzerinden Bir Değerlendirme". **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu,** İHH Araştırma Yayınları, s. 231-233.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada XX. yüzyıl Doğu Türkistan meselesi ve Doğu Türkistan Türklerinin bağımsızlık mücadeleleri değerlendirilmiştir. The New York Times gazetesinde çıkan haberler ışığında konu ele alınmıştır. Araştırmanın ana kaynağı olan The New York Times gazetesinde yayımlanan haberlerin yanı sıra, meseledeki çerçeve genişletilerek XX. yüzyıl milli mücadele dönemine ilişkin Doğu Türkistan'ın siyasi yapısı, milli mücadele liderleri ve Çin işgali altında Doğu Türkistanlılara yapılan baskılar ele alınmıştır. Çalışmamız süresince ana kaynağımız olan The New York Times gazetesini taradığımızda karşılaştığımız tablo, konuya farklı bir perspektiften bakıldığı sonucunu orataya çıkarmaktadır. Şöyle ki, bizim hassasiyetlerimizle konuya yaklaşım sergilenmediği aşikar olmakla birlikte, gazete daha çok meseleyi bölgenin doğal kaynaklarının durumu, Sovyetlerin bölgeye ilgisini ortaya koyma ve yine Doğu Türkistan üzerindeki Çin-Sovyet çekişmesi üzerinden ele almaktadır. Bu yönüyle aslında beklentimizi tam manasıyla karşılayan haber ve bilgilere ulaştığımız ifade edemeyiz.

Ancak yine de çalışmamız kapsamında gazeteyi incelediğimizde genel olarak şunları söylememiz mümkündür. 1911 yılında Yang Zengx'in idaresinde bu dönem çok fazla başkaldırı ve isyanın görülmemektedir. Diğer yıllara ziyade bu dönem 1930'lu yıllara kadar daha sakin geçmiştir. Fakat 1930'lu yıllara gelindiğinde Çin idaresi baskıcı siyaseti takip etmiştir. Türk halkında huzursuzluk ve rahatsızlık daha fazla oluşmaya başlamıştır. 1930 yılına gelindiğinde bu baskılar Doğu Türkistanlılar için dayanılmaz noktaya erişmiştir. Bu nedenle 1930-1940'lı yıllar Doğu Türkistan Türkleri için bağımsızlık mücadelelerin olduğu dönem olarak ifade edilmektedir.

Yang Zengx döneminin sonrasında, Jin Shu-ren'in yönetimde yetersiz kalması ve Türk halkına karşı yanlış politikalar izlemesiyle halkın ayaklanmasında tetikleyici rol oynamıştır. Bunun üzerine Doğu Türkistan halkı tarafından Kumul ayaklanmasıyla meydana gelmiştir. Ardından 1933-1934 yılına kadar Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyetin devamlılığı bir yıl sonunda bitmiş olsa da. Doğu Türkistan halkı yılmamış, bağımsızlık mücadelelerine devam etmişlerdir. 1944 yılında tekrar "Şarkî Türkistan Cumhuriyeti" adıyla ilan edilmiştir. Fakat kurulan bu devlet 1949 yılında Komünist Çin işgaline uğramıştır. Bu işgal hala günümüze kadar devam

etmektedir. Özellikle Mao Zedung döneminde Doğu Türkistan'da uygulanan baskılar zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde uygulanan yaptırımlar The New York Times gazetesinde çok fazla yer almamıştır. Bundan dolayı bu bölüm daha çok ikinci el kaynaklarla genişletilerek ele alınmıştır.

II. Dünya Savaşı sonunda Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya iki süper güç olarak ortaya çıkmış ve bu iki süper gücün kutuplaşmasıyla birlikte dünyada yaşanan gelişmeler birbirlerine karşı izledikleri politikalar ekseninde oluşmuştur. Doğu Türkistan'da bağımsızlık mücadelesinin verildiği yıllar, dünyada Soğuk Savaşın patlak verdiği döneme denk gelmektedir. Bu açıdan Soğuk Savaş ve Doğu Türkistan'daki milli mücadele ilişkisi oldukça önemlidir.

Soğuk Savaş döneminde taraf ülkeler, savaş madenleri arayışına girmiştir. Doğu Türkistan bu konuda nadir bulunan manganez savaş madenine sahip olması nedeniyle ön olana çıkmıştır. Doğu Türkistan bölgesi bu nedenle Çin ve Sovyet Rusya gibi ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bölgenin sadece savaş madeni değil, stratejik konumu, zengin yeraltı ve yerüstü madenlerine sahip olması bu ülkelerin dikkat çekmesinde oldukça rol oynamıştır. Doğu Türkistan'ın sahip olduğu bütün bu özellikler Sovyetler Birliği'nin Asya Cephesi'ni güçlendirmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca altı çizilmelidir ki SSCB'nin Doğu Türkistan politikasında sergilemiş olduğu tavır, aynı oranda ABD'nin de bölgeye olan mevcut politikasını ve stratejisini etkilemiştir.

Yine gazete de yer alan haberlerden yola çıkarak, Sovyet Rusya'nın Doğu Türkistan bölgesinde değişkenlik gösteren bir politika izlediğini söyleyebiliriz. 1951-1954 yılları arası milli mücadele döneminde, Sovyetler Birliği Türklere destek vermiştir. Hatta Çinliler ile Türklerin milli mücadele dönemindeki mevcut anlaşmazlıklarında arabuluculuk yapmıştır. 1954-1963 yılları arasında Sovyet politikası değişikliğe uğramış, zaman zaman Türklere, zaman zaman da Çinlilere destek vermiştir. Bu dönemde iki yüzlü politika uyguladıkları haber sütunlarına yansımıştır. 1963 yılından sonra Rusların izledikleri bu iki taraflı oynama politikası daha net gün yüzüne çıkmıştır. Çinliler bu dönem sonrasında Doğu Türkistan'da çıkan huzursuzluklardan Rusları sorumlu tutar olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı ve daha öncesindeki yıllarda kamuoyu ile paylaşılan haberlerde Sovyet Rusya'ya karşı eleştirel yaklaşmayan Amerikan gazetesi, Soğuk Savaş'ın patlak vermesiyle ve bölge üzerindeki Sovyet-Çin rekabetinin daha belirgin bir şekilde oluşmasıyla birlikte, hazırladıkları haberlerde özellikle Sovyet tarafına karşı daha sert tutum sergilemiştir. ABD bu yarışta Sovyetler Birliği'nin izlediği politikayı iyi yüzlülük olarak değerlendirmiştir. The New York Times Gazetesi, Sovyetler Birliği hakkında "ikili oynayan taraf" şeklinde haberler yayımlayarak kamuoyunda algı yaratma çabasında bulunmuştur.

Öte yandan The New York Times gazetesinin milli mücadele konusundaki tutumu Doğu Türkistan'daki Türklerin yanında gibi görünse de, meseleyi kendi bakış açısından ele alarak Sovyet karşıtlığında tutmuştur. Örneğin gazete yeri geldiğinde Türkleri, Sovyetlerin yaptıklarını çok çabuk unuttuğu ya da birlik olamadığı konusunda eleştirmiştir.

Sonuç olarak Doğu Türkistan meselesi geçmişten günümüze çözülememiş bir şekilde sıcaklığını korumaktadır. Doğu Türkistan'ın dünyadaki önemi jeostratejik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Dünya kamuoyu Doğu Türkistan Türklerinin insani sorunlarını ve bu sorunların büyük boyutlarda olduklarını unutarak, Türklere karşı yapılan insani suçları gözlerinden kaçırarak bölgeye sadece kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmiştir. Ayrıca Doğu Türkistan halkı yaşamış olduğu sıkıntıları, Çin propagandası ve sansürleri sebebiyle dünya kamuoyuna sunamamıştır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi Çin Hükûmeti bugün de Doğu Türkistan Türklerine yaşattıkları sıkıntıların dünya tarafından bilinmemesi için çaba sarf etmektedir.

KAYNAKÇA

A. Kitap ve Makaleler

Abdureşit, “Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki Milletlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikler”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz 2009, ss. 63-90.

Adıbelli, Barış, **Doğu Türkistan**, IQ Yayıncılık, İstanbul, I. Baskı, 2008.

Adıbelli, Barış, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Alptekin, İsa Yusuf, **Doğu Türkistan Davası**, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975.

Alptekin, İsa Yusuf, **Esir Doğu Türkistan İçin- İsa Yusuf Alptekin’in Mücadele Hatıraları,** Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi, İstanbul 1985.

Altay, Halife, **Anayurt’tan Anadolu’ya, Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara, 1998.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Çin’in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2001.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I-II, 1914-1995., 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

Arpacık, Yusuf Ziya, **Osman Batur ve Asrın İbretlik Olayları**, I. Baskı, İlteriş Yayınları, İstanbul 2009.

Atalay, İbrahim, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Bakır, Abdullah, **Doğu Türkistan Millî İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.

Berkcan, Umut, “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 68, No: 4, 2003, ss. 75-99.

Bilgin, Hasan, **Stratejik Açıdan Çin**, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan, Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul, Güven Matbaası, 1952.

Buğra, Mehmet Emin, **Şarki Türkistan Tarihi**, Özel Baskı, Ankara, 1987.

Buğra, Mehmet Yakup, **Hatıralarım Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikayesi**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018.

Cengiz, İsmail, **Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti**, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, İstanbul, 2002.

Çalık, Ümit, "Çin Ekonomisi Mao ve Mao Sonrası Dönem", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 16, S. 64, Güz 2011, ss. 186-190.

Çandarlıoğlu, Gülçin, **Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur**, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Çelebi, Seyfi, **Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.

Çimen, Ali, **Tarihi Değiştiren Diktatörler,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Dağcı, Kenan ve Mustafa Keskin, "Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Yalova, 2013, ss. 10-29

Demirağ, Yelda, "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan", **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, 2014, ss. 229-245.

Dillon Michael, **Doğu Türkistan , Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol**, (Çev., Dr. Hayati Aktaş), İstanbul 2001.

Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti, **Türkistan Şehitleri**, Tan Yayınları, İstanbul, 1969.

Dolkun, İsa, "Uygur Diasporası'nın Tarihi ve Uygur Göçmenlerin Durumuna Genel Bakış", **Tarih Bilinci Tarih Kültür Dergisi**, Özel Sayı, Mart 2014, ss. 5-21.

Ekrem, Erkin, "Doğu Türkistan'ın Geleceği: SWOT Analizi Metodu Üzerinden Bir Değerlendirme", **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu,** İHH Araştırma Yayınları, ss. 231-242.

Emet, Erkin, **21. Yüzyıl Uygur Dramı Göç**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018.

Emet, Erkin, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt II, yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,

Emet, Erkin, "Uygur Diasporası", **Tarih Bilinci Tarih Kültür Dergisi**, Özel Sayı, Mart 2014, ss. 38-55.

Forbes, Andrew D.W., **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri**, (Çev. Enver Can), Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih, 1990.

Gayretullah, Hızırbek, **Altay Kazakları- Doğu Türkistan'dan Göçen Türkler**, I. Baskı, İstanbul, 2019.

Gayretullah, Hızırbek, **Çin'de İslamiyet ve Türkler**, Kent Basımevi, İstanbul, 1983

Georges Langlois, **20. Yüzyıl Tarihi**, Nehir Yayınları, İstanbul 2000.

Göktürk, Hamit, "Osman Batur İslamoğlu", **Doğu Türkistan**, Cilt. I, No: 8, İstanbul, 1981, ss. 20-21.

Hayit, Baymirza, **Rusya ve Çin Arasında Türkistan**, Otağ Yayınları, Konya, Nisan, 1975.

Hayit, Baymirza, "Doğu Türkistan'ın Türk Dünyasındaki Önemi", **Türk Dünyası Dergisi,** No:58, İstanbul, ss. 140-145.

Hayit, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

İbrahim Kafesoğlu, "Asya Türk Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, ss. 146-147.

İnayet, Alimcan, "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan", **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu** (Ed. Ümmühan Özkan), İİH Araştırma Yayınlar Birimi, İstanbul, 2010, ss. 10-20.

İnsan Hakları Araştırma Derneği, "Çin Kayıplar, İnfazlar ve Ölüm Korkusunun Gölgesinde Uygurlar". Ankara, 2009, ss. 11-29.

İlkul, Ahmet Kemal, **Çin Türkistan Hatıraları/Şanghay Hatıraları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999,

Kadiri, Polat, **Baturlar-Doğu Türkistan Milli Mücadele Tarihi**, Yayına hazırlayan: Ömer Kul, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınevi, İstanbul, Ağustos, 2010.

Kahramanyol, Mustafa, **Yakın Tarihimizde Türkler'e Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler**, Ekip Baskı Yayınevi, Ankara, 2005.

Kalan, Ekrem, **Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Ocak, 2008.

Kara, Abdülvahap, "Osman Batur ve Şehadeti", **Tarih ve Medeniyet Dergisi**, No: 37, 1997, ss. 25-27.

Karaca, Ragıp Kutay, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", **Akademik Bakış Dergisi**, Gazi Üniversitesi, Ankara, Cilt 1, Sayı 1, Kış, 2007, ss. 20-28.

Karahoca, Amaç, **Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi**, Doğu Türkistan Dergisi Yayınları, İstanbul, 1981.

Kitapçı, Zekeriya, **Türkistan Milli Tarih Ve Kültür Davamızın Temel Meseleleri**, Yedi Kubbe Yayınları, İstanbul, 1993.

Koçar, Çağatay, **Türkistan ile İlgili Makaleler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Kul, Ömer, **Doğu Türkistan Milli Mücadelesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Kul, Ömer, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları Esir Doğu Türkistan İçin 2**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.

Kurban, İklil, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Küçükköy, İrfan "Rusya, Doğu Türkistan'daki Çin Zulmünü Açıklıyor", **Yeniden Milli Mücadele Dergisi**, Aralık 1972, Cilt II, No. 149, İstanbul, ss. 5-12.

Memiş, Ekrem, **Türk Kültür Tarihi**, Günay Ofset, Konya, 1996.
Özsoylu, Ahmet Fazıl, **Çin Bir Devin Uyanışı**, Nobel Kitapevi, Adana, 2006.

Oğuzhan, Hidayet, **Doğu Türkistan Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü**, I. Baskı, Aktif Matbaa, İstanbul, 2018.

Öztuna, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Yayınları, İstanbul, 1963.

Öztürk, Altın, Gülnihal "Uluslarası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları ihtilalleri Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Yalova, 2013, ss. 69-71.

Roux, Jean-Paul, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, (Çev. Lale Arslan), II. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Şubat, 2006.

Saguni, Ali Han Töre, **Doğu Türkistan'ın İlk Devlet Başkanı Alihan Töre'nin Hatıratı Türkistan Kaygısı,** T&K Yayınları, İstanbul, 2019,.

Salih, Muhammed ve Karakaş, Şuayb, **Türkistan Şuuru**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1997.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Saray, Mehmet, **Doğu Türkistan Türkleri Tarihi**, Aygan Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Saygılı , Esra, Mert Mahir Göz, "Mao Zedong'un Yaşamı: Siyasi, Askeri, Sosyal ve Kültürel Mücadelesi 1893-1976", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 5, S.10, 2015, ss. 1-24

Taşağıl, Ahmet, "Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar", **Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul, 1997, ss. 492-556.

Taşağıl, Ahmet, "Türkistan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt IV, Türkiye Diyanet Vakfı (TDVİ) Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 492-556.

Tekin, Talat, **Orhun Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Tuna, Amine, **Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık**, İnsani Yardım Vakfı Yayıncılık, İstanbul 2012.

Türköz, Ahmet, Doğu Türkistan'da İnsan Hakları, İstanbul, 1998, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Uydu Yücel, Mualla, "Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Mücadelesine Adanan Bir Ömür", **Tarih Bilinci Dergisi**, Sayı: 25-26, İstanbul, Mart 2014, ss. 150-160.

Vaner, Semih, **Unutkan Tarih**, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

Varğolu Abdülkadir, "Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Dünü, Bugünü ve Yarını", **Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi: Yuvarlak Masa Toplantısı,** Ankara, 2009, ss. 5-10.

Yakovleviç, Biçurin Nikita, **Eskiçağlar ve Günümüzdeki Cungarya ve Doğu Türkistan'ın Tasviri,** Çev.Gülnar Kara, Gece Akademi Yayıncılık, Gülnar Kara, Ankara, 2018.

Yarar, Erhan, "Çin'in Batısı: Doğu Türkistan", **Avrasya Dosyası**, Bahar, Cilt:1, Sayı:3, 1994, ss.149-150

Yıldırım, Kürşat, **Doğu Türkistan Tarihi Coğrafyası,** Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2016.

Yıldırım**,** Kürşat, **Doğu Türkistan'ın Yer Adları**, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.

Yinanç, Refet, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Olası Meseleler", **Gökbayrak Dergisi**, 2012, Kayseri , Sayı: 108., ss. 8-13.

Zakenuli, Tursinkan, "Osman Batur Kimdir", (Çev. Meryem Kırımlı), **Milli Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına**, DTGD Yayınları , İstanbul, Nisan, 2001, ss. 38-53.

Zakenuli, Tursinkan, "Osman Batur ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti", (Çev. Meryem Kırımlı), **Doğu Türkistan Dergisi**, No:182, İstanbul, İlkbahar, 1999, s. 548-592

B. İnternet Alıntıları

Şahin, Enis "Doğu Türkistan", https://dergipark.org.tr/download/article-file/33328, s. 95. (Erişim Tarihi: 20.05.2018)

Tanay, Yücel, **"Çin'in Doğu Türkistan'dan Vazgeçmeme Nedeni Doğal Kaynaklar"**, 16 Şubat 2016, https://www.akradyo.net/3270342180,77362,9,Cinin-Dogu-Turkistan.aspx=,, Erişim Tarihi: 20.03.2018. s.1.

Tanay, Yücel, **"Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı ve Çin'in Gizlediği Gerçekler"**, http://www.oncevatan.com.tr/dogu-turkistanin-demografik-yapisi-ve-cinin-gizledigi-gercekler-makale,32047.html, Erişim Tarihi: 11.05.2018, s.1-2.

Türksoy, Ebubekir, "Hicret", http://www.gokbayrak.com/dergi-sayfalari/8 Erişim Tarihi: 06.02.2019 Yusuf Sayan, "Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya 2013, s. 227-305.

C. Gazeteler

İstiklâl Gazetesi

The Daily Gazetesi

The Evening Gazetesi

The Mercury Gazetesi

The Newyork Times

EKLER

EK-1

Soviet Influence in Central Asia

RED STAR IN SAMARKAND, by Anna Louise Strong. Illustrated. 329 *pp. New York: Coward-McCann, Inc.* $3.50.

IT is only with great reluctance that the Soviet Government permits foreigners, unless they are traveling on some special economic mission sanctioned by it, to visit its possessions in Central Asia which formerly were known under the modest name of Turkestan and which now, like the rest of Russia, are subdivided, at least on paper, into a series of "independent and autonomous republics." So great, indeed, is this reluctance that, according to Mrs. Anna Louise Strong, the author of the book under review, not a single foreign press correspondent has been allowed to enter that country in the course of the last five years. This is not astonishing. As Mrs. Strong justly points out, Turkestan is the "outpost of Bolshevik propaganda and influence" in the Orient and "an experiment station in communizing Central Asians" from which numerous Red threads wind on to Afghanistan and Mongolia, to India and Persia; and it is but natural that a government which never tires in assuring the world that it is engaged in no subversive propaganda should prefer not to show its propaganda to foreigners. Moreover, to plant the ultra-modern communistic institutions and ways of life in a country which, mentally and culturally, still belongs to the epoch when Tamerlane reigned over it from picturesque Samarkand, is not an easy task. The Mohammedan population of the country opposes the Red gospel of Karl Marx and Lenin with far greater obstinacy and resolution than the Russian peasant ever has opposed it. Hence, if, during these past years, most of the blood shed by the revolution has dried up in Russia, it often continues to flow in Turkestan. To this day anti-Soviet revolts are frequent there; as recently as in April of 1929 Soviet papers reported an important rising of the "basmachi" (rebel bandits) which, to be suppressed, had required the massing of considerable Red forces. The price at which the "victories of socialism" are purchased in this country is, naturally, one more reason for keeping the foreign eyes away from it.

But the Soviet Government made an exception of Mrs. Strong: she was admitted to Red Central Asia. And it is in this that the obvious interest of her book lies. "Red Star in Samarkand" is, unless the present reviewer is mistaken, the first detailed description of the Turkestan of today by a non-Russian eyewitness. Mrs. Strong writes lightly and pleasantly; one is not bored by her narrative even when she speaks of such dry matters as the cotton industry of the country, its irrigation system, its economics, &c.

The Soviet Government certainly will not regret having allowed Mrs. Strong to visit Turkestan: even if it were deliberately looking for an apologist and praiser of its Asiatic policy, it hardly would find a more sincere and effective one than Mrs. Strong. For our author saw in Turkestan mostly that which the Soviet Government would wish a foreigner to see, and she saw it in exactly that light in which this government itself tries to show its "achievements." In Mrs. Strong's eyes the Russian Communist administrators and propagandists in Turkestan are self-denying pioneers, carrying the torch of "progress" into a land of barbarism; to these "impatient souls," to these daring "reformers," she often devotes almost poetic lines. The Mohammedan "mullahs" (priests) and, generally speaking, all those who oppose communism in Turkestan invariably emerge from her narrative as savage brutes, scoundrels and selfish oppressors of the masses. Mrs. Strong often speaks of the assassinations of Communists, "the martyrs" of progress, by the Asiatics, who are so obstinate in their reluctance to become civilized Leninists; but she apparently has not heard anything of the lavish executions by which both the guilty and the innocent ones are punished for these assassinations — executions which often are not dissimulated even by the Soviet press. The Soviet régime, generally speaking, arises from her book as a touchingly humanitarian Sunday school régime.

If, however, Mrs. Strong's attitude is rather one-sided, the facts she quotes are often very interesting. One may not accept her ideas, but one follows with interest the picture of the baffling cultural chaos in which the Turkestan of today is plunged, and which, in some of her chapters, she draws well. Human tragedies daily enacted in cities and remote villages over the unveiling of Mohammedan women; the incredibly bizarre mixtures of Koran and communism in the minds of "Bolshevized" Asiatics; an outstanding Mohammedan Communist sincerely believing that, as a member of the Central Executive Committee, he has the right "to kill ten men" at his choice—what a terrific turmoil has replaced Turkestan's recent Oriental tranquillity!

ALEXANDER NAZAROFF.

The New York Times
Published: January 12, 1930

EK- 2

The Elder Booth and Three of His Sons: Junius Brutus Jr., Edwin Thomas and John Wilkes.

Sven Hedin's Travels in Turkestan

THE WANDERING LAKE. By Sven Hedin. Translated from the Swedish by F. H. Lyon. With drawings by the author, photographs and maps. 291 pp. New York: E. P. Dutton & Co. $3.75.

"TO be carried by the current and paddles through the once waterless desert to the mysterious Wandering Lake"—the words taken from one of the first pages of Sven Hedin's new book strike at once the note of the adventure's strangeness, romance and *raison d'être:* waterways in Turkestan had changed their courses, and the Swedish explorer was off to travel by dug-out canoe where his caravan had once made its path through the sand.

Nearly forty years before the expedition which the new volume chronicles, Sven Hedin had prophesied that the rivers Konche-daria and Kum-daria, between Tibet and the Gobi Desert, would soon return to the ancient beds from which they had been turned more than 1,500 years before, and that the lake Lop-nor would also find a new-old home. Other travelers had since made observations which bore out the accuracy of his forecast. Now he was off to see for himself what had happened, how far he could go by water, whether he could reach the wandering lake of Lop-nor and navigate and explore it. His party was a fairly large one, and they traveled by means of native dug-out canoes lashed together in pairs, which made steady and reasonably safe means of transportation downstream. How they could get back was another question: "there was a glimmer of adventure and risk about our journey, but that only heightened its fascination." And fascinating it certainly is!

With all its remoteness from the reader's knowledge, the region was one in which Sven Hedin, as he remarks quietly, "felt completely at home." He had been here first almost half a century before; he knew the sources of these streams. But before long the water caravan reached a point of quite new departure: "at Tömenpu we left the point where the river, newly formed since 1921, breaks out of the Konche-daria's old bed to seek a new route into the desert—or, more accurately, to return to the classic channel down which water had flowed in the Christian era and as late as the beginning of the fourth century A. D. . . . The whole of our voyage right down to Lop-nor was to be through desert, with no living trees and almost empty of herds and huts. We were to be the first to navigate the Kum-daria and map it in the minutest detail." And as the surrounding country changed suddenly to desert, so the travelers began soon to see the signs of new life starting near the river's banks.

That was one of the most interesting features of the trip, Dr. Hedin says. And it is one of the most interesting sections of the book, which recounts this new phenomenon:

> The waterways on which we now were were only thirteen years old, and were still carving out their beds. In the region of the lower Kum-daria and its delta everything was still moving in—water, plants and animals. We had come just at the right moment to see with our own eyes a radical and seemingly capricious transformation of the earth's surface in the very heart of Asia. . . . To the south the desert, drought, death had conquered. Here the desert was being beaten and life was emerging victorious in the shape of the irresistibly advancing river, and its army of animals and plants.

And, he adds later, with a thought of ancient and almost forgotten civilizations here, "Now Lou-lan and its villages could blossom anew, and traffic on the Silk Road begin again."

Reminders of those long-past centuries met the travelers when they stopped for their land camps. They found the body of a "princess of Lou-lan" in her grave in the Lop-nor country. They found other bodies, other graves. They found a curious old fortification, like the one in which Sir Aurel Stein had discovered Chinese manuscripts of the third century. And when they reached the Wandering Lake they found that it was indeed mysterious—salt in one part and fresh in another, for instance—and that they could not safely navigate it, as they had hoped, in their river canoes.

The return makes a story in itself, and Dr. Hedin adds the narratives of other explorations, by himself and his companions, in this strange country, as parts of the adventure as a whole. The trip made, he says, "one of the most interesting, and, in its geographical results, the most valuable expeditions it has ever been granted me to carry out in Eastern Turkestan." His straightforward reporting is touched with a quality of poetic appreciation, and his sketches and photographs add their share of information and interest to a rarely interesting book.

The New York Times
Published: April 14, 1940

EK- 3

TURKI NATIONALISM IS FACED BY CHOICE

Sinkiang's Border People, Too Weak to Stand Alone, May Turn to Russia or China

By HENRY R. LIEBERMAN
By Air Mail to THE NEW YORK TIMES.

URUMCHI, Sinkiang, Aug. 26—Several hundred Turkis, many illiterate but all highly aware of their cultures and traditions, crowded into the Uighur Cultural Club to attend a performance of native Sinkiang singing and dancing. An attractive girl in peasant costume brought down the house with a song of Turki heroes and the refrain, "We must all stick together."

During the intermission the head of the club, a merchant, elaborated on the theme. "My friends, we must all learn from the song," he said. "Buy only native goods."

Intense nationalism and the demand for increased Turki self-rule make themselves felt through this Chinese borderland Province. But the non-Chinese peoples of Sinkiang are split on three possible courses: full independence, more self-rule under the Chinese, or incorporation into the Soviet Union.

Real Choice Set Forth

Virtually all Turki leaders here maintain that Sinkiang is too backward educationally, undeveloped economically, and weak militarily to stand on its own feet as an independent buffer. The real choice, they say, is between China and Russia.

The Soviet Union is exerting a strong pull on Sinkiang through economic proximity, political instigation and ethnic links between local peoples and those living in neighboring Soviet border republics. China's pull seems to be more negative except for the presence of an army of about 100,000 men. Many Turkis have manifested fear of regimentation and the disappearance of religion under Soviet control.

Mohammedanism is such a basic factor that even the pro-Soviet "East Turkestan Republic" has appointed as commissioner of the Ili zone a 70-year-old religious leader, Hakim Bek Joja. Publicly the "East Turkestan Republic" advocates more autonomy under Chinese rule. But the Chinese interpret the Ili demands as having called for the actual establishment of a pro-Soviet provincial government that would eventually shut them out.

Peace Demands Made

The Ili group, in a statement last February, said that it was prepared to resume peace negotiations with the Chinese if the latter would remove the pro-Chinese Governor, Masud Sabri; release "arrested progressive elements," and turn over to "the people" for trial Osman Bator, the pro-Chinese Kazakh leader.

Replying to the Ili statement last April, Gen. Chang Chih-chung, head of the President's Northwest Headquarters, re-emphasized five preconditions for negotiation on the Chinese side. He demanded reinstitution of the Chinese flag instead of the green star-and-crescent banner in the three northwest districts, cessation of conscription and "all actions preparatory for war," an end to the propaganda campaign for an independent "East Turkestan," restoration of communications, and an end to the alleged discrimination against Han Chinese and Chinese Moslems living in the Ili areas.

The increase in Turki nationalism in recent years has been stimulated by a number of factors including the following:

(1) A desire on the part of the Turkis to have their own leaders, preserve their own culture and retain such racial homogeneity as they have. Intermarriage between Chinese, with males in the majority, and Turki women is still an explosive issue here.

(2) Chinese misrule and attempts in the past to Sinocize the Turkis. Thousands of persons were thrown into jail during the oppressive regime of Gen. Sheng Shih-tsai. Corruption and graft have been widespread and the Chinese in the past have done little in regard to extending educational, health and sanitation facilities. Moreover, there are still evidences of Chinese cultural arrogance toward the Turkis. Few Chinese have taken the trouble to learn the Turki language.

With fourteen distinct peoples living in Sinkiang the success of Turki nationalism has been retarded by the multiplicity of groups, by economic and political conflicts between them and by differences within each group. For example, there are conflicts between Turki landlords and Turki peasants and differences exist between Naiman and Kirei tribes among the Kazakhs.

Both Turkis and Kazakhs are often at odds with Han Chinese and Chinese Moslems who play the role of traders and money lenders. Cutting across these lines is the division between radical youth and conservative elders. A powerful force in the Ili regime is the youth group, Yashlar Tashkilati.

"The most essential thing is that the people of Sinkiang want improvement in their livelihood," said Vice Governor Bur Han, a middle-of-the-road Tatar. "The central Government's good ideas have not materialized. This is one of the main things keeping Ili and the Government apart."

EK- 4

SINKIANG FRONTIER CONTINUES UNEASY

Thirteen Forays Noted Since June, 1947—Actual Border Is Matter of Dispute

By HENRY R. LIEBERMAN
By Air Mail to THE NEW YORK TIMES.

KITAI, Sinkiang, Aug. 22—A continually restive international frontier runs through the remote snow-capped peaks of Peitashan (North Pagoda Mountain) along Sinkiang's northeast border. Maj. Gen. Han Yu-wen, commander of the Seventh Cavalry Brigade, noted here today that thirteen border clashes had taken place between Chinese and Outer Mongolian troops in this area since June, 1947.

The most recent battle occurred early last month when two companies of Chinese cavalrymen attacked a Mongol outpost at Ta-sung-shu-ko about twenty miles northeast of Ulun Ulak. According to General Han the Chinese killed fourteen and dispersed the remainder of about eighty Mongolian troops who "came over." He listed his own casualties as one dead, one wounded.

Ulun Ulak lies at the end of a difficult road extending northeastward from Kitai through 120 miles of barren, uninhabited wasteland and desert to the foothills of Peitashan. The range, whose highest peak reaches up more than 10,000 feet, runs diagonally from southeast to northwest and forms the disputed boundary between China and Soviet-oriented Outer Mongolia.

Chinese Hold Heights

The Chinese 14th Cavalry Regiment, composed of Chinese, Moslems, Tibetans and some Inner Mongols from Kansu and Tsinghai Provinces, now controls the heights of Peitashan. Through field glasses they can look down on Outer Mongolian patrols who occupy the lower slopes on the northern side and occasionally slip through into the lowlands on the Chinese side.

Before the war, while Outer Mongolia was theoretically part of China, there was no pressing need to define the boundary. Now, after Mongolia has attained "independence" under the Sino-Soviet treaty, Chinese and Soviet maps disagree over whether Peitashan is actually in Chinese or Outer Mongolian territory.

"The border should be twenty-seven miles north of Peitashan," said 37-year-old General Han, a smart-looking officer who began his military career in the Chinese Moslem army of General Ma Pu-fang, warlord governor of Tsinghai. He asserted that Chinese troops had occupied the Peitashan area for many years under the warlord Governors of Sinkiang.

Of Military Importance

The range is of obvious military importance both to China and to Outer Mongolia. It controls the approaches to the lowlands of Outer Mongolia on the northeast and the lowlands of Sinkiang on the southwest.

The 100,000 Chinese troops garrisoning Sinkiang, which is already split by the pro-Soviet Turki movement, are most vulnerable through the long, exposed military supply line entering the province from Lanchow by way of Hami. The constant Chinese fear is that the Outer Mongolians, with Peitashan in their hands, would be in a position to snip this supply line in coordination with an attack from the northwest by troops of the "East Turkestan Republic."

Even under present circumstances the Chinese have a difficult problem supplying the Tsinghai cavalrymen patrolling Peitashan. Assured of water in the mountains and living in barracks hewn out of mountain timber, the troops are supplied by worn-out Chevrolet trucks that take sixteen to twenty-four hours to cover the comparatively short distance through wastelands from Kitai to Ulun Ulak.

Radiators boiling in the heat, trucks—when they do not break down—take a minimum of six hours to inch their way through the thirty-mile stretch of sand desert that begins about ten miles above Kitai. There is only one certain source of good water along the entire route above the edge of this sand desert.

Mongols Use Planes

Chinese-Mongol border clashes began on June 7, 1947, when, according to Chinese officers, 400 Mongol troops and five planes launched a three-day attack. General Han said, "The Mongols have an airfield about sixty miles north of Peitashan."

He identified two Mongol companies stationed north of the mountain with another company at Tapusun, twenty miles northwest of Ulun Ulak. The Chinese commander said the Turkis had an outpost at Ertai, forty miles west of Tapusun, and added that Mongol and Turki patrols often met at in-between points.

A link between the Turkis and Outer Mongols was also declared to exist by Osman Bator, a Kazakh tribal chief who cooperated with the "East Turkestan Republic" until April 1, 1946, as commissioner of the Altai district in north Sinkiang. Osman Bator said that Mongol units were present in Chenghwa, capital of Altai, until he broke with the Turkis and left the district capital.

EK- 5

U. S. Appears to Expect A Nationalist Red China

Mao Tze-tung Is Counted Upon to Oppose Soviet Expansionism Toward East

By C. L. SULZBERGER

Quite plainly the policymakers of the United States are counting upon the historic forces of Chinese nationalism to assert themselves as strongly under a Mao Tze-tung Government vis-a-vis the U.S.S.R. as they did under a Chiang Kai-shek Government vis-a-vis the United States.

The areas of disintegrating China bitten off by direct Soviet control in Mongolia and Manchuria and being bitten off in Sinkiang Province (Chinese Turkestan) are likely to prove a source of powerful trouble some day.

Moscow's policy, which is clearly derived from the Tsarist Russian traditional eastward drive (similar to the westward transcontinental movement in the United States) is evidently to absorb within the Soviet Union the Chinese salient that tends to isolate the U.S.S.R.'s Pacific provinces.

The Kremlin, it would seem, is not permitting questions of ideological sympathy to interfere with the project of linking Chita, in the Lake Baikal area of Siberia, to Vladivostok in the Soviet Maritime Provinces by way of Manchuria. It is known not only that Mr. Mao was considerably irked by the Manchurian treaty between Moscow and T. V. Soong but that he feels doubly betrayed by the current negotiations on Sinkiang between the Soviet consul at Urumchi and Gen. Chang Chih-chung of the shadowy Nationalist Government.

The vein of friction between Chinese and Soviet nationalism runs through various segments of the shifting Chinese picture. Although Soviet influence predominates in northern Manchuria, where Li Li-san is political boss and Gen. Lin Piao supervises the army, reports of disagreement persist.

Dispute in Manchuria

Last year, for example, there was a dispute between Mr. Li's supporters (generally classified as the Stalinists) and the so-called "native" Communists.

The Li Li-san faction at that time wished to conquer Mukden and only Manchuria while the opponents demanded a southward move into China proper, where Mr. Mao's power was being consolidated around Tientsin and Peiping.

Chinese nationalism appeared to run counter to Soviet conceptions in Inner Mongolia, where a Yenan Mongol named Yun Tse had established an administrative center. Yun Tse seemed to land up afoul of the Stalinist Mongols and he has now disappeared from the scene.

There is evidence that both the Chinese Communists and the Soviet Government are somewhat baffled by what has been occurring during the past few months in China. Mr. Mao's followers seem to feel furious and betrayed by the voracious appetite of their Communist guardian in Moscow. The Russians were apparently just as bewildered by the speed with which the Central Government changed as were the Germans taken aback by the rapidity of France's collapse in 1940.

The uncertainty of the situation has been further complicated by the tactic of the disintegrating Nationalist regime in starting negotiations simultaneously with both the U.S.R.R. (over Sinkiang) and Mr. Mao (on peace terms).

Regarding this confusion from a distance is the inscrutable Chiang Kai-shek. The Generalissimo, according to responsible quarters, is quietly sitting back and betting upon the possibilities of World War III.

Can Resume Operations

It is worth pointing out that he retired without resigning. He is thus in a technical position to begin political operations again at some future date. Because of provincial opposition, the only bases from which he could resume such efforts are Fukien or Formosa.

Formosa, actually, would be far less desirable from his point of view because of the existence on that island not only of a strong faction agitating to return to Japanese rule but of a vigorous separatist and freedom movement.

The potentiality of President Chiang's resumption of activity is the reason for Mr. Mao's insistence that he be surrendered. For the same reason—because such a recrudescence must have its geographical base—Mr. Mao wishes to drive on south and occupy all such bases.

But there are two ways of applying this strategy and Mr. Mao disagrees with his younger army elements on methods. He would like to negotiate a swift peace and to achieve the political conquest of the south. The army wishes to press on with the war and overrun holdout areas.

This division among the Chinese Communists, plus the fact that there still are resistance elements of importance in South China, plays into Soviet hands. Since V-J day, driven entirely by their own power and armed largely with captured Japanese and American weapons, Mr. Mao's armies have conquered a larger area than that taken over by the U.S.S.R. since V-E day.

This basic fact is not lost sight of by the wise men of the Kremlin, who are ready to employ any handy check-rein to govern the headstrong course of what could some day develop into a massive Asiatic Titoism.

The New York Times
Published: February 15, 1949

EK- 6

PURGE OF MOSLEMS CHARGED TO RUSSIA

Turkestan Leader Declares Teachers Have Been Exiled and Schools Abandoned

CAIRO, June 15 (AP)—A religious leader from Turkestan in Soviet Central Asia charged here today that Russia had been conducting an anti-Moslem purge ever since the end of the war.

[Other recent reports from various sources, The Associated Press noted, have said that the Russians have been conducting a campaign against Jews and Zionism inside the Soviet Union.]

The religious leader is Al Sayed Nour Muhammed Ismail, head of the Turkestan mission to Al Azhar, Cairo's great Moslem university. He said that in the Middle Asia areas of the Soviet Union, including the Kazakh Republic and the Turkmen Republic, as well as in Crimea, there were virtually "no Moslem inhabitants left."

In an article prepared for publication in the Moslem monthly, Akhbar Al Aalam Islami, Mr. Muhammed Ismail said that prominent instructors in Moslem theology in the Soviet Union had been either exiled to Siberia or driven underground.

He said that Moslems in the once predominantly Mohammedan areas of Russia had been "expelled from their homes by the Soviet Government and replaced by Russians" after the war's end.

"Moslems were armed and forced to fight with the Russian Army in defense of the Soviet Union," he said. "Their reward has been exile, slavery and death.

He said that 500,000 Soviet Army Moslems, taken prisoner during the war, refused to return to their homeland because they feared Russian domination. He added that Moslem leaders left inside the Soviet Union had "nothing but their titles."

He said that the Moslem institutions in Soviet Asia now were "ancient monuments no longer frequented by students."

The New York Times
Published: June 16, 1949

EK- 7

UNWANTED TURKIS RETURN TO CHINA

Refugees From Communist Rule Decide to Go Home Over Arduous Himalayan Route

By ROBERT TRUMBULL
Special to THE NEW YORK TIMES.

NEW DELHI, India, Dec. 3—Unable to make a living outside their Communist-ruled country from which they fled across the Himalayas to India last winter at a frightful toll of life, nearly 500 Chinese Turkestan Moslems are now on their way back by the same arduous route. They expect imprisonment or worse for those that outlive the bitter rigors of the mountain trek in mid-winter, but they hope the survivors will be allowed to join the Communists whom they had previously fought, for there seems to be no welcome for them elsewhere.

The pathetic story of these unwanted refugees was told today by Isa Yusuf, former secretary general of the ousted Nationalist Government of China's Sinkiang Province, also called Chinese Turkestan. He and two other former officials of the northwestern province are here seeking long overdue extensions of their Indian visas. They said hundreds of their countrymen were unable to obtain permission to stay in India, Pakistan or Saudi Arabia and therefore were returning to Sinkiang despite heavy odds against their survival.

Out of 789 men, women and children who arrived in Kashmir one year ago after a nightmare trek across the frozen roof of the world, 446 are now on the long road back. More than 10 per cent of their original number had perished coming out, and Mr. Yusuf fears the toll of the return journey may be even worse, for a terrible winter has arrived unusually early this year in the towering Himalayan passes.

One group of forty-five, which has only reached Ladakh in eastern Kashmir, has sent back word that twenty-five of the party have already lost fingers and toes because of frostbite, Mr. Yusuf said.

He reported that the bulk of his embittered countrymen now regret they did not stay in Sinkiang and try to get along with the Communists. Many of them have been convinced by propaganda that they would have received kinder treatment had they sought refuge in the Soviet Union, he said. But others are more impressed by stories from Sinkiang that friends who had returned previously were arrested at the border and never seen again.

Nevertheless they have adopted as their marching slogan a Turki proverb: "The sky is high and the earth is hard; so let us die at home." And they are on their way to a new fate that may be death in the snow, a firing squad, imprisonment or slavery under the Red flag.

The returning refugees face a thirty-two day trek on horseback in the deepest winter over the 18,500-foot Karakoram Pass. They are poorly equipped and thinly clothed for such an expedition over dangerous icy paths along precipitous mountainsides.

Meanwhile, the Turkestan refugee committee formed in Srinagar in Kashmir is attempting to interest other refugee organizations in the 200-odd Turkis who remain in India living on charity.

EK- 8

Iran, Afghanistan and Pakistan Move to Set Up Resistance Accord

By ALBION ROSS
Special to THE NEW YORK TIMES.

TEHERAN, Iran, Feb. 2—Iran, Afghanistan and Pakistan are beginning a process of negotiation and orientation intended to result eventually in some sort of agreement for a common resistance to penetration from the north.

Two essential problems are reported involved. Their Governments do not want the relationship that will eventually be worked out to take the form or have the appearance of an alliance hostile to the Soviet Union, and Iran in particular wants a grouping that, rather than becoming involved in Pakistan's difficulties with India, would operate on a cooperative and friendly basis with India.

The visit of the Shah of Afghanistan to Teheran and the visit of the Shah of Iran to Pakistan are part of this movement. In Teheran it is understood that the Iranian Government is prepared to mediate, or use its good offices in any way desired, between Pakistan and India if it is so requested.

The present cautious approach to an eventual cooperative agreement is made possible by the independence of Pakistan and India. As long as India was in the British Empire, any move in that direction was impossible for Iran because of the clause in the 1921 agreement with Russia that permitted Moscow to intervene in Iran to meet an alleged threat of a menace to Soviet security through Iran from the forces of some other power.

The clause obviously concerned primarily Britain, and was in a sense a heritage of the Anglo-Russian agreement at the beginning of the century, which had divided Iran into a northern and a southern sphere of influence. Any link

Continued on Page 15, Column 1

EK- 9

4 CAPTURED IRANIANS RELEASED BY SOVIET

TEHERAN, Iran, Aug. 15 (AP)—Premier Ali Razmara announced that the Russians had today released one Iranian officer and three soldiers captured seven months ago in a border clash east of the Caspian Sea.

The Russian action was the first concrete move in an apparent Soviet friendship campaign aimed at countering American offers of economic aid to this oil-rich country.

Premier Razmara and Finance Minister Taghi Nasr met Soviet Ambassador Ivan Sadchikov and two other Soviet officials yesterday to open negotiations for a trade pact.

It has been reported that Premier Razmara insisted that the Russians release nine soldiers seized in border incidents as proof of good faith in the trade talks. He also is reported to have demanded that the Russians return $21,000,000 in gold reserves held in Moscow since the war. But the Russians made no commitment on that point.

The Premier said Ambassador Sadchikov promised the release of all nine Iranian soldiers. He said the four were turned over to Iranian authorities at Charchahee, on the border of Soviet Turkestan.

The New York Times
Published: August 16, 1950

EK- 10

TURKESTAN IS CALLED SOVIET PRISON CAMP

FRANKFORT, Germany, July 27 (UP) — Russia has converted Turkestan, a country of 26,000,000 in the center of Asia, into an "enormous concentration camp and deported 400,000 persons to other parts of the Soviet Union," an exile group of Turkestanians has told the United Nations.

The group's memorandum asked the United Nations to establish a commission to investigate the Turkestanian situation and to provide some help in caring for 2,500,000 Turkestan refugees who fled communism.

The memorandum charged: that Russia had carved up the Turkestan nation, which once had an area of five million square miles, into six republics and that these republics had been annexed by force, without elections or plebiscites;

That the governments of the republics were centralized in the hands of Russians, and that Russian had been made the official language;

That Russia was responsible for the deaths and arbitrary arrest of at least 5,700,000 Turkestanians during her thirty-two-year domination of the nation.

The New York Times
Published: July 28, 1950

EK- 11

Chinese Die in Cold On Himalayan Trek

By ROBERT TRUMBULL

Special to THE NEW YORK TIMES.

NEW DELHI, India, Jan. 30—Starvation and exhaustion in the grim cold of the wind-swept passes between China and India took a frightful toll of some four to five hundred Moslem Chinese Nationalists who fled across the Himalayas from Sinkiang Province (Chinese Turkestan) as the Communists approached this winter, two survivors related here today.

As the refugees plodded through the treacherous ice and snow in a desperate race against the time when their food would be gone and all their horses and pack animals dead, they were forced to abandon relatives, friends and even wives who

Continued on Page 2, Column 6

EK- 12

RUSSIANS SAID TO AID SINKIANG EXECUTIONS

Special to THE NEW YORK TIMES.

NEW DELHI, India, June 18—Chinese Communists, in collaboration with the Russians, have launched "systematic execution" of so-called "counter-revolutionaries" in Chinese Turkestan (Sinkiang).

One of the main charges against those who are being arrested and made to face firing squads is that they have "actively engaged in spying for the United States."

This information was released today by Isa Yusuf Aliptakin, former secretary general of Eastern Turkestan who is a refugee in this country. He has collected details from numerous persons who have fled from Sinkiang and from occasional broadcasts of the Urumchi radio. The names and official status of the persons arrested so far and the dates on which they were sentenced to death publicly are given in the document.

In all cases, the men suspected of sympathy for the United States were executed, while those with anti-Communist feelings were sentenced to from ten to thirty years' imprisonment.

Mr. Aliptakin said the latest information reaching him from some of his own sources in Turkistan indicated that Soviet scientists and technicians had taken complete control of the Altai district, which is said to be rich in uranium, wolfram, gold and several other minerals.

EK- 13

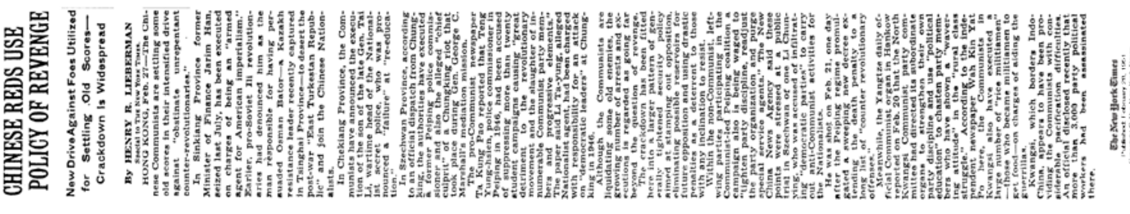

SINKIANG IN CHINA HELD SOVIET-RULED

Russians Reported Developing Province as Military Base, Source of Vital Minerals

By ROBERT TRUMBULL

EK- 14

CHINESE REDS USE POLICY OF REVENGE

New Drive Against Foes Utilized for Settling Old Scores—Crackdown Is Widespread

By HENRY R. LIEBERMAN

EK- 15

Centuries Roll Back in Central Asia To Life as in Genghis Khan's Day

EK- 16

Red Activity in West China Sways U. S. Policy in Asia

Soviet-Chinese Development of Sinkiang and Tibet Casts New Light on Proposed Pakistan Pact and Concern Over India

By **DANA ADAMS SCHMIDT**
Special to THE NEW YORK TIMES.

WASHINGTON, Dec. 27 — United States policy toward Pakistan and India is being influenced by intense Communist military and economic development of the lands to their north.

Communist China, with active Soviet participation, is developing Sinkiang, a wild and desolate province three times the size of France, at the heart of Central Asia. Similar work, with a lesser degree of Soviet participation, has begun in Tibet.

Reports now reaching Washington indicate that these developments are likely to upset the military and economic balance of Asia. They cast new light on the significance of plans to provide Pakistan with United States military aid. They also help explain United States concern about India's neutralism.

Chinese troops in Sinkiang, accompanied by numerous Soviet advisers, it is learned, have established a major military base at Kashgar in the western part of the province, not far from the Pakistan border. Apparently anxious to prevent observation of work at Kashgar, the Peiping Government two months ago declared Kashgar a military area and ordered withdrawal of the two foreign consulates there, representing Pakistan and India.

The fact that the Soviet airline that controls air communications between Sinkiang, the rest of China and the Soviet Union recently began flights to Kashgar suggests to some that this town is being transformed into an air base.

While the number of Chinese troops or their Soviet advisers stationed in Sinkiang is not known, it has been established that there are enough to use a

Continued on Page 3, Column 4

The New York Times
Published: December 28, 1953

EK- 17

RUSSIANS GREETED BY MILLION IN INDIA

Bulganin and Khrushchev Get a Warm Welcome—Soviet Flags Waved by Crowd

By A. M. ROSENTHAL
Special to The New York Times.

NEW DELHI, India, Nov. 18—*The people of New Delhi,* prompted by the Government, turned out by the hundreds of thousands today to give visiting Soviet leaders India's warmest welcome.

They came from the city and countryside to Palam airport hours before Soviet *Premier* Nikolai A. Bulganin and Nikita S. Khrushchev, Communist party *chief, arrived. They lined the* twelve-mile road to the city and in the main streets of the town stood ten deep to see the Soviet leaders whisk by with Prime Minister Jawaharlal Nehru in an open touring car.

They came in hundreds of trucks and buses, riding free, and in special trains run from the countryside. There was a general *holiday* air. Peasant families decorated their bullock carts and camels and the women sat by the roadside wearing their best saris and displaying the family treasure in silver bangles.

There was no way of counting exactly *how many came to see the Russians but, as the In*dian police .officers put it, "there were lakhs and lakhs." A

Continued on Page 3, Column 2

EK- 18

SINKIANG UNREST VEXES RED CHINA

Non-Chinese Groups Recent Anti-Communist Behavior Cited in Urumchi Paper

By TILLMAN DURDIN
Special to The New York Times.

HONG KONG, Jan. 29—Details of lawlessness and resistance to the Communist system last year in the Chinese Central Asian Province of Sinkiang are contained in copies of the Sinkiang Daily News of Urumchi that have reached here.

The newspapers are two to three months old, and the incidents they recount occurred mostly last summer. However, the reports constitute significant evidence of serious unrest in an area inhabited mainly by minority non-Han (Chinese) peoples.

It was against minority nationalism in Sinkiang that Peiping officials recently launched strong attacks. The attacks alluded to opposition to Han domination and emigration and to a movement to establish a Turkestan Republic.

Rightist Tie-in Charged

The Sinkiang Daily News of last Oct. 16 reported information from a provincial judicial work conference that met to organize what was described as "a big struggle dealing crushing blows to remnant counter-revolutionaries and criminals" during this winter and next spring.

The paper attributed the troubles mostly to individuals with Kuomintano (Nationalist party) backgrounds, to former landlords and former well-to-do peasants and to persons who had been sentenced to forced labor and other forms of punishment as counter-revolutionaries during the great liquidation drive against leading elements of the old society in 1951-52.

Cases were cited of beatings of local officials, of the burning of books of collectives and even of the replacement of regular local officials by new men.

Some of the troubles were attributed simply to "rascals" whose obstreperousness was illustrated by an incident reported in the western province's paper. Two men, arrested for failing to pay their bus fare, beat up policemen in the bus station, kicked over the stove and then tried unsuccessfully to escape by seizing a policeman's pistol and brandishing it.

An attitude of public antipathy toward authority seemed indicated by the paper's report that serious leniency had developed with regard to judges' handling of cases before them. The paper said that arrests were not made "when arrests should have been made"; individuals not prosecuted "when they should have been prosecuted," and persons were not sentenced "who should have been sentenced."

A Nov. 12 copy of the Sinkiang Daily News reported that one death sentence, one life sentence and five lesser sentences had been passed by the Urumchi Municipal Intermediate People's Court in cases against counter-revolutionaries and criminal "rascals."

From the west central province of Shensi, a Dec. 13 copy of the Shensi Daily News of Sian reported the execution there Dec. 12 of three counter-revolutionaries. The men were shot before a crowd of 20,000 persons who were addressed beforehand by the magistrate.